

АЛЬМАНАХ

ТВОРЧІ ГОРИЗОНТИ ВЧИТЕЛЯ

**ВСЕУКРАЇНЬКА КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ
АСОЦІАЦІЯ ГУМАННОЇ ПЕДАГОГІКИ**

2021 — № 1

**ВСЕУКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ
АСОЦІАЦІЯ ГУМАННОЇ ПЕДАГОГІКИ**

АЛЬМАНАХ

**ТВОРЧІ ГОРИЗОНТИ
ВЧИТЕЛЯ**

2021 - № 1

ВСЕУКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ АСОЦІАЦІЯ ГУМАННОЇ ПЕДАГОГІКИ

УДК 37.013:050.9

... А 571

АЛЬМАНАХ

ТВОРЧІ ГОРИЗОНТИ ВЧИТЕЛЯ

№ 1

Упорядник
Огнева Людмила

Коректор
Брусинцева Олена

Комп'ютерний макет та художнє оформлення
Людмила Огнева

Відповідальні за випуск:
Бак Вікторія, Огнева Людмила,
Первак Майя, Салієнко Ніна

АЛЬМАНАХ

ТВОРЧІ ГОРИЗОНТИ ВЧИТЕЛЯ. № 1 / Упоряд. Л. Огнева – Всеукраїнська культурно-освітня Асоціація Гуманної Педагогіки / – Київ: ТОВ «Альянт», 2021, 86 с.

Альманах «Творчі горизонти вчителя» є збіркою роздумів сучасних педагогів про особистість педагога, педагогічний колектив, виховання особистості та про урок, як творчу майстерню вчителя. В окремому розділі – «П'ять хвилин для душі» розміщено творчі доробки педагогів.

© ОГНЕВА Людмила, 2021

© Всеукраїнська культурно-освітня
Асоціація гуманної педагогіки, 2021

ISBN 978-617-7819-24-9

ОСОБИСТІСТЬ УЧИТЕЛЯ, ПЕДАГОГІЧНИЙ КОЛЛЕКТИВ

Бак В.

Наука любові до дитини – найважливіша педагогічна мудрість В. Сухомлинського

Європейський простір подарував світу **духовний гуманізм** як філософію виховання, що ґрунтується на ставленні до дитини як до Божого Творіння. Виховання в класичній гуманістичній традиції – це є створення умов природовідповідних духовній природі дитини, за яких пробуджуються її приховані нахили та здібності, що можливо лише в атмосфері любові. Справжній гуманізм народжувався в історичних умовах, несприятливих для плекання духовних нахилів дітей, але в будь-який історичний період завжди з'являлись Лицарі дитинства, які своїм життям стверджували гуманістичні ідеї в негуманних умовах життя.

Європейський простір XVIII – XX ст. було збагачено неповторними наробками українських філософів та педагогів, яких можна вважати класиками гуманної педагогіки. До них відносимо: Памфіла Юркевича; Григорія Сковороду; Костянтина Ушинського; Софію Русову; Христю Алчевську; Бориса Грінченка; Михайла Драгоманова; Андрія Шептицького; Василя Сухомлинського; Антона Макаренка; Олексу Тихого та ін.

Гуманістична українська традиція неповторна, але, коли вона входить до загальноєвропейської традиції, стає важко відокремити, хто був першоджерелом того чи іншого здобутку, який використовується сучасною спільнотою як даність. Ми вважаємо, що в важких умовах відсутності власної держави, українські педагоги – класики збагатили загальноєвропейську думку тим, що притаманне саме українцям.

Перш за все, це – **визнання духовного життя першоджерелом матеріального світу** та друге, це – **кордіоцентризм**, пізнання світу через серце та любов. Можемо стверджувати, що об'єднання цих рис породжує нову методологію пізнання світу, яку можна назвати духовним гуманізмом.

Необхідно звернути увагу педагогів на імена тих видатних українців, чиєю спадщиною ми користуємось, але у вигляді спрощених копій. Тоді як повернення до першоджерел не тільки збагачує досвід, а й сприяє відновленню нашої гідності як носіїв загальноукраїнської ментальності **духовного гуманізму**, без якої не існувало б Європейського простору **гуманістичних цінностей**. Саме такого сучасного перечитування та переосмислення потребує педагогічна спадщина Василя Олександровича Сухомлинського

Василь Сухомлинський – Учитель-Майстер. Його найважливіша педагогічна мудрість полягає в тому, **як любити дітей**. Учитель-Майстер залишив нам свій досвід, викристалізований на сторінках книг та втілений в реальне життя Павлишської школи. Досвід чекає на свого сучасного вчителя, який читає та думає. Однак що ж педагоги нині читають? «Сучасні педтехнології», «Інноваційні методи навчання», «Компетентісно орієнтоване навчання» – і чимало подібних книг і статей, які, можливо, і необхідні в сучасному педагогічному процесі, але вони тимчасові, скороминущі. А без глибоких книг педагогічної класики неможливо виховати справжніх учителів.

Якби професійне життя педагога починалося не з обов'язкових до прочитання педагогічних нововведень, а з глибокого вивчення робіт Василя Сухомлинського, то, можливо, педагог зміг би досягнути науки любові, а вона в педагогічній професії – найголовніша.

«Любов до дитини в нашій діяльності – це плоть і кров вихователя як сили, здатної впливати на духовний світ іншої людини. Педагог без любові до дитини – це співак без голосу, музикант без слуху, художник без почуття кольору» [1].

Ми всі погодимося з цим, однак кожний із нас обов'язково поставить питання про те,

якою повинна бути любов до дитини?

«Любити дитину, – пише Василь Сухомлинський, – означає захистити її від того зла, яке ще оточує багатьох дітей у житті <...>».

Те, що ми вкладаємо в поняття любов учителя до дітей, любов дітей до вчителя, починається, на мій погляд, із подиву, із благоговіння однієї людини перед духовними багатствами іншої та, насамперед, перед багатством думки <...>».

Я люблю дитину не такою, якою вона є, а такою, якою вона повинна бути <...>».

Суть мистецтва нашої професії в тому, щоб, ненавидючи зло, не переносити ненависть на того, у чий душі воно живе <...>».

У моїй педагогічній практиці існує правило: яким би страшним не було зло в дитячій душі, потрібно бачити в цій знівеченій душі передусім людину, яка чекає, щоб їй допомогли – вилікували від зла.

Я звертаюся не до голосу зла, а до голосу краси людської, яка обов'язково є в дитині, яку не заглушити нічим» [1].

Почуття любові одухотворяє й поживляє навчання, воно допомагає вчителю перетворювати рутину щоденної праці на радість спілкування й відкриття нових вимірів. Однак це почуття не є вродженим. *«Чуйна й багата емоційна сфера вчителя, здатність запам'ятовувати, зберігати в серці картини спілкування з дітьми – це те, що набуває педагог, що він може виховати в собі за роки своєї педагогічної діяльності. Мудра любов до дітей – вершина нашої педагогічної культури, думки й почуттів. Сердечність, чуйність, доброзичливість у ставленні до дитини – те, що можна назвати загальним словом «доброта», – є результатом великої, тривалої роботи педагога над самовихованням почуттів» [1].*

Багатий духовний світ учителя живить його любов до дітей. *«Мудра людська любов до дитини й дитинства – почуття, одухотворене глибоким розмірковуванням, багатством думки. Духовна порожнеча ніколи не пробуджувала справжньої любові й не живила її» [1].*

Навчитися любові до дітей, усвідомити її необхідність можна через постійне спілкування з дітьми. Джерелом любові до дітей є дитяча сутність, чуйне спілкування дорослого з дитиною впливає на почуття обох. Дитячий оптимізм, відкритість і довіра до світу не можуть не викликати в відкритому серці дорослого почуття любові й бажання оберігати дитинство в дітях.

Класична педагогічна література – це кристалізований досвід Любові багатьох поколінь учителів, вона несе в собі вічні образи Любові, такі необхідні педагогам сучасності. *«Що найголовніше було в моєму житті?» – ставить собі питання Василь Сухомлинський в книзі «Серце віддаю дітям». – Без вагань відповідаю: любов до дітей».*

Зупинимося на описі педагогічної системі Павлишської сільської школи середини ХХ ст., яку запропонував Василь Сухомлинський. Успіх ідей Сухомлинського полягав у тому, що в період, коли повністю заперечувалося духовне життя людини і будь-які принципи виховання крім партійних, йому вдалося ввести в педагогічну практику духовні методи і прийоми, які впливають з *етики християнського життя*. Найважливішим було те, що ці методи і прийоми дали результат і у них з'явилася велика кількість послідовників.

«У школі є програма, є урок, є учні, є педагог з його знаннями, є шкільний режим, – пише Сухомлинський у передмові до книги «Серце віддаю дітям», – але є така річ, як серце вчителя – живої людини, воно по-батьківськи, по-материнськи переживає кожен крок, кожен вчинок, кожна зміну у погляді, в словах дитини» [1, с.34-35].

Всю педагогічну систему Павлишської школи було спрямовано на розвиток природної потреби людини в людині, що стало можливим через створення духовної спільності. *«Мені було ясно, – пише Василь Сухомлинський, – що з духовного спілкування, в якому людина віддає свої багатства, свою внутрішню красу іншій людині, як раз і починається творіння людиною людини. У тому, що частка його душі віддається комусь, належить комусь, людина*

бачить величезне щастя. Дати це щастя кожному, не залишити нікого самотнім серед людей – ось важливе завдання виховання» [1, с. 179].

Вчитель – творець духовного простору уроку, в ньому діти дорослішають, навчаються і виховуються, але тільки в тому випадку, якщо з'являється духовна спільність між учителем і учнями. Духовна спільність заснована на щирих почуттях людини, на дружбі, любові, порозумінні. «Ми добиваємося, – пише Василь Сухомлинський, – щоб вчителів і учнів об'єднувала духовна спільність, при якій забувається, що педагог – керівник і наставник. Якщо вчитель став другом дитини, якщо ця дружба осяяна благородним захопленням, поривом до чогось світлого, розумного, у серці дитини ніколи не з'явиться зло. <...> Виховання без дружби з дитиною, без духовної спільності з нею, можна порівняти з блуканням в сутінках» [2, с.16]. Вплив особистості вчителя на учня полягає в тому, «що людина залишає в іншій людині свою мудрість, ясність розуму, невикорінну спрагу і потреба знати» [2, с.598].

Серед багатьох прийомів Василя Сухомлинського, запропонованих ним в рамках гуманістичної системи, можна відзначити: виховання через художнє слово, виховання красою, захисне виховання, створення духовної спільності, розвиток потреби людини в іншій людині, виховання високої культури почуттів, вплив морального ідеалу, проживання навчального матеріалу.

Василь Олександрович пише: «Місія вихователя полягає в тому, щоб у роки дитинства і отрочства розвивати, облагороджувати у своїх вихованцях тонкі душевні, серцеві, нервові механізми, через які здійснюються відносини між особистістю і світом людини. У дитинстві та підлітковому віці ці механізми дуже чуйні, їх необхідно берегти, не допускати примітивізму, морально-емоційної порожнечі» [1, с.336.]. Цей прийом можна назвати «олюдненням» знань, він полягає в злитті наукових істини та морально-етичного виховання. Класична педагогічна спадщина приділяє увагу особистості вчителя та його самовихованню. Про любов як найважливішу якість вчителя писали у своїх роботах К. Ушинський, Л. Толстой, К. Вентцель, Я. Корчак, В. Сухомлинський, Ш. Амонашвілі та ін. Василь Сухомлинський вважав, що любов як вище почуття людини можливо розвивати в собі через самовиховання протягом життя.

Самовиховання почуттів – це свідомий вольовий самоконтроль вчителя за проявом особистих нижчих емоцій. Свідоме стримування учителем негативних емоцій та плекання потреби в духовному спілкуванні з дітьми, дає можливість вчителю виховувати в собі якість любові до дитини.

Важливим історико-педагогічним фактом є те, що гуманістична педагогічна система Василя Сухомлинського втілювалась в життя в умовах, в яких, на перший погляд, не було місця духовному гуманізму. Такі поняття, як любов, співчуття, милосердя поступалися поняттям класової боротьби або зовсім скасовувались, тому Василя Олександровича Сухомлинського, який розбудовував педагогічну систему гуманістичного спрямування в період будівництва соціалізму в СРСР, було звинувачено в «абстрактному гуманізмі», «буржуазному ідеалізмі» та публічно засуджено через статті в центральних газетах, але раптова смерть великого педагога припинила хвилю осуду, за якою розпочалося замовчування.

Незважаючи на складні соціальні умови, гуманістична педагогічна система Василя Сухомлинського існувала протягом тривалого часу та залишила після себе послідовників, тому що в ній завдання виховання моральної людини стояло на першому місці, і весь процес навчання підпорядковувався йому. Виховання при цьому не розумілося як підготовка громадян, здатних жити в умовах конкретного політичного режиму, воно розумілось як *надсуспільна, загальнолюдська категорія* і повинно було розкривати потенційні сили, приховані в кожній дитині. Гуманізм носив риси духовного антропоцентризму, при якому в людині визнавався вищий духовний принцип, а процес виховання і навчання виступав лише в якості умови для реалізації цього принципу. Тому навіть, якщо гуманістичні ідеї втілювались в рамках конкретного державного та політичного устрою, вони все одно продовжували

зберігати свою актуальність після руйнування держави чи політичної системи. Для них основною рисою є всесвітність, що характеризує духовний гуманізм, як певну тенденцію в розвитку всього людства, що закладена багатьма поколіннями філософів, педагогів, вчених і буде мати своє продовження в майбутньому. Гуманістична система Василя Олександровича Сухомлинського, втілена в Павлишській школі в ХХ ст. є саме такою системою, а сьогодні постає для нас невичерпним джерелом натхнення та творчості, так як в умовах постійних суспільних змін дає чіткі моральні та духовні орієнтири, спираючись на які можна впевнено рухатись у майбутнє.

Література:

1. Сухомлинский В. А. / [сост. и автор предисловия Г. Д. Глейзер]. – М.: Издательский Дом Шалвы Амонашвили, 1997. – 224 с. – (Антология гуманной педагогики педагогики).
2. Сухомлинский В. А. Рождение гражданина : избранные произведения в 5 т. / Василий Александрович Сухомлинский. – Киев : Радянська школа, 1980 – . – Т. 3. –719с.

Богосвятська А-М.

Ангел школи

Ще в глибокому дитинстві мені з'явився один Ангел. Його присутність я відчувала майже постійно. Він мене оберігав, охороняв, наставляв і, нарешті, покликав. І це було таке трепетне, ніжне, тендітне відчуття від Його близькості, що бажання послужити, бути потрібною, бути вірною цьому Ангелу переповнювало.

Ангел Школи. Він – реальний. Він витканий з того ж духовного полотна – найтоншого, небесного – що й інші світлі Ангели: Ангел Миру, Ангел Води, Ангел Радості, Ангел Світла... Він створений не після них як молодший брат, а – разом з ними. Адже, закладаючи таку унікальну програму, як Людина, Бог передбачив у свого творіння прагнення до розвитку і вдосконалення. І знадобився Ангел, який би підтримував людину в цьому божественному задумі.

Школа – це слово утворене від латинського «скале», тобто сходинки. Про які сходи йдеться? Христос говорив Своїм учням: *«Віднині побачите небо відкрите і ангелів Божих, які піднімаються і спускаються над Сином Людським»* (Іоан. 1:51). Йдеться про сходи духовного сходження, сходи розширення людської свідомості. Пройти всі сходинки, об'єднати все навколо життя, – ось тоді це буде істинна інтеграція в системі освіти.

Адже Школою називають не тільки місце, в якому дітей вчать читати і рахувати. Перш за все, Школа – це місце, де вчать жити відповідно до вищих, позачасових, сакральних цінностей. Школи Стародавньої Індії, Стародавнього Єгипту, Еллади були насамперед школами духовними, школами загартування духу, зрощення системи цінностей в окремій душі.

З радістю згадую свої шкільні та університетські роки. Програми, за якими я вчилася, не були оригінальними, вчителі переважно викладали традиційно, однокласники не були дружними. І все ж я навчалася з радістю. Жага пізнання живим потоком наповнювала мої дні. Я знала, відчувала: Ангел Школи тут, зі мною. Він проявляється в кожному моєму вчителеві, в кожному шкільному предметі. Нехай не на всю силу і міць, нехай на одну тисячну частину своєї справжньої краси Духу, але на нашій недосконалій землі Він виконує у чистоті свій послух від Творця. Так, часто зганьблений, побитий, недолюблений, вигнаний... Та не відступає. Стоїть на служінні з любов'ю і смиренням. Стоїть твердо, з вірою виконати волю Того, Хто Його послав.

Ангел Школи посіяв у мені насіння призначення, поставив свою печатку. З п'яти років знала – буду вчителькою. І всі рідні знали і підтримували. Молодший брат став першим учнем. До речі, до навчання він був змалку охочий і вдячний. З теплою усмішкою згадую ті дні дитинства.

Довгоочікуваний перший клас. Як мене зустрічав Ангел Школи, як обіймав, які чудові іс-

торії розповідав! Приходила до школи раніше за всіх, аби поспілкуватись з невидимим співбесідником, який умів вислухати і надихнути. Стояла в коридорі під дверима свого класу, поки прибиральниця готувала кабінет до першого уроку. Дивилась, як сонце за вікном набирає силу дня, силу світла. Слухала цілющу ранкову тишу. Слухала, як моя Школа поступово наповнювалася життям, гулом і радістю. Бути причетною цим звукам, відчувати єдність з цими станами, співати в унісон з Ангелом Школи, – це перетворилося на потребу і сенс.

Йшли роки. Я росла, але Ангел не змінювався. Він був той же – величний, мудрий. І я зберігала йому вірність, адже той, хто почує поклик Ангела Школи і відгукнеться, обирає своїм покликанням дорогу вчительства.

Всесвітньо відомий учений В.І. Вернадський писав: *«Я став ясно розуміти, що мені судилося сказати людству нове про те вчення про живу речовину, яку я створюю, і що це моє покликання, мій обов'язок, доручений мені, який я повинен провести в життя – як пророк, який відчуває всередині себе голос, що закликає його до діяльності...»* [4].

Цей голос всередині – знак покликання. Учитель – не професія. Той, хто веде дитину шляхом пізнання, повинен розуміти сутність свого служіння. Чути поклик у своєму серці. Вміти віддавати крихти тих істинних знань і одкровень, які йому відкрилися зсередини, були прожиті особисто, відчуті душею, адже дарування – це велике таїнство. Учитель – «настроювач» тонких хвиль своїх учнів; це праця терпляча, тиха, непомітна й природна.

Відомо: якщо не будеш виконувати своє покликання – ніде не будеш щасливий. Учитель точно знає, що покликаний на служіння, і віддано його несе. Саме тому наші вчителі, незважаючи на часто несправедливе ставлення у суспільстві, натхненно виконують свою роботу, мало не живуть у школі.

Який Він – Ангел Школи? Як зрозуміти, якому Ангелу я вирішила присвятити свої думки, прагнення, серце? І я занурилась у Писання. Там був ключ до розпізнавання, розрізнення духів, чи від Бога вони.

І тепер я знаю: Ангелу Школи притаманний Дух Христов – дух любові і лагідності. Він прийшов не для того, щоб ми йому служили, але щоб послужити. Тому що в світі Ангелів панує не ієрархія, а синархія: більший служить меншому. Всі ангели створені в якості наших помічників. Ангел Школи – жива духовна істота зі своїм призначенням. Він покликаний, щоб послужити вчителю, школяреві, взагалі людині – як образу і подоби Божій. Він живе не в будівлі, не в наказах, програмах, уставах, але в душах учителів і учнів. Він служить, але не обслуговує.

У Ангела Школи багато справ по всій землі. Він тепло спостерігає за кожним учителем і учнем на планеті мільйонами своїх сяючих очей-сонць. Турботливо допомагає мільйонами своїх рук збирати дітям шкільні наплічники до уроків. Прокладає мільйонами своїх ніг кращі стежки до Школи. Усміхається своєю мільйонносяйною усмішкою кожній душі, що зранку приходить у його володіння. Мільйонами своїх сердець прислухається до дитячого серцебиття, польоту думок, народження ідей на уроках. Вкладає в голови вчителів світлі прекрасні образи, якими вони надихатимуть протягом дня своїх учнів.

З Ангелом Школи місце, де ми вчимося, перетворюється на нашу школу, вчителі – на рідних нам людей, однокласники – на кращих друзів і однодумців, а педагогіка – на Педагогіку Світла.

Якщо дати Ангелу Школи повноваження, він би в розкладі поставив уроки Мудрості і уроки Гармонії, уроки Висоти і уроки Глибини, уроки Пошуків і уроки Подвигу, уроки Милосердя і уроки Даяння, уроки Слави і уроки Сенсу, уроки Миру і уроки Єдності... Такі уроки творяться як дари Духу. Вони дивують, захоплюють і одухотворяють.

Саме Ангел Школи виткав у моїй душі образ ідеального вчителя – того вчителя, яким я хочу бути:

– великий як педагог (захопленість своєю справою, широта світогляду, вільнодумство, широта і політ мислення, спрага до пізнання і пошуку, дар слова, наявність профінтуїції);

– володар вищих людських чеснот (герой духу, дитина в душі, йому притаманні доброта, щирість, самовідданість, відкритість, моральність, благородство, великодушність, оптимістичність);

– носій духовності (віра, безумовна любов, багатовимірне мислення, спрямованість у майбутнє, сила духу, динаміка духу, ангельське терпіння, світоносність).

Учитель – той, хто має високий дух і духовно-моральний світогляд, думає про вишні світи, вміє читати в серцях і по очах, допомагає розкритися, кличе і веде шляхом сходження, живить духовний світ своїх учнів. Він веде творчу діяльність з перетворення світу – світу конкретної людини, розуміючи, що життя – найбільша цінність у всесвіті. Своім живим словом він визначає сенс педагогіки на шляху справжньої освіти душі і серця.

Якщо ми є виразниками Ангела Школи, то Школа знаходиться не десь поза нами, далеко від нас, а всередині нас.

Ці стандарти прагну проявити в своєму середовищі – внутрішньому і зовнішньому.

«Місія Вчителя – з'єднати працю багатьох: посіяти, виростити інтелектуальні насіння, виходити їх в душевному ґрунті учня і отримати духовно-моральний урожай на даній йому Богом ділянці!» [7, с. 137].

Творчість учителя з присутністю Ангела Школи – це вогонь найвищої, найтоншої напруги. Слава вчителя зберігається в Серці Ангела Школи, вона невидима для нього самого. І творить він свій кожен день – у таємній кімнаті душі, прихованій від його учнів.

«Таємні педагогічні знання відкриються кожному в тій мірі, в якій він спрямований до них. Вони надійдуть до нього через інтуїцію і чуттєве. Але інтуїція і чуттєве вимагають жертв: безкорисливої любові і відданості до дітей, спілкування з ними на принципах рівноправності, свободи і співпраці, спрямованості до Вищого» [3, с. 4-5]. А ми часто втрачаємо відчуття живих потоків світу, забуваємо сприяти зародженню і посиленню в наших дітях віри, надії, любові.

Ангел Школи надає сміливості і надихає вчителя завжди говорити те, що важливо для учнів у цю конкретно хвилину. У любові немає страху, але, за словами апостола, *«досконала любов проганяє страх»* (1 Іоан. 4:18). Кого ми боїмося? Методистів, директора, міністерство? Або Бога? Сказано: людині догодити неможливо. А якщо мене засуджує Бог, чи буду проводити уроки, на яких дітям нудно, нецікаво, душно? І що скажуть мої вчителі – Сковорода, Корчак, Амонашвілі, Сухомлинський, Дон Кіхот? Сумом наповняться їхні очі і серця.

Як же зберегти цей вогонь, почуття відданості дітям, школі, педагогіці? Тільки зусиллями: розпалювати вогонь серця, постійно нагадувати собі про своє обрання.

Колись я виписала з книги Ш. Амонашвілі «Істина школи» цитату: *«Вся Планета є Храм і Школа»* [2, с. 62]. Дійсно, є тільки два інститути на землі, куди приводять кожну людину, – Храм і Школа. І в Храмі, і в Школі людей наставляють, виховують, відкривають шлях до самовдосконалення, зрошують систему цінностей. Все частіше проводяться педагогічні читання, на яких зустрічаються вчителі і священики.

«Храм і Школа – вартя Світу і вороги пітьми. Храм і Школа – творіння духовні» [3, с. 35]. Справжня Школа – святиня. Вона організовується не волею чиновників – це лише зовнішня картинка, видима. Істинна Школа виникає з благословення Небес. І в ній може розквітнути найвище з усіх мистецтв – Педагогіка Світла, Педагогіка Любові і Свободи, Педагогіка Сонячних Знань, Педагогіка Вищих Цінностей.

Ш. Амонашвілі звертає увагу на те, що *«після Релігійної Свідомості Педагогічна Свідомість є найвища з усіх інших форм свідомостей. А релігійна свідомість, віра в Творця, є її опорою»* [3, с. 29].

Педагогіка Світла, що народжується в Серці Ангела Школи, – це педагогіка осяянь з духовного світу, перемикає свідомості педагога на систему небесних цінностей. Духовна орбіта вчителя – Біблія й інші Священні книги людства, в яких здавна збережені закони і

уроки духовного світу, прописана система вічних – позачасових і позапросторових – цінностей.

Мені дуже подобається, що на Галичині та Покутті в кожній школі є вівтар, скульптура Божої Матері, ікона в холі. Це щоденне налаштування на прекрасні образи, небесну систему цінностей. Навіть якщо діти зараз цього не усвідомлюють, у майбутньому образи чистоти їх врятують і захистять у хвилини сумнівів і важливого вибору.

Кожен день учитель має справу зі священними словами: Світло, Мир, Правда, Істина, Радість. Але тільки з вуст того, для кого вони є святими, ці слова наповнюються глибинним сенсом.

Якщо вчитель не мислить про духовне, на що перетворюється його життя? Він стає лжепророком, лжеспасителем. Адже слова «мир», «правда», «миłosердя» з вуст того, для кого вони порожні, – не будуть почутими, прожитими.

Багато століть учителями були люди, які мали, крім ерудиції, ще й обов'язкове духовне звання.¹ Освіту отримували при монастирях, церквах, у недільних школах. Вважалося, що людина, яка навчає, повинна вміти берегти себе від світу зла і обману, бути чистою, чесною і вірити в безцінність кожної душі.

Досвід середньовічної школи і педагогіки, що лежить в основі сучасних європейських педагогічних систем, можна назвати «містичною педагогікою». Епоха Середньовіччя протягом усього життя людини виховувала в ній праведне поєднання смиренної душі і свободи волі, живого духу і великої пам'яті, містичного розуму і стійкої віри, тренованого розуму і піднесеного почуття. Учень приходив до найважливішої для середньовічного освіти мети – пізнання Бога – не шляхом науки і віри, а шляхом віри і любові. І навчання, і виховання досягалися через безпосереднє спілкування з Богом, через Одкровення.

Учитель – той, хто, як і прославлені пророки, наповнює Світлом і веде до Світла Вічності. Він справжній маяк для своїх учнів. Що ми знаємо про пророків? У Писаннях людства пророк – уста Божі, вісник, покликаний нести і тлумачити волю Згори. Пророк – не ворожка, він не передбачає майбутнє учня, як деякі педагоги: «З тебе ніколи не вийде людини!». Учитель має інші якості пророків: палаюче серце, універсальність і масштабність бачення, знання таємниць духу і душі людини, відповідальність за кожне слово, адже він говорить і сіє на століття.

«Школа за її істинним завданням – свічка... Ці слова В.Рязанова немовби відчиняють двері до класу, де сидять учні, а учитель – свічка, символ світла, тепла, затишку, добра. Він повинен підтримувати її горіння, він не має права загасити цю свічку» [5, с. 10].

Педагогічне мистецтво неможливе без духовної основи. Ангел Школи має свої вічні підстави, і він їх підказує вчителям. Цими підставами є система цінностей, яка визначає якість Формули Життя людства: Віра, Праведність, Любов, Гармонія, Совість, Мир, Єдність. Те, що виникає в людині шляхом утворення на основі цих цінностей, називають духовністю і духовним життям. Це справжня трансцендентна педагогіка, яка пов'язана зі світом інтуїтивних педагогічних передчуттів, осяянь з духовного світу і звершень.

Учитель відчуває щирий інтерес до таємниці життя, вміє спостерігати, прозрівати це життя – серцем. Він творить творчу діяльність з перетворення світу – світу конкретного учня.

Інтуїція і почуття священного, сакрального стають невід'ємними внутрішніми станами педагога ХХІ століття.

Доти не відкриється в повноті небесна мудрість, поки вчитель сам не пройде всі сходинки «скале», поки не інтегрується остаточно в кожну з цих сходинок, аби вони всі в ньому проявились – від початку і до кінця, від Альфи до Омеги. І тоді шлях вчителя оформиться як завершене Коло Життя в цілісному варіанті.

¹ Духовну освіту мали українські педагоги, імена котрих стали відомими в країні та світі: Олександр Духновський, Августин Волошин, Іван Огієнко, Григорій Ващенко, Микола Чернявський.

Початковий дух Ангела Школи прихований в таємниці вчительського слова, а в таємниці слова можна знайти прояв таємниці духу. Ніщо досі мене так не захоплює в книгах (а через мої руки, руки філолога, пройшло за життя чимало сторінок!), як педагогічні твори. Вони живі для мене – теорія і практика педагогіки. Як живі і ті вчителі, які обрали для себе справою життя – служіння Ангелу Школи. Сковорода, Песталоцці, Монтесорі, Макаренко, Корчак, Сухомлинський, Амонашвілі – це теж ангели школи. Вони мають в собі частинку того Єдиного Ангела, який закликав їх до себе в помічники. Світло від їхньої спадщини – Світло від Творця – з роками тільки розпалюється.

У всі віки вчителі були майстрами слова. Носії живого слова повинні говорити, сіяти. Будь-який учитель – це його слово. По суті, не має значення, яке це слово; важливо, яким духом воно вимовляється, тому що дух дає наповнення. Коли ми йдемо за величчю вчителя, ми йдемо за величчю його слова. Учитель вміє так цікаво мовчати, що всі чекають, щоб він, нарешті, заговорив.

Слово – це найтонший і найбільш грубий інструмент, який своєю універсальністю не має собі рівних за значенням у нашій дійсності. Наша душа будується за допомогою слів, і Слово може дати огранювання внутрішнього світу.

Навіть найдосконаліший інструмент не може справити на слухача такого враження, як людський голос. Тіло дитини є живим звуковим резонатором. Звукова хвиля голосу вчителя збуджує і дає життя не просто учню, а всій системі «людина». Кожен його атом відгукується на звукові вібрації. Звук просочує всю сутність, тому може уповільнювати або прискорювати ритм циркуляції крові; порушувати або заспокоювати нервову систему, пробуджувати або умиряти пристрасті. Слово впливає на тіло, розум і дух.

Прийняте учнем слово проробляє роботу, виступає як програма: програма життя або програма смерті – у залежності від того, яке наповнення несе це слово. Воно може містити інформацію про вічні цінності, нести в собі цілий світ, гаму одкровенень, народжувати різні стани.

Однією з ознак нашого часу є занурення в себе людини, якій є що сказати, але яка мовчить про сокровенне. Однак за всіх часів негативно оцінюється мовчання тих людей, які за визначенням повинні мати що сказати, – письменники, громадські діячі, проповідники, вчителі. Ситуація мовчання в цьому випадку інтерпретується як ненормативна. *«Хто є герой Духу? – питає Ш. Амонашвілі. – Герой Духу той, хто своїм пророчим Словом визначить зміст учительства на шляхах справжньої освіти душі і серця»* [3, с. 11].

Внутрішній зміст Слова, що несе Життя, – це чисте Світло, яке містить райдужне наповнення, палітру, художню розмальовку, проникає в першопричину природи самої людини, дає детонацію життя, починає розмальовку внутрішнього середовища дитини, всього спектру її кола життя.

До 1 вересня залишились години, вже чую подих нового навчального року. Хтось любить новий рік, хтось день народження, хтось Великдень. А я – 1 вересня. Для мене Школа – жива істота. Будь-яка школа. Двома роками роботи в школі я пишаюсь більше, ніж десятиліттям викладання у вузах. Я точно знаю, що вчителі, які пішли із школи працювати в інші місця, на перший дзвоник завжди світло плачуть. Як плачу я. Це сум за живою енергією дитинства, щирістю, любов'ю, яка одразу повертається, очима і усмішками дітей, чистими обіймами. Учитель – учень, Альфа – Омега. Вічний цикл. Простий і зрозумілий Закон Життя.

Кілька останніх років проводжу уроки по всій Україні. Вся наша країна у моїй свідомості перетворилась у єдину школу. Ось підходжу до головного входу. Ангел Школи вже чекає, усміхається сонцесейно, від душі обіймає, бере мене за руку і веде за собою. Перед ним відчиняються усі двері, теплом і радістю наповнюється кожен поверх. Відчуваю його любов до всього, що тут відбувається, твориться, пізнається. Відчуваю, що я в ліпшому місці на світі. Дістаю з глибин себе найкраще, що є в мені, аби подарувати, надихнути, окрилити – усе це посіяв і зростив у мені Ангел Школи.

Він прекрасний, досконалий, блискучий – Ангел Школи. І якщо Він проявиться – не в самій будівлі, звичайно, а в душі кожного її вихованця – Школа стане храмом Духу, що в ній живе. І Школа буде живою, вічною, як все народжене і створене Всевишнім.

Закличемо Ангела Школи до наших навчальних закладів!

Література:

1. Біблія / Переклад І. Огієнка. – К.: Українське Біблійне товариство, 2018.
2. Амонашвили Ш. Истина школы. – К., 2005. – 70 с.
3. Амонашвили Ш. Почему не прожить нам жизнь героями духа. – М., 2003. – 64 с.
4. Вернадский В.И. Царство моих идей впереди [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.icr.su/rus/about/direction/director/vernadskiy/index.php> мабуть
5. Зебницкая Н.Л. О подготовке педагогов с целостным мышлением [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://noos-edu.narod.ru/seminar_maslovoi/
6. Корниенко Н. Школа – свеча // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2010. – № 1. – С. 10.
7. Маслова Н.В. Тайна и явь воспитания: воспитательный аспект ноосферного образования. – М., 2011. – 160

Брусенцева О.

Творчі горизонти вчителя

«Вогнище живої думки у свідомості своїх вихованців запалить тільки той педагог, який знає в сто разів більше, ніж того вимагає програма. Якщо у вчителя є це багатство, то його інтелектуальне спілкування виходить за рамки уроку і набуває індивідуального характеру: інтелект педагога і інтелект учнів зв'язуються десятками ниток – це і є живі доріжки від серця до серця».

(В.О. Сухомлинський).

Сучасні діти змінилися в порівнянні з дітьми, які приходили до школи раніше. Причому не тільки декілька десятиліть тому, а навіть 10, 5 років тому. І це відбувається не внаслідок цілеспрямованого цивілізованого виховання. Сьогоднішні діти просто за своєю природою не можуть вчитися так, як вчилися діти попередніх поколінь. Вони мають зовсім інший спосіб пізнання навколишнього світу, вони мислять інакше.

Звичайно, система навчання не може не брати до уваги нові потреби та вимоги навчального процесу для сучасних дітей. З'являється безліч нових технологій, які пропонують безліч варіантів навчального процесу, різні точки зору. Але найактуальніші з них так чи інакше є варіацією світоглядного підходу.

Сучасний Державний стандарт навчання орієнтовано на нову парадигму, яка має під собою певні особливості:

По-перше, це отримання цілісних, а не уривчастих, не пов'язаних між собою знань.

По-друге, ці знання повинні стати основою світогляду, не порушуючи вільного вибору.

Не утовкмачувати, а направляти особисту волю, що має призводити до змін у внутрішньому світі дитини.

Гуманна педагогіка передбачає саме створення таких умов для роботи на уроці, які б визначали свободу вибору, перетворюючи предмет в освітній курс через красу, натхнення, любов і творяще терпіння.

Дитина у гуманній педагогіці – це у першу чергу особистість, яка володіє колосальною силою духу. Задача вчителя – пробудити цей дух, допомогти знайти те, чого дитина хоче добитися в житті, заради чого вона прийшла у цей світ.

Вчитель, що працює в руслі гуманної педагогіки, розуміє урок не як відрізок часу, протягом якого треба встигнути відпрацювати певний матеріал, а як особливий епізод у житті дитини і вчителя, що стає предметом спільних переживань.

Виникає питання – чи можливо на математиці залучати дітей до розуміння краси, виховувати прагнення до знань, відчувати зацікавленість і насолоду від роботи, входити в ритм роботи, в порядок? На перший погляд, математика є сухою дисципліною, де немає місця для творчості. Але на думку відомих філософів:

«Математика виявляє порядок, симетрію і визначеність, а це найважливіші види прекрасного» (Аристотель):

«Математика корисна вже тим, що наводить порядок у розумі людини». (Вольтер)

«Візерунки математики, так як і візерунки художника або поета, повинні бути прекрасні, ... в світі немає некрасивої математики». (Г.Х. Харді)

Урок гуманної педагогіки завжди має лейтмотив, тобто, головну думку уроку.

Вона навіть головніша за саму тему уроку. І діти повинні розуміти її, тому що саме вона має пробуджувати духовну сутність дитини.

Лейтмотивом уроку, про який ми будемо говорити, були слова Бенедикта Спінози: **«Математика – океан, який відкритий і для великого корабля, і для маленького човна. Вивчати математику без розуміння і роздумів – марно».**

Напередодні уроку з'ясували розуміння дітьми вислову і заклали інтерес до теми. Пояснюючи слова філософа, учні переймаються думкою, що на уроці математики все буде зрозуміло і доступно, що світ – це симфонія чисел, це дивний світ, цікавий і захоплюючий. Але таким він стане, коли шляхом роздумів, напруження приходить розуміння того, що ти робиш. І це можливо як дорослим, котрі давно вчать, багато знають, так і малим, тим, що тільки починають осягати математику. Великий океан має великі можливості для тих, хто бажає його пізнати.

Готуючись до відкритого уроку-подорожі з математики, я познайомила дітей з числами-паліндромами. Числовий паліндром – це натуральне число, яке читається зліва направо і справа наліво однаково, тобто відрізняється симетрією запису (розташуванням цифр, наприклад, 2772, 565 і т.д.).

Візьмемо будь-яке натуральне число і додамо його до зворотного числа, тобто записаного тими ж цифрами, але в зворотному порядку. Виконаємо ту ж дію з отриманою сумою і будемо повторювати ці ж дії до тих пір, поки не утвориться паліндром. Іноді достатньо зробити всього один крок (наприклад, $312 + 213 = 525$), та, як правило, потрібно не менше двох кроків. Скажімо, число 96 породжує паліндром 4884 тільки на четвертому кроці: $96 + 69 = 165$, $165 + 561 = 726$, $726 + 627 = 1353$, $1353 + 3531 = 4884$.

Під час уроку я пояснила принцип знаходження паліндромів, разом з дітьми виконали три приклади. Мимохідь зазначила, що з будь-якого двозначного натурального числа можна отримати паліндром, але для цього в деяких прикладах потрібно пройти два кроки, в деяких – велику кількість. В домашньому завданні подібної роботи не було, але наступного дня діти з радістю показували, скільки прикладів вони розв'язали у пошуках паліндромів, які мали до 26 кроків. Звичайно, така робота була їм на користь. Ніхто не змушував учнів цього робити, але цікаві приклади не залишили їх байдужими. Вони *відчули бажання, потребу працювати і робили це охоче*.

Наступним етапом уроку-мандрівки, подорожуючи морем, діти наблизилися до острова під назвою 11. Метою уроку було закріплення множення на двозначне число. Для того, щоб помножити на 11, існує спеціальний метод, що дозволяє здійснювати операції швидко, без помилок навіть з великими множниками. Приклад 42×11 вирішується просто. Пишемо цифри «4» і «2», а між ними суму цих чисел ($4 + 2 = 6$). Виходить 462 – це і є вірна відповідь.

Та метод цей діти повинні були винайти самі. Вони мали 3 групи, які множили числа, а потім, порівнюючи результати множення, шукали закономірність. Можна уявити, якою *радістю було і для мене, і для дітей відкриття цієї закономірності!*

Запропонувала дітям показати майстерність усно множити такі числа дома – вразити батьків набутим умінням. Наступного дня учні з обуренням говорили про те, що цей метод

помилковий, бо не завжди відповідь виходила вірною. Батьки, перевіряючи на папері таку чудову здатність усно множити двозначні числа, помітили, що з'явилися помилки.

Коли ж винайдена закономірність порушується? Знову пошуки. Якщо сума в дужках більше 10, тоді пишемо по центру кількість одиниць від суми, а до першої цифри додаємо «1». наприклад: $93 \times 11 = 9(9 + 3=12)3 = (9+1)23=1023$. І знову – безліч розв'язаних прикладів без спонукання і радість від того, що легко і цікаво це робити. Хочу зауважити, що помилкам у прикладах (а зазвичай без них не буває) місця не було.

Весь час використовую прислівник «легко», але це не значить, що не треба нічого робити – все саме прийде і саме зробиться. Легко стає від того, що осмислив, напруцював і попередньої важкості, складності вже немає.

Пригадайте, як в дитинстві ви вчилися плигати на скакалці. Спочатку повільно переступали через мотузку, поступово нарощуючи темп, а невдовзі швидко, не задумуючись, крутили мотузку і назад, і вперед. І так легко це було робити...

У другому класі вчимо таблицю додавання однозначних чисел до числа 9. Чи всі діти запам'ятовують її та усвідомлено користуються набутими знаннями? Звичайно, ні! Але така ситуація може змінитися, якщо в записаній таблиці знайти закономірність – при додаванні числа 9 сума буде завжди на один десяток більшою і на одну одиницю меншою. Досліджуємо: $9 + 5 = 14$; $9 + 8 = 17$ і т.д.

Поясніть це дитині, а краще доручити учням самостійно знайти цю закономірність. І тим перевірити, як працюють набуті знання при додаванні. При цьому діти відчують себе дорослими.

На перший погляд такий спосіб обчислювання здається складним, та коли він входить у практику, коли є розуміння виконуваних операцій, то працювати стає легко і швидко. **Це ж просто – додати 1 десяток і забрати 1 одиницю.** Нажаль, батьки часто не можуть усвідомити цей метод і щоби спростити собі роботу, пропонують дітям не морочитися, обчислювати як зазвичай.

А якщо піти далі і пошукати закономірності додавання однозначних чисел до чисел 8 та 7, то коли переполюється десяток, сума буде завжди на один десяток більшою і на дві (для 8) або на три (для 7) одиниці меншою:

$$8+2=\underline{1}[2-2]=10, 8+3=\underline{1}[3-2]=11, 8+4=\underline{1}[4-2]=12, 8+5=\underline{1}[5-2]=13, 8+6=\underline{1}[6-2]=14 \text{ і т.д.};$$

$$7+3=\underline{1}[3-3]=10, 7+4=\underline{1}[4-3]=11, 7+5=\underline{1}[5-3]=12, 7+6=\underline{1}[6-3]=13, 7+7=\underline{1}[7-3]=14 \text{ і т.д.}$$

Усі ці закономірності ми знаходимо на уроці разом з дітьми. Дивлячись на записану на дошці таблицю додавання 8 і 7, вони самі, завдяки колективному обговорюванню, відкривають такі математичні секрети. А потім ці знання переносимо на дію віднімання.

Ще одне цікаве спостереження. Зараз у мене 2-й клас. Почали вивчати додавання двозначних чисел. Як важко йшла робота! Як неохоче діти працювали! Та коли запропонувала додавати шестизначні числа, спочатку – великі, здивовані, розгублені очі, а потім – радість і бажання. На перерві просять: «Напишіть мені на дошці приклад з великими числами, я хочу розв'язати його». Або пишуть такі приклади один одному і перевіряють один одного. Без спонукання, за власним бажанням. Звичайно ж, хвалю, виказую радість, ставлю високі оцінки за наполегливу працю.

Таким чином, на прикладі такого уроку мені б хотілося ще раз зробити акцент на необхідності творчого підходу учителя до роботи, розуміння кожного уроку не як рутинної дії, якої від вчителя потребують його функціональні обов'язки, а акту творчості, розкриття можливостей дітей. Такий підхід не тільки робить процес навчання цікавим для самих дітей, не тільки покращує загальний рівень успішності в класі, а й збагачує самого вчителя, дозволяє відкрити нові грані у взаємовідносинах «учитель – учень», дає можливість отримувати насолоду від процесу спілкування з дітьми.

**Культура професійного саморозвитку вчителя-словесника
в педагогічній спадщині Василя Сухомлинського**

Сучасна українська школа потребує докорінних змін у підходах до справи виховання молодого покоління. На наше переконання, відповіді на багато актуальних питань професійного становлення й культури саморозвитку вчителя-філолога ми зможемо знайти в педагогічних працях всесвітньо відомого українського педагога В. Сухомлинського, який творчо розвинув і збагатив світову педагогічну спадщину: ім'я українського вченого стоїть в одному ряду з класиками світової й української науки про виховання особистості (Я. Коменський, М. Монтень, Ж.-Ж. Руссо, А. Дистервег, Г. Сковорода, К. Ушинський, С. Русова, А. Макаренко, Я. Корчак тощо).

Незважаючи на те, що Василеві Олександровичу довелося жити й творити в часи тоталітарного режиму, у його працях ми можемо почерпнути глибину актуальних на сьогодні провідних європейських принципів, які в Новій українській школі так само проголошені як найбільш важливі: **людиноцентризм**, що передбачає забезпечення освітньої діяльності на засадах гуманізму, сприяння самотворенню особистості; значущість індивідуальної системи цінностей у житті людини: особа сама для себе вибудовує систему орієнтирів, цілей, ідеалів, що визначають логіку й динаміку її життєвого шляху, і тому вона є відповідальною за свій вибір [16, с. 34]; принцип **дитиноцентризму** спрямований на особистісно орієнтовану модель виховання дитини, призначення якої – розширення її можливого життєвого шляху та саморозвитку на засадах гуманізації реального буття дитини, посилення уваги до системи її цінностей та інтересів задля формування в неї основ життєвої компетентності [16, с. 35]. Актуально звучать сьогодні слова видатного педагога: «Ми маємо справу з найскладнішим, неоціненним, найдорожчим, що є в житті, – з людиною. Від нас, від нашого вміння, майстерності, мистецтва, мудрості залежить її громадянське й інтелектуальне обличчя, її місце і роль у житті, її щастя» [13, с. 420].

Творчість Василя Сухомлинського протягом кількох десятиліть надихає багатьох педагогів не лише в Україні, а й далеко за межами нашої держави на нові пошуки глибини педагогічної мудрості; освітяни, науковці в найважчі, кризові періоди вітчизняної освіти, звертаючись до вічних істин великого педагога, постійно знаходять відповіді на численні виклики, що їх ставить життя. Заслужовують на нашу увагу дослідження провідних українських науковців, які вивчали спадщину всесвітньо відомого педагога, наголошуючи на її актуальності, гуманістичному спрямуванні, орієнтації на самотворчі засади (І. Бех, М. Вашуленко, І. Зязюн, В. Кремень, Н. Ничкало, О. Савченко, О. Сухомлинська тощо).

Метою цієї статті визначено: з'ясувати погляди провідних українських науковців на проблеми самотворення, особистісного й професійного самозростання вчителя в педагогічній спадщині В. Сухомлинського; дослідити ідеї формування культури професійного саморозвитку особистості педагога, зокрема вчителя-словесника, в працях видатного українського мислителя. У нашій роботі ми зацентруємо увагу на культурологічному підході, що визначає ставлення до учасників освітнього процесу як до суб'єктів культури, власного життя та освіти, здатних до культурного й особистісного саморозвитку і творчої самореалізації, ставлення до освіти як культурного процесу, у якому відбувається діалогічна взаємодія між його учасниками, обмін цінностями і смислами, співробітництво в досягненні цілей особистісного саморозвитку [16, с. 41-42].

Для нашої статті важливими є нароби вчених, які досліджували праці В. Сухомлинського, у яких видатний мислитель дає поради педагогам, у тому числі й учителям-словесникам, щодо формування їхнього саморозвитку. У науковій розвідці Т. Довга пропонує ідею самотворення особистості в працях В. Сухомлинського. Як стверджує дослідниця, термін «саморозвиток» учений не використовує, натомість широко застосовує поняття *самопізнання, самоосвіта, самовиховання, самодисципліна, самооцінка* тощо, які є

дотичними до феномену самозростання та різнобічно його характеризують. Вважаємо за необхідне розглянути їх [3, с. 178].

Самопізнання В. Сухомлинський вважав основою самовиховання: «Щоб спонукати особистість до самовиховання, необхідно, передусім, навчати її пізнавати й виховувати себе. Виховання почуттів, дисциплінування думки й волі, вироблення й урівноважування характеру – усе це людина повинна робити сама, пізнаючи себе й оволодіваючи собою» [12, с. 602].

Самоповага, на думку Василя Олександровича, – це мати самовиховання. «У почутті власної гідності – одне з найсильніших джерел людської честі, доброго імені, здорового самолюбства» [7, с. 286]. На думку В. Сухомлинського, вихованець і вихователь стають один для одного об'єктами взаємного пізнання: «Життя переконує, що вихованець – дзеркало вихователя. Мистецтво й майстерність виховання полягають у тому, щоб уміти бачити себе в образі вихованця, в тій істоті, що мислить, відчуває, переживає, істоті, яку ми творимо з маленької дитини». Водночас, вихованець пильно придивляється до вихователя, особистість якого має стати для нього взірцем: «Пізнаючи світ, людина не може не пізнавати і нас. Знання, що ми їй даємо, не є чимось невіддільним від нашої особистості. Вони злиті із світом людських почуттів і переживань» [13, с. 559–560].

Самооцінці В. Сухомлинський надавав величезного значення: «Правдива оцінка самого себе – що я вже можу і чого не можу, як я просуваюся до тієї вершини самовдосконалення, досягнувши якої, я маю право сказати: я господар своєї волі, –правдива оцінка всього цього є наріжним каменем правдивості і чесності» [13, с. 600]. Самооцінка вимагає, насамперед, критичного ставлення до себе: «Якщо в дитинстві людина пережила задоволення від того, що їй удалося подолати свої слабкості, вона починає критично ставитися до себе. А з цього починається те пізнання самого себе, без якого не може бути ні самовиховання, ні самодисципліни» [6, с. 233].

Самоосвіта. В. Сухомлинський неодноразово вказував на роль самоосвіти в житті людини: «Самоосвіта – це не механічне поповнення знань, не замкнутість і відірваність від людей, а живі людські взаємовідносини. Інтелектуальне життя школи немислиме без тих тонких взаємин, в яких людина відкривається перед людиною як велике духовне багатство. Суть їх має полягати в обміні знаннями, вміннями. Передаючи свої знання, людина пізнає іншу людину й себе. Інтелектуальні почуття при цьому тісно переплітаються з почуттями моральними: людина переживає в собі зародження почуття обов'язку перед людьми» [9, с. 426–427]. Необхідність самоосвітньої діяльності для вчителя він пояснював так: «Учителеві потрібен вільний час, щоб обдумувати нові досягнення науки, поповнювати свої знання, узагальнювати набутий досвід. І найголовніше, для чого вчителеві потрібний час, – це читання. Без читання, без духовного життя вчителя серед книжок втрачають сенс усі заходи підвищення його педагогічної кваліфікації» [10, с. 73]. На думку вченого, саме завдяки систематичному читанню відбувається вдосконалення педагогічної майстерності. Віддаючи належне роботі з підручником, педагог водночас застерігає вчителів від звички обмежувати себе матеріалом підручника в підготовці до уроків: «Шкільний підручник стає з кожним роком усе меншою й меншою краплею в морі знань педагога. Справа тут не тільки в кількісному зростанні теоретичних знань учителя. Кількість переходить у якість: чим ширший фон, на якому шкільний підручник виглядає, як маленький промінь, в яскравому потоці світла, тим помітніша та професійна якість, яка створює фундамент педагогічної майстерності: здатність розподіляти увагу в процесі викладу матеріалу на уроці ...» [13, с. 442].

Самовиховання Василь Олександрович вважав результатом виховання: «Виховання, що спонукає до самовиховання – це і є, за моїм глибоким переконанням, справжнє виховання». Починати процес самовиховання варто з найважчої перемоги – «над самим собою», вміння «примусити себе». Це слід робити «в дитинстві і ранньому отроцтві, від 7 до 10–11 років. Якщо цей період пропущено, неминуче постане проблема з перевихованням» [6, с. 231–232]. Видатний педагог давав настанови своїм колегам: «Самовиховання потребує

дуже важливого, могутнього стимулу – почуття власної гідності, поваги до самого себе, бажання стати сьогодні кращим, ніж був учора. Самовиховання можливе тільки за умови, коли душа людини дуже чутлива до найтонших, суто людських засобів впливу – доброго слова, ласкавого чи докірливого погляду. Не може йтися про самовиховання, якщо людина звикла до грубості й реагує тільки на «сильне» слово, окрик, примус. За самою суттю своєю самовиховання передбачає віру людини в людину, звертання до честі й гідності людини. Педагогічне керівництво самовихованням – це насамперед відносини між педагогом і вихованцем, пройняті глибокою взаємною вірою в добрі наміри» [13, с. 602].

Як слушно зауважує Т. Довга, у педагогіці Василя Сухомлинського можна віднайти поради, що мотивують до професійного самотворення, як-от: «Якщо хочеш бути красивим, працюй до самозабуття, працюй так, щоб ти почував себе творцем, майстром, господарем в улюбленому ділі. Працюй так, щоб очі твої виражали одухотвореність великим людським щастям – щастям творчості. Зовнішня краса має свої внутрішні, моральні джерела. Улюблена творчість накладає відбиток на риси обличчя, робить їх тоншими, виразнішим» [15, с. 414]. «Улюбленим і авторитетним учитель стає не тільки тому, що досконало знає свій предмет, а й тому, що, глибоко люблячи його, поєднує в своєму серці цю любов з любов'ю до людини-дитини» [14, с. 114].

Цінними для нашої роботи є напрацювання С. Гергуль про роль самоосвітньої діяльності вчителя, яку дослідниця розглядає з позицій формування у вихованців потреби читання [1, с. 209-215] та як джерело творчості вчителя-філолога на матеріалі педагогічної спадщини В. Сухомлинського [2, с. 70-74]. Дослідивши педагогічну спадщину В. Сухомлинського, авторка дійшла висновку, що основна роль учителя в процесі формування в учнів потреби читання полягає у розв'язанні таких завдань:

- зацікавити учнів читанням; навчити їх вибирати літературу, ураховуючи вікові та особистісні інтереси;
- створити належні умови для сприйняття, розуміння, аналізу та оцінки прочитаного (Кімната читання);
- постійно розвивати інтерес учнів до читання, формувати так звану «жадобу до знань»;
- завжди бути зразком, «джерелом знань» для своїх вихованців, безперервно працювати над удосконаленням власного естетичного смаку та рівня професійної майстерності.

Виконання цих завдань потребує від учителів постійної самоосвітньої діяльності, особистісного й кар'єрного самозростання. [1, с. 211].

Василь Олександрович визначав самоосвіту вчителя-філолога як невід'ємну складову його професійної творчої діяльності. Адже для ефективної, результативної роботи педагог повинен глибоко знати свій предмет, методику його викладання, прийоми риторики, психологію та педагогіку, мати високий рівень загальної культури та ерудиції. І це далеко не повний перелік знань та вмінь. Особливої уваги заслуговує також вміння вчителя створювати в класі атмосферу взаєморозуміння, довіри, що сприяє міжособистісним контактам, розвитку, творчого спілкування, творчого піднесення, «яким буває охоплений весь духовний світ людини, зайнятої улюбленою справою» [8, с. 87].

Особливе місце в педагогічній спадщині В. Сухомлинського посідає проблема викладання рідної мови, адже за фахом Василь Олександрович був учитель української мови та літератури. Цікавими й глибокими є напрацювання сучасних українських педагогів, які розкрили провідні ідеї В. Сухомлинського, пов'язані із формуванням професійного саморозвитку вчителя-філолога, насамперед, у працях С. Гергуль, В. Сидоренко, О. Семеног та інших.

Досліджуючи феномен педагогічної майстерності вчителя-філолога в концептуальних вимірах творчої спадщини В. Сухомлинського, В. Сидоренко слушно стверджує, що «для створення ефективного мовленнєвого простору сучасний учитель повинен цілеспрямовано й систематично працювати над шліфуванням власної мовної і мовленнєвої майстерності,

культури мовлення і культури мислення відповідно до сучасних літературних норм (орфоепічних, лексичних, граматичних, стилістичних тощо), удосконалювати мовленнєві вміння і навички, мовно-мовленнєву, функціонально-стилістичну тощо компетенції, збагачувати арсенал виражальних засобів, послуговуючись для формування і передачі думок найдоцільнішими в семантичному та стилістично-експресивному відношенні вербальними й невербальними одиницями» [5, с. 40]. На думку В. Сухомлинського, важливою умовою успіху у викладанні мови та літератури є любов до слова, відчуття краси слова, підвищення мовленнєвої культури, боротьба із безграмотністю, неясністю мовлення: «Говори правильно: кожне слово має свій смисл, невміння вибрати потрібне слово – те ж саме, що замість тонко відточеного олівця на уроці малювання користуватися гвіздком» [9, с. 48]. Як учитель української мови і літератури, Василь Олександрович закликав збагачувати активний словниковий запас дітей, учити правильно думати, використовуючи внутрішнє мовлення, висловлювати думки, виховувати чутливість до емоційного забарвлення слів, добиватися, щоб слово стало засобом творчості, звучало для учня, як музика, а учень став музикантом слова, який дорожить його правильністю, чистотою, красою, милозвучністю. Учителеві треба вести вихованців від книжки й думки до діяльності, від діяльності до думки й слова: «Діяльність має трансформуватися у власну думку, а власна думка повинна знайти відображення в слові» [11, с. 68].

Видатний педагог наголошував, що урок мови має свою специфіку, яку вчитель не може не враховувати. Уроки мови – це завжди уроки спілкування. Учні опановують техніку спілкування, оволодівають мовленнєвим етикетом, стратегією й тактикою діалогічного або групового спілкування, вчать вирішувати різні комунікативні завдання. Отже, завдання вчителя полягає в тому, щоб сформувати в учнів готовність використовувати мову як засіб спілкування, а також розвивати їх інтелект, творче мислення, бажання вчитися. Особливо високі вимоги висуваються до рівня мовленнєвої підготовки вчителя іноземної мови, який має дозволяти моделювати навчальне іншомовне мовленнєве середовище, вести уроки мовою, що вивчається. Мова педагога повинна бути, нормативною, виразною і служити зразком для учнів. Знайомлячись із матеріалами Державного педагогічно-меморіального музею В. Сухомлинського, С. Гергуль виявила такі поради вчителям: систематично самостійно працювати над оволодінням мовою, позбутися діалектизмів, знати нормативну граматику рідної мови, без чого не можна називатися учителем. На адресу педагогів звучали зауваження щодо вживання місцевих виразів та жаргонізмів, неправильних наголосів, використання так званої «мішаної говірки» з українських та російських слів тощо. Видатний педагог радив учителям не припускати граматичних помилок у записах на дошці. Показником розвитку педагогічної культури та рівня професійної підготовки вчителя Василь Олександрович вважав його мовленнєву культуру. Він висував до мови вчителя такі вимоги: «...вона має бути бездоганно грамотною, логічно послідовною, цілком літературною». Досягти таких результатів педагог зможе тільки в результаті наполегливої праці та постійного читання творів письменників-класиків, де є прекрасні зразки української мови. На засіданнях педагогічної ради школи постійно розглядалися різні аспекти формування в учителя та учнів мовленнєвої культури. Наприклад, на порядок денний виносилися питання про єдиний мовленнєвий режим школи, шляхи підвищення рівня мовленнєвої культури учнів, розповідь учителя як метод викладання й виховання школярів та ін [2, с. 72-73].

О. Семенов, досліджуючи ставлення видатного педагога до викладання української мови, його прагнення зробити мовлення як учителів, так і учнів виразним, багатим, переконливим, з'ясувала, що ключовим поняттям у спадщині великого мислителя є термін **слово**, яке застосовується в циклі статей В. Сухомлинського («Слово вчителя», «Слово до спадкоємця», «Слово до батьків», «Слово до учнів», «Слово і емоційна культура» та ін.). Видатний педагог пов'язував діяльність словесника з творчістю, вважав її своєрідним «сплавом майстерності». «У руках вихователя слово, – наголошував педагог-гуманіст, – такий могутній засіб, як музичний інструмент у руках музиканта, як фарби в руках живописця, як

різець і мармур у руках скульптора, ... без живого, трепетного, хвилюючого слова немає школи, педагогіки. Слово – це нібито той місток, через який наука виховання переходить у мистецтво, майстерність» [4, с. 58]. В. Сухомлинський вважав, що викладання мови – «це майстерність творення людської душі, це людинознавство, бо в слові поєднуються думки, почуття, ставлення до навколишнього світу. Без поваги, без любові до рідного слова не може бути ні всебічної вихованості, ні духовної культури» [12, с. 1-2], а словесник – «це майстер, чарівник слова. Слово на уроці – це те саме, що мелодія на уроці музики». Слово – це й стежечка до дитячого серця, і найтонший інструмент, яким ми, педагоги, доторкаємося до вразливої душі. Словесник формує душу вихованця – його переконання, погляди, устремління, оптимістичну впевненість в своїх силах. Майстерність вихователя-словесника полягає в тому, щоб утвердити певне ставлення до того, що пізнається [4, с. 58].

Як стверджує О. Семенов, «власною подвижницькою працею В.Сухомлинський закладав основи дослідницької вчительської діяльності, важливість і необхідність якої зростає на початку третього тисячоліття. «Випереджальну» компетенцію майбутніх учителів формували методичні нововведення дослідника, які стосувалися методів навчання, зокрема доказової розповіді, евристичної бесіди, а також проблемних завдань і запитань, конструктивних і творчих вправ, поради відомого педагога щодо підвищення орфографічної, пунктуаційної та стилістичної грамотності учнів на прикладах «живої» мови тощо [4, с. 59].

Сьогодення все більше переконує нас в актуальності культурологічної підготовки вчителя, згідно з якою акцент переноситься з традиційної настанови – засвоєння певної кількості інформації – на розвиток культури мислення, почуттів, поведінки особистості. Тим самим поняття духовної культури дає підстави говорити про педагогічну культуру, яка охоплює характеристики майстерності вчителя та багатства його внутрішнього світу. Модель творчого вчителя, за В. О. Сухомлинським, передбачає високий рівень загальної та педагогічної культури. Описуючи свій багаторічний досвід роботи, Василь Олександрович вказує на те, що «джерелом культури людських емоцій є здатність учителя відчувати серцем внутрішній духовний світ дитини... Виховання здатності відчувати серцем – одна з відповідальних сфер удосконалення педагогічної майстерності вчителя. Намагайтесь проникнути в емоційний підтекст того, що говорить людина» [9, с. 537–538].

Звичайно, Василь Олександрович, даючи пораду вчителям владарювати «над душею дитини книжкою, розумом, переконаннями», орієнтував колег на постійну самоосвітню діяльність, розвиток морально-духовного рівня. «Якби хоч на один день припинилося моє активне життя в світі книжок, я втратив би владу над душами своїх вихованців. Я б став непотрібним дітям, бо нічого більше не міг би дати їм. А вчитель, який нового нічого не дає, стає для вихованців досадним наглядцем, якого в міру своїх сил терплять, але не поважають. Дорогий друже, хочу порадити вам: володійте умами своїх вихованців. Немає сильнішого засобу підкорити волю свого вихованця, ніж підкорення його думок. Але владарювати над думками можна лише тоді, коли у вас багате, повнокровне життя в світі книжок. Найчутливіші, неповторно індивідуальні, норовливі, «бунтівливі», непокірні натури й характери при вмілому підході стають книголюбамі. Підкорюйте їх книжками й розумом» [13, с. 644-645].

Узагальнивши здобутки педагогічної спадщини В. Сухомлинського, ми дійшли висновку, що необхідною передумовою формування культури професійного саморозвитку педагога є внутрішня потреба у творчій праці, прагнення до постійного поповнення знань, бажання самовдосконалюватися. Саме такий учитель-професіонал здатний оптимізувати всі види навчально-виховної діяльності, сформувати світогляд учнів та розвинути їхні здібності. Процес формування культури професійного саморозвитку вчителя-філолога передбачає постійне зростання його духовного, морального, естетичного рівнів, особистісного й професійного досвіду, здатності до саморефлексії. Ідея самотворення особистості, що набула плідного розвитку у працях Василя Сухомлинського, успішно розробляється в наукових дослідженнях, які слугують підтвердженням того, що спадщина видатного вченого

залишається невичерпним джерелом педагогічних інновацій. Сьогодні все більше зростає роль культурологічної підготовки вчителя, згідно з якою акцент переноситься з традиційної настанови – засвоєння певної кількості знань – на розвиток культури мислення, почуттів, поведінки особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гергуль С. М. Самоосвіта вчителя як джерело формування в учнів потреби читання (на матеріалі педагогічної спадщини В. Сухомлинського) / С. М. Гергуль // Педагогічний альманах. – 2015. – Вип. 26. – С. 209-215. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pedalm_2015_26_36
2. Гергуль С. Самоосвіта як джерело творчості вчителя-філолога у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського / С. Гергуль // Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Сер. : Педагогічні науки. – 2013. – Вип. 123(2). – С. 70-74. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2013_123%282%29__20
3. Довга Т.Я. Ідея самотворення особистості в педагогіці Василя Сухомлинського / Наукові записки. Сер: Педагогічні науки. – 2018. Вип. 171. – С. 176-182. – Режим доступу: <https://www.cuspu.edu.ua/images/download-files/naukovi-zapysky/171/36.pdf>
4. Семенов О.М. Українська культуромовна особистість учителя (шляхи її формування в системі професійної підготовки): Монографія / За ред. Л.І.Мацько.- К.: , 2007.- 303 с.
5. Сидоренко В. Феномен педагогічної майстерності вчителя в концептуальних вимірах творчої спадщини В. О. Сухомлинського / В. Сидоренко // Рідна школа. - 2012. - № 7. - С. 39-43. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsh_2012_7_11
6. Сухомлинський В. О. Виховання і самовиховання / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: В 5-ти т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 5. – С. 229–239.
7. Сухомлинський В. О. Залежить тільки від вас / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: В 5-ти т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 5. – С. 284–288.
8. Сухомлинський В.О. Людина неповторна / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1976–1977. – Т. 5. – С. 80 – 96.
9. Сухомлинський В.О. Народження громадянина //Вибрані твори в 5-ти т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т.3. – С. 283 – 582.
10. Сухомлинський В. О. Пависька середня школа / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 4. – С. 7–390.
11. 6. Сухомлинський В.О. Слово про слово / В.О. Сухомлинський // Сухомлинський В. О. // Вибрані твори : в 5 т. / редкол. : О.Г. Дзеверін (голова) та ін. – К. : Рад. шк., 1976 – 1977. – Т. 5 – С. 160-167.
12. Сухомлинський В. О. Слово рідної мови // Українська мова і література в школі. – 1968. - №12. - С. 1 - 10
13. Сухомлинський В. О. Сто порад учителям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: В 5-ти т. К.: Рад. школа, 1976. – Т. 2. – С. 419–654.
14. Сухомлинський В. О. Суспільство і вчитель / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори у 5-ти т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т.5. – С. 108–122.
15. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: В 5-ти т.– К.: Рад. школа, 1977. – Т. 2. – С. 149–416.
16. Фрицюк В.А. Теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку : дис. док. пед. наук. 13.00.04 – / В.А. Фрицюк ; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. – Вінниця, 2017. – 532 с.

ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Поліщук А.

Філософська освіта – основа розвитку концептуального мислення

Сьогодні ми будемо говорити з людьми, які обрали професію за покликом серця. І стала нею ... філософія. Що ми взагалі знаємо про цю науку і навіщо її потрібно вивчати? Відповідають викладачі Київського національного університету імені Тараса Шевченка: кандидат філософських наук, асистент кафедри історії філософії Тетяна ТРУШ та Михайло БОЙЧЕНКО – доктор філософських наук, професор кафедри Теоретичною і практичної філософії...

Аліса Поліщук: Що особисто вам дала філософська освіта?

Тетяна Труш: Я думаю, що без філософської освіти взагалі неможливо різнобічне становлення людини. Вважаю, що філософія повинна бути освітою номер один. Наприклад, у нас нещодавно скасували філософію як предмет в інших університетах на непрофільних факультетах, хоч раніше вона читалася всюди. Це великий недолік, адже філософська освіта дає обізнаність в культурі, релігії, політиці і не тільки. Відповідно, це впливає і на формування якостей тих людей, які планують керувати державою. Це основа комунікації з людьми, розуміння, аналізу та пошуку джерел знань. Без цього типу освіти неможливо!

Михайло Бойченко: Філософська освіта розвинула в мені здатність до концептуального мислення. Ловлю себе на думці, що чим би не займався: чи то в побуті, чи то на дозвіллі – всюди шукаю філософські смисли, які є причиною тих чи інших подій, процесів, пояснюють логіку того, що відбувається. Не завжди ти сприймаєш кожне явище, адже ми не всі геніальні. Однак часто при концентрації уваги виникає відчуття, що поки не знайдеш той сенс – буде якийсь неспокій. У тебе банально інше сприйняття світу – ось, що дає такий тип освіти.

А. П.: Чому філософія – це сучасна наука, яка потрібна суспільству?

Т. Т.: Якщо розглядати філософію з боку предмета, який, перш за все, змушує людину мислити і пізнавати, відповідно, філософія не може бути несучасною. Несучасна людина, яка говорить такі речі. **Філософія запускає процес пізнання, мислення.** Якщо ви це усвідомили – завжди будете читати, дізнаватися щось нове, ходити на різні заходи, відвідувати театри – все це в комплексі буде давати вам ґрунт для того, щоб мислити, ставити запитання, цікавитися, предметно спілкуватися. Без філософії ніяк.

М. Б.: На мою думку, якщо філософія розвиває здатність до концептуального мислення – вона потрібна всім. Якщо говорити про вузько філософську освіту, то це для когось може стати й прокляттям. Тому, що людина хоче жити спокійно, безтурботно. А **філософія змушує хвилюватися, звертати увагу на протиріччя, дисгармонію, намагатися це якось виправити або хоча б пояснити.** Якщо не вийти з кризи – то хоча б прояснити для себе, знайомих, суспільства. Поки не знайдеш виходу – будеш відчувати занепокоєння. Навіть Гегель писав, що це постійне відчуття тривоги, від якої ти не можеш позбутися. Це дійсно якийсь стан, в яке людина входить не випадково, а сам себе свідомо готує, і згодом уже позбутися цього не може. Я навіть жартую іноді, що є люди, які йдуть на роботу, потім приходять і відпочивають, а у філософа голова працює цілодобово.

А. П.: Чи має молодь, зокрема школярі, абітурієнти достатнє уявлення про те, що таке філософія?

Т. Т.: Я чула про такий предмет, як «Людина і світ», який повинні викладати в школах. Відповідно до мого досвіду, у школярів або взагалі не зачіпається питання про філософію, або це заміщається предметом загальноосвітнього зразка, який просто не цікавий. Учні відвідують його, тому що потрібно, або для отримання балів. На мою думку, якби читалася адаптована до школи філософія, то:

по-перше, ми мали б студентів, які приходять в університет підготовленими на іншому рівні,

по-друге, – це розширювало б їх світогляд, і вони були б більш свідомими і у виборі професій, і у підході до політики, більше цікавилися власним життям взагалі. Це було б класно.

Я не вважаю, що філософія – предмет для останніх класів школи. У світі існує багато цікавих замальовок, як можна викладати це з захопленням в молодших класах. У нас немає нерозумних учнів, кожен може розкрити певні питання по-різному і глибоко. Філософську освіту розширює сам процес мислення кожної людини. Для школи це було б прекрасно, адже філософія лежить в основі будь-якої науки взагалі.

М. Б.: Звичайно, ніхто не має достатнього уявлення про цю науку. Поки не почнеш плести – не зрозумієш, що це таке. З іншого боку, в світі існує трохи більше філософської літератури, що розрахована саме на дітей. **Є навіть такий напрямок – філософія для дітей. У нас тільки нещодавно почали його досліджувати і розробляти. Знайомство з філософією в багатьох країнах передбачено ще з молодшої школи. Існують філософські казки – з чого, власне, починається «знайомство».**

«Там за синіми горами», або «Світ Софії» – прекрасна книга для підліткового віку.

Нещодавно був переклад книжки-листування Гесле спільно з Норою К., дівчинка не захотіла своє прізвище назвати. І ось, вони прочитали «Світ Софії», але у них виникли вже власні ідеї, рішення. І як Гесле ставить загадки для цієї дівчинки, так і дівчинка змушує Гесле попітніти над відповіддю. Тому що дівчинка запитує про те, про що дорослі філософи навіть не замислюються.

Тому, дійсно, десь і в школі потрібно це втілювати, а взагалі повинна бути загальна суспільна культура вивчення філософії. Це ж не просто стурбованість якимись проблемами світу. **Перш за все, філософія – відчуття свободи.** Коли ти створюєш певний концепт самостійно – ти відчуваєш себе співтворцем цього світу. Це фантастичне відчуття. Тому, незважаючи на великий вантаж філософського знання і покликання, існує ще й велике задоволення.

А. П.: Чому ви могли б порадити вступати на філософський факультет?

Т. Т.: На мою думку, філософську освіту повинна мати кожна людина. Зрозуміло, що для політологів, політиків це просто обов'язковий предмет. Якщо людина знає філософію, вона розуміє, звідки виходять політичні вчення, розуміє структуру держави і яким чином держава функціонує.

Нехай це і мрія філософа – мати керівників держави, які слідуєть моральним принципам, дотримуються законів, і, найголовніше знають їх. Тоді матимемо саме правління зовсім іншої якості, тоді і підхід до освіти зміниться. Ми будемо більш прогресивні. Тим більше, самі українці мають дуже великий внутрішній потенціал. За моїми спостереженнями – це унікальна нація. Вона може вийти з глухого кута, мати специфічний вивих думки, дуже цікаві ідеї. Якщо це підтримувати, ми можемо бути передовою державою в світі, я більш ніж впевнена в цьому. Просто потрібно якісну філософську освіту. Це мотивація для того, щоб людина стала особистістю, вийшла з сірої маси.

М. Б.: На філософський повинні вступати ті, кому все дається дуже легко. Мені в школі завжди було просто, наприклад. Тому я шукав певних викликів. Філософія – наука, яка буде даватися важко будь-якій людині. Це вимагає не просто знань, а досвіду. І поки ти його не отримаєш – не зможеш стати філософом. Діти можуть легко ставити філософські питання, а відповіді на них іноді доводиться шукати все життя. Ті люди, які шукають для себе складних, реальних завдань, які бажають прийняти найсерйозніший виклик в житті – для них це свідомо і по-справжньому. Хоча багатьом здається, що якщо не маєш здібностей, то ось, ці філософи, вони про все говорять – це, ймовірно, легше за все, в дійсності ця професія – найважча сфера. Для самих сильних, розумних і сміливих.

А. П.: Побуває така думка, що людина, яка має філософську освіту, займається згодом виключно науковою роботою і викладанням. З огляду на ваш досвід, ким працює філософ?

Т. Т.: Знаю багато прикладів людей, які вчилися на філософському факультеті і не стали викладачами або науковими працівниками. Однак вони стали корисними в програмуванні, наприклад, або здійснили себе в правознавстві. Були, навпаки, люди, які приходили з правознавства та розуміли, – без філософської освіти з них не буде справжніх юристів, і таких людей було багато. Знаю людей, які зробили свій бізнес: одні згодом прийшли до філософії, а інші з філософів стали бізнесменами. У мене був приклад, коли одна жінка, навчаючись на філософському факультеті, прийшла влаштовуватися на роботу, і директор компанії сказав: «Філософський? Я вас беру!» Ті люди, які розуміють, що таке філософська освіта, ставлять це в пріоритет. Адже люди з подібною освітою можуть мислити нестандартно, показувати неординарні рішення, а таких людей цінує сучасний світ.

М. Б.: Я зустрічаю серед наших випускників багатьох на «Фейсбуці». Дуже багато, хто потрапляє в рекламу, в менеджмент. Не тільки в Україні, але і по всьому світу. Зустрічаю їх на посадах, які вимагають креативного мислення, незвичайних підходів, сміливості, знову ж. Там, де потрібно вміння безкомпромісно підійти до вирішення питання, застосувати критичне мислення. До того ж залишатися людиною, бути уважним не тільки до великих проблем, але і до кожної особистості. Тому, ймовірно, як говорив Платон, з філософів виходять найкращі керівники. Філософ може стати корисною людиною для суспільства. А за Сковородою: «Якщо ти корисний людина – тебе завжди винагородять». Тому, як на мене, не програє той, хто піде вчитися на філософський факультет. Не тільки в Україні, але і в світі велика частка топ-менеджерів з філософською освітою. З давніх часів, у Греції, Римі – найбагатші люди, з найвищими посадами, спеціально запрошували до себе філософів як своїх радників і вчителів. В даний час майже даром можемо вивчати цю науку, тому прекрасні часи настали, скажу я вам, головне – це усвідомити.

Газета «День». 20 листопада, 2019

Режим доступу:

<https://m.day.kyiv.ua/ru/article/obshchestvo/filosofiya-eto-oshchushchenie-svobody>

Брусенцева О.

Значення викладання філософії в початковій школі

Питання виховання дитини в аспекті розвитку її ціннісно-смислової сфери, морально-етичних якостей завжди хвилювало вчених, дослідників, вчителів. Діти – це те майбутнє, яке здатне вже завтра змінити світ навколо себе, створити новітню історію усього людства. Цьому сприяє процес бурхливого технічного прогресу, неймовірні темпи поширення інформаційного простору, до якого має доступ абсолютна більшість дітей. Властивість мозку аналізувати й переробляти великі об'єми інформації стимулює розвиток нестандартного, творчого мислення, креативності. Сучасним малютам властивий швидкий темп розвитку і дорослішання, з кожним роком все більше дітей переганяють вікові норми розвитку, показуючи інколи неймовірні результати.

Все частіше можна зустріти так званих «дітей-індіго», які відрізняються якісно новим рівнем мислення і своїми судженнями й розумними висновками можуть здивувати навіть досвідчених спеціалістів.

Такі діти потребують особливого підходу. Принципи такого підходу повинні ґрунтуватися не тільки на професіоналізмі і розвинених моральних якостях вчителя, але й на обережному, тремтливому ставленні до таких дітей. Підтримати «зернята» природної творчості, сформувані у дитини екологічну свідомість (ЕС) – ось це непросте завдання, яке стоїть сьогодні перед вчителем.

У загальному вигляді під ЕС розуміється масова занепокоєність населення становищем навколишнього середовища. Насправді ЕС, котру правильно називати усвідомленням, тобто

розумінням екологічної ситуації, є елемент триєдиного процесу «сприйняття – розуміння – дія», кожний елемент котрого соціально, політично та культурно опосередкований.

В інформаційному бумі, нажаль, є й інша сторона:

- Тотальна доступність відомостей з абсолютно усіх сфер життя часто призводить до розвитку у дитини відчуття всездозволеності.

- Нестримний потік неоднозначної інформації завантажує дитину, не дає їй змоги сформувати гармонійне відношення до життя у сприятливих для цього умовах.

- Стираються грані між добрим і злим, скрізь насаджуються хибні ідеали.

- Людину виховують не мислителем, а у першу чергу, ідеальним споживачем, який живе лише матеріальними цінностями, сенс життя якого зводиться лише до постійно зростаючого бажання оволодіти як можна більшою кількістю матеріальних речей.

У деяких випадках нагромадження суперечливої інформації, велика кількість фактів, які виключають один одного, майже повна відсутність в сучасному інформаційному полі будь-яких табу може призводити до порушення психічного здоров'я дитини, що може назавжди закрити для неї двері до гармонійного, щасливого, здорового життя.

У такій ситуації діяльність вчителя стає вкрай важливим фактором розвитку дитини, становлення її етичних якостей.

Саме учитель повинен бути провідником на шляху формування нормальної, здорової позиції дитини відносно себе, свого місця у цьому світі та відношеннях з іншими людьми.

Допомогти вчителю й учню у цій непростій задачі може філософія. Вона не дає усталених догм і суджень, а дає змогу кожному засвоїти саме те, що потрібно йому.

Обдумування філософських ідей на фізіологічному рівні формує появу нових зв'язків між нейронами – клітинами мозку. Кожний такий новий зв'язок розвиває нервову систему людини, а значить, стимулює розвиток її мислення, збагачує її досвід. *«Отриманий досвід закладається у підсвідомості»* [1]. Це вкрай важливо для дітей, чие мислення набагато гнучкіше, пластичніше, «не зашорене», відкрите для нового.

Вміння мислити, вміння будувати свій погляд на життя, на події – дуже важливі, і починати вчитися вибудовувати свою ціннісну оцінку ми повинні уже в дитинстві. *«Недолік філософської освіти ... буде ще довго каменем спотикання в нашій виховній діяльності»* [3, т2, с.158].

Школа повинна допомогти дитині досягнути саму себе, своє призначення. Вона повинна створити такі умови і знайти такі підходи до особистості дитини, щоб учень зміг самовиразитися, сформував об'єктивну самооцінку.

«Розумова праця учня, успіхи і невдачі у навчанні – це його духовне життя, його внутрішній світ, ігнорування якого може привести до сумних результатів» [2, с. 74]. *«Найголовнішою рисою педагогічної культури має бути відчуття духовного світу кожної дитини...»* [2, с. 79]

Викладання у молодших класах шкіл філософії, адаптованої під потреби і фізіологічно-психологічні особливості учнів, на мою думку, є безперечним інструментом допомоги дітям у формуванні усвідомленого, осмисленого і гуманного відношення до життя.

«На землі існують, щоб любити добро й красу і давати волю бажанням, якщо вони благородні, великодушні й розумні... Виховання, що не розвиває таких бажань, тільки спотворює душу», – Анатоль Франс. [4, с.103]

А як знати – про що думає дитина?

Тільки бесіда, мудра, терпляча, дбайливо корегуюча, побудована на красивій мові, на притчах та казках, на оповіданнях коротеньких, але емоційно сильних, впливових, тільки вона направить на той шлях, що зробить людину Людиною, що усвідомила себе у Всесвіті.

Притчі й розповіді мають за мету, перш за все, стимулювати процес мислення.

«На закінчення хотілося б звернути увагу читачів на те, що стратегічним завданням «філософії для дітей» є зміцнення гуманного, виховного напрямку в педагогіці і зменшення диспропорції, що склалася, між вихованням і освітою. Зараз вже для багатьох

очевидний перегин, що склався, у бік «технократичної» і суто інтелектуальної освіти, а педагогічна творча еліта все як і раніше надмірно захоплена освітньою складовою педагогіки.

Величезний обсяг сухих знань, що викладаються дітям, для розуму служить, передусім, розвитку у них чисто технічних навичок. У цьому об'ємі майже немає місця для знань, які можна було б відчувати серцем, і які могли б наситити і відігріти душі. Перш ніж зводити хмарочос з інтелектуальних знань, потрібно подумати про моральний фундамент, без якого це нагромадження знань буде недосконалим, і таїтиме в собі проблеми і навіть загрозу для оточення» [1].

Не може стати крилатою людина, в якій розвинене лише одне крило. А тому філософії, як дисципліні, що вчить моральності, потрібне місце серед шкільних дисциплін.

Використані джерела:

1. Андрианов М. От автора /Философия для детей в сказках и рассказах. – Минск: «Книжный дом», 2017 г. – 352 с.
2. Сухомлинский В. А. Глава 3. Учить учиться. / Переиздание. Антология гуманной педагогики/В.А. Сухомлинский. – М.: Изд-й Дом Шалвы Амонашвили, 2002. – 224 с.
3. Ушинский К.Д. Собрание сочинений в 11 томах. – М.: Издательство Академии педагогических наук РСФСР, 1949 г. – 656 с.
4. Франс А. Преступление Сильвестра Бонара. – Пер.с фр. Корш Е. – М.: Государственное издательство художественной литературы, 1955. – 166 с.

Виховання особистості (думки вголос)

Вчителю, в твоїх руках – крихка душа дитини

«Немає в світі нічого складнішого і багатшого від людської особистості. Її всебічний розвиток, моральне удосконалення – мета виховання. Шлях досягнення цієї мети такий же складний, як і сама людина» – В.О.Сухомлинський

Цю складну та безсумнівну думку видатного нашого педагога ми не завжди беремо до уваги. Дітей виховувати важко – часто ми чуємо нарікання і батьків і педагогів. Та складність ця іноді виникає саме тому, що шукаємо ми шляхи прості і легкі, та занадто спрощено розуміємо самий процес виховання. Нам важко тому, що не хочемо, не вміємо бачити складності виховання, його протиріччя, а довіряємо звичайній, доморощеній уяві про виховання. А в результаті – зусиль багато, а сам результат часто далекий до очікуваного. А як можна зробити процес виховання ефективним?

Усі сфери нашої діяльності підпорядковані кінцевому результату. Якщо щось нам не до вподоби, ми змінюємо, корегуємо, виправляємо роботу в залежності від того, на які результати ми розраховуємо. І це зрозуміло. Та чомусь це зрозуміле правило не використовується у вихованні дітей. Вивчені у педвузах методи, прийоми, способи виховання використовуються, тому очікується, що вони автоматично дадуть високий показник. Якщо щось не вийшло, починаємо шукати винуватців – це можемо бути ми самі, діти, батьки. Та чи хтось замислюється, що, може, не ті прийоми були вибрані, не ті методи. Ми губимо, не помічаємо, не враховуємо чогось головного в дитині, не надаємо цьому значення, а потім дивуємося – чому ж так важко виховувати дитину... А цікаво, чи всі знають те, що найефективнішим способом виховання дитини в сім'ї є побудова особистого «я» дитини, її уяви про себе, та програмування вчинків, на які вона здатна.

Батьки, коли у них виникають проблеми з вихованням їх дітей, часто дорікають: куди дивиться школа, вчителі, а якщо взяти до уваги різні обставини, різні причини, які мають вплив на дитину, то що можна взагалі зробити? Адже ж не можуть вони одні відповідати за моральне виховання своїх дітей.

Кожен із нас знає, що в одному й тому ж суспільстві, в однакових обставинах, в одному й тому ж соціальному середовищі, в одній школі, діти дуже відрізняються своїм ставленням до навчання, до праці, до своїх товаришів, до моральних цінностей нашого суспільства. Людина виховується суспільством, її виховання дуже залежить від батьків, від їх моральності, від їх педагогічних здібностей. Звісно, ми й самі, як вихователі, також залежимо від обставин, від того, як і де працюємо, як розуміємо нашу відповідальність перед дітьми за їх виховання, перед суспільством, перед самим собою.

Людина не завжди уявляє себе такою, якою є вона насправді. Іноді перебільшує свої недоліки, а іноді – навпаки, перебільшує свої чесноти. Кожна людина інтуїтивно, зі свого життєвого досвіду, від того, як до неї ставляться інші люди, складає портрет про себе. Значить, якщо ми хочемо змінити щось у дитині, то повинні впливати не на її поведінку, а на її уявлення про себе. Адже ми, дорослі, не завжди можемо впливати на обставини життя дитини – вони нам не підкоряються, а от на ставлення дитини до себе, маємо вплив, особливо, якщо не порушується душевний контакт з нею. І зразу вимальовується простий, діловий, дійовий шлях виховання: виховувати, значить міняти уявлення людини в кращу сторону. *«Ніякий вихователю не може ствердити в душі дитини хороше, якщо сама дитина не прагне цього. Та це прагнення є тільки там, де колектив і вихователю бачать у дитині лише хороше»*, – стверджує В.О.Сухомлинський. *«Самий характер, соціальні основи нашого суспільства вимагають, щоб основною зв'язуючою ниткою вихователя і вихованця були: щире бажання вихованця стати кращим і бажання педагога бачити вихованця кращим, ніж він є сьогодні»*.

Світ, в якому ми живемо, змінюється. Розвиваються науки і розширюють межі знань. Техніка прискорює темп життя. Суспільство зі своїми школами, вихованням, освітою повинно сприяти тому, щоб людина змогла розкрити свою природу, змогла ствердитися, змогла виконати покладену на неї місію. І місія ця повинна бути направлена лише на добро, на творіння, бо Природі не потрібні сили, направлені на порушення її цілісності, гармонії і краси.

Людство у своєму історичному розвитку створювало різні форми, різні культури свідомості. Педагогічна свідомість знаходить свій виток у батьківських почуттях. Ми повинні знати, що ці почуття записані в людині первісно, як її природа і несуть у собі вселенську мудрість та знання. Ось чому якась матуся, не маючи педагогічної освіти, виховує чудових дітей. Ось чому якийсь вчитель, не прочитавши всієї, що є у світі психолого-педагогічної літератури, вважається Вчителем від Бога. Педагогіка, таким чином, є культурою мислення людини, мистецтвом, вищою формою планетарної свідомості, мірою всіх наук, мірою всього життя. Вона багатогранна, варіативна, безмежна у створенні особистості.

«Якби людина була tabula rasa², як вважав Локк, тоді діло б закрутилося б геть інакше. Однак видно, що природа не є теслярем, який готує і зберігає відшліфовані дошки. Ні, вона створює вже потенціального визначені обличчя, в суті яких посіяні зерна майбутньої особистості» (Д.Н.Узнадзе).

Кожна дитина – неповторна, і наділена від Природи особливим, також неповторним поєднанням можливостей і здібностей. Є спільні для всіх можливості і здібності, та є «родзинка» у кожного. Це зернятко, яке може прорости, розвинути і дати плоди, якщо створити умови доброзичливості, терпіння і любові. Тоді з'явиться та особистість, яка ставши дорослою людиною, принесе для когось хоч малесеньке полегшення, стане помічником, опорою, надією, радістю. А будуть і такі особистості, які створять якесь «диво» для всього людства, і людство довго буде вдячним їм.

² **Tabula rasa**, (лат. *tabula rasa* — «вискоблена (чиста) дошка») — латинський вислів, який використовується на означення явища, що виникає на «пустому місці», не є продовженням якоїсь традиції та формується лише під впливом зовнішніх впливів та власної природи. Тож зараз, коли говорять про щось «tabula rasa», то підкреслюють той факт, що об'єкт в певній сфері не має зв'язків з минулим і може розвиватися в будь-якому напрямку.

Аналізуючи сучасний стан суспільства та освіти, соціологи відзначають тенденцію індивідуалізму і бездушного прагматизму. Такий стан суспільства примушує звернути увагу на питання виховання, які лежать в основі соціальних проблем. СМІ створюють сильну негативну домінанту в свідомості і поведінці дітей. Систему цінностних орієнтирів в душі дитини закладає життя, безпосередній соціальний досвід. Самовиховання доброти, чуйності, співчуття і любові потребують для особистості певного середовища існування, соціального і культурного оточення. Розвиток духовно-морального потенціалу особистості дитини і перехід на новий рівень сприйняття, мислення, спілкування не відбувається сам по собі, він потребує тривалого процесу виховання, освіти і становлення.

Я.А. Коменський вважав найважливішим принципом педагогіки розвиток духовного життя дитини. Тому для виховання внутрішньої культури життєво необхідне занурення дітей у красу мистецтва і природи, щоб розвивати здібності до морального удосконалення.

Духовність у наші дні припускає органічну єдність високих моральних установок, віри в світлі ідеали, відчуття особистої відповідальності за все, що відбувається в соціумі, у суспільстві, у своїй сім'ї. Якщо дивитися на духовність саме в такому ракурсі, то видно, що її треба цілеспрямовано формувати і виховувати.

Відомо, що на свідомість дитини має вплив тільки особистий приклад дорослого. Бо добру людину може виховати лише добрий вчитель, щедрі – щедрі, милосердні – милосердні, і т.д. Дійсно захистити дітей від негативного впливу соціуму можна тільки розвиваючи їх особисті духовні сили, такі, як працелюбність, любов до краси, відповідальність і т.д. Їх треба вправно посіяти і виростити, розбудивши в дитини потяг до прекрасного. Велика відповідальність педагога перед собою, перед дітьми, перед суспільством і людством за кожне слово, за кожну думку, яка може очистити чи забруднити простір. Таким чином, головними якостями людей педагогічної професії повинні стати: моральність, доброта, мудрість, ясна та добра думка, правдива і сердечна думка. Найсвятіший обов'язок педагога – захистити дітей від лихослів'я, грубості, від агресивної музики, жорстоких фільмів, нікчемних розваг, видалити забруднення мовлення. Висока моральність повинна супроводжувати спілкування дорослого з дитиною.

Виховання моральності в дитині потребує великих зусиль як від педагога, так і від дитини. Навчити моральності так, як навчають читанню або математиці не можна. Неможливо напряду передати духовні цінності, дитині їх потрібно пережити, відчувати, щоб вони стали органічною складовою її душі. Формувати хороші звички – складний акт волі. Він потребує незмінності у дитини і великодушності у дорослого. Формальне знання про моральність не позбавляють дітей грубості та агресії.

Одним із універсальних засобів у розвитку і вихованні особистості, індивідуальної і неповторної, завжди було мистецтво, в силу своєї здатності передавати досвід естетичного сприйняття і моделювання світу за законами добра і краси.

Чи закладене в дитині від Природи прагнення вчитися і пізнавати дійсність, стати рівноправним членом суспільства? Мова не йде про те, чи несе дитина в собі успадковані можливості, нахили стати людиною і пізнавати світ. Безумовно, такі задатки є. Якщо б вони не були закладені Природою, педагогічний процес став би неможливим. Який педагогічний процес може зробити з вовченяти людину? Навчити його читати, писати, рахувати, робити узагальнення, передавати набутий досвід іншим поколінням? Цього не можна зробити, тому що природа не заклала в нього можливості, властиві людській істоті. Мова йде саме про природжене прагнення, про первісне бажання, яке надалі може перерости в усвідомлене-вольове прагнення удосконалитися, розвиватися, бути корисним іншим.

Природа, що оточує нас, активна і діяльна, в процесі постійного творення. Вона весь час змінюється, шукає, створює, діє безперервно. Дитина – частина Природи, модель Всесвіту, одна з форм руху і розвитку Природи. А значить, в дитині закладені не пасивні можливості і здібності, які можуть лежати нерухомо і чекати, що колись середовище зачепить і потягне їх назовні, а такі можливості, які забезпечують особисті імпульси до руху. Треба усвідомити, що

дитина від Природи несе в собі бажання стати людиною, пізнавати навколишній світ, вона сама бажає, щоб її виховували і вчили. В такому разі наша педагогічна позиція повинна виходити не з примусового закону, а з закону добровільного ствердження дитини. Задатки, які прагнуть проявитися, прощупують середовище і якщо вони «побачать», що вони тут, в цьому середовищі не потрібні, що цей педагогічний процес не помічає їх, не кличе діяти і розвиватися, вони повертаються всередину і згасають. Друга частина задатків, які також «вивчають» середовище, знаходять умови для своєї життєдіяльності або опиняються в середовищі, яке очікує на них, радіє їх появи й активно сприяє їм, і тоді ці задатки розвиваються бурхливо, досягають довершеності, передбаченої Природою.

Діти не ховають свої потенційні здібності та природні задатки. Це наш досвід, наші установки обмежують нас в тому, щоб бачити їх, вчасно помічати, заохочувати, розвивати, спонукати до прояву.

Суспільство тієї чи іншої епохи, в залежності від свого рівня розвитку, від життєвих задач, які стоять перед ним, створювало свою школу, свою педагогіку, за допомогою яких намагалося виховувати людину, згідно свого ідеалу. Ця школа зі своєю обмеженою практикою, зі своєю недовірою до дитини розвивала в ній ті можливості, про які їй було відомо.

«Головне у спілкуванні з дитиною – не зазнаватися, не думати, що нам все в ній зрозуміло, і не відкидати незрозумілого, а хоча б прислухатися до нього. Дитина є тайна, причому така тайна, яку нам де дано розгадати до кінця, скільки б ми не намагалися. Головна, якщо не єдина зброя педагога – це його віра в дитину, віра в те, що дитину можна, дійсно можна зростити достойною людиною. Не взагалі дитину, а саме цю, кожну» (С.Л.Соловейчик).

Якось до класу звичайної школи прийшла група психологів із багатьма своїми приладами, методиками для вивчення дітей. Вони працювали довго і наполегливо, на очах вчительки і дітей класу. Нарешті, дослідники сповістили вчительці, що за результатами їх досліджень, такі-то і такі-то учні в наступному році дадуть особливі результати.

Насправді ж ніяких досліджень не було, а претендентів на високу результативність виявили за таблицею випадкових чисел.

Це дослідження повторили декілька разів у різних школах і всюди був один і той самий результат: вказані діти дійсно показували неймовірні успіхи. Достатньо було вчительці повірити в «результати обстеження» і можливість таких змін, як одразу ж ці зміни приходили.

Не треба воювати з природою дитини. Не має сенсу підганяти природу, прискорювати закладений в дитині темп розвитку. Але потрібно вірити в те, що природа заклала в кожну дитину здібності стати хорошою людиною. Будемо вірити в дитину – і на основі цієї віри станеться диво.

«Доля ж вихователя завжди одна: до кінця, до останньої можливості вірити в дитину і віддавати їй сердешні свої сили, якою б невдячною вона, дитина, не здавалася» – С.Л.Соловейчик

Виховання дитини – це перш за все збереження цілісності і гармонійності її особистості. В сучасну епоху комп'ютерів і віртуальної реальності, коли у свідомості дитини все більше місця займають ілюзії, з'являється потреба щоденно вкладати в дитину ще більше терпіння, любові і душі, щоб виховати в ній усвідомлення крихкості і в той же час сталості навколишнього світу. Це є одна із складових духовного шляху розвитку особистості.

Якщо об'єднати крихти творчості, науки, пізнання, гордості, духовності і любові, сплавити зі своєю працею, то отримаємо твердий кристал – індивідуальну особистість - Людину.

Література:

1. Гогебашавили Я. - М.: Издательский Дом Шалвы Амонашвили, 2000. — 224 с. — (Антология гуманной педагогики).

2. Имедадзе Н.В., Имедадзе И.В. (сост.) Узнадзе Д.Н. - М.: Издательский Дом Шалвы Амонашвили, 2000. — 224 с. — (Антология гуманной педагогики).
3. Соловейчик С. Педагогика для всех. - М.: Издательство АСТ, 2018. - 412 с.
4. Сухомлинский В.А. Избранные произведения в 5ти томах. - К.: Радянська школа, 1979. - Т.1. — 686с .

Огнєва Л.

Про наслідки спілкування з Природою

Дуже популярна сьогодні в суспільстві тема соціально-економічної кризи. Та якби ж то вона була одна! Існують ще і екологічна, і етнічна, і демографічна, і оздоровча. Варто було б замислитися над причинами цих явищ.

У пошуках виходу зі будь-яких криз нам треба звернутися до правитоків нашого народу – тих часів, коли батьки вчили дитину вітатися і розмовляти з Природою, Сонечком, Вітром, Водою, Землею, Травами, Деревами, птахами, звірами, з усіма сущими в світі.

Втрата скарбів історичного минулого дорівнює втраті майбутнього. А може ми вже його втратили?

Та ні! Мудра традиційна звичаєва культура промовляє до нас через словникове багатство української мови, пісні, річне обрядове коло.

На підставі наукових досліджень вчені сьогодні стверджують, що наші предки сприймали світ не 4-х (три координати простору та час), а 8-ми і більше вимірним способом, де : 5-й рівень – розвинене яснобачення з усвідомленням дії різних сил у людині, просторі, часі; 6-й – ясний слух і розуміння мови всіх істот і сил природи; 7-й – ясне осягання структури, форми і устрою істот, простору і часу; 8-й – ясний інтуїтивний зв'язок з Божественним світом, відповідальність за його розвиток.

Отже, герої давніх билин, казок, пісень, колядок, які спілкувалися з Природою – не є фантазією нерозвинених народів. Навесні діти зверталися до Сонечка: «Ой, ти Сонечко, засвіти. Землю нашу Матінку пригорни».

І Ярославна – світла постать «Слова про Похід Ігоря» – промовляла до Сонця: «О сонце ясне, лагідне усім! / Навіщо, красне, промені жагучі / Простерло ти в безводному степу / На воїв мужа милого мого, / Звело їм луки спрагою, стягнуло / Журбою сагайдаки...».

І докоряла вітрові:

«Вітриле, вітре, Стрибоже швидкий,
Навіщо мечеш стріли половецькі
На воїв мужа милого мого?
Хіба не досить віяти вгорі,
Ширяти попід хмарами важкими,
Гойдаючи на морі кораблі?
Навіщо ж ти веселощі мої
По сивій ковилі розвіяв?»
просила Славутича:
«Славутичу! Крізь гори кам'яні
Пробився ти у полі Половецькім.
Леліав Святославові човни
До полку Кобякового. Могуте!
Мені з неволі ладу прилелій,
Щоб я не слала сліз йому на море».
Дійшли до Бога плачі Ярославни:
На зорі
Заграло море, смерчі потяглися
Імлою в степ: то Ігореві бог
Таким знаменням вказує дорогу

На землю Руську з тяжкого поло
В обжинковій пісні зверталися до ниви:
Ой нивонько, нивонько, верни нашу силюнку.
Як ми тя зажинали, то ми силюнку мали,
Тепер ми марнесенькі, як лебідь білесенькі.

Переходячи в нову хату, господиня вибирала жар із старої печі, шанобливо, звертаючись до Вогню, як до предка: “Ходімо, дідусю, на нове місце!” А перенісши його в нову хату, заговорювала: “Огонь-багач, не йди од нас! Хто тебе буде звати – не йди з хати!”

А у цій колядці - розмова зі дівровою та звіром:

– Чого ж ти шумиш, гей дубровонько?
– Бо в мені є чудне звіря, сиве оленя...
Ой ходить за ним можний панонько...

Воно ж йому каже:

– Ти за мнов не ходи,
Не труди собі рожну лаєньку
Ой зйду ж бо я в туги-луги,..
На бистрії води.
Там ти мене ймеш,
Там ти мене вб'єш.

Ще з однієї колядки дізнаємося як треба поділити громаду, щоб у суспільстві був лад.

А в соколонька двір в острозі...
А в тім острозі зелений явір,
А в тім яворі сильне гнізденько,
А в тім гнізденьку сив сокіл сидить.
Сив сокіл сидить жалібно квилить.
Їхав панич і хотів застрілити його, але сокіл сказав:
Не стріляй мене, красний молодче,
Красний молодче, премудрий стрільче!
А тобі я стану в пригодонці,
Загадну тобі три загадонці,
Три загадонці – три городеньки:
В першім городці коні сідлати,
В другім городці – бояри брати,
В третім городці собі панну взяти,
Собі панну взяти, із нею жити.

У староукраїнців був реальний поділ дозрілої молоді на дві групи (молодецьке і дівоче), а старші люди та діти творили окреме зборище. І у колядці йде мова про три городки: старих людей – господарський городок, де можна коня дібрати, – другий – молодецький, де можна весільних бояр замовити, а третій городок дівочий, де можна подругу вибрати не для іграшки чоловічої, а щоб з нею жити.

Сьогодні вчені досліджують: які духовні закони розвитку були закладені в традиції і звичаї в давні часи. А ще кілька десятків років тому про це заборонялося й думати. Тому-то ми втратили здоров'я нації.

Марія Петрівна Грицай завідувачка відділом Геронтології в Українському інституті екології людини у доповіді «Давньоукраїнська ведична наука про оздоровлення душі, тіла, Природи» (на конференції «Буття українців», яка відбулася в Києві в Українському домі 21 травня 2005 р.) говорить::

«Ведична індійська культура має давньоукраїнські витоки. Матеріальним доказом слугує манускрипт, якому понад 5000 років. Приніс його в Індію з берегів Дніпра давньоукраїнський мудрець-відун Цараки (Чараки - на санскриті), щоб зберегти ведичні

знання від навали кочових племен, які, як сарана наступали на високорозвинену давньоукраїнську цивілізацію.

В наш час, постчорнобильський, індійські історики і лікарі звертаються до української інтелігенції: «Повертайте ведичні знання в Україну!»

Про силу духовності і знань давньоукраїнської цивілізації свідчать і записи засновників Києво-Печерської Лаври.

Звідки ми можемо черпати ці знання?

Вони втілені і передаються в народі через звичаєву культуру. Треба тільки зрозуміти, розшифрувати те, про що нам говорять предки.

В журналі «Соціоніка, ментологія і психологія особистості» (№5, 2003, с. 79-81) Л. Літровник доводить, що на карпатських тарелях зображена найскладніша з відомих у світі космогонічна концепція найдавніших знань.

Ми знаходимося на підходах по розкриттю практичного значення українського національного одягу, пісні, вишивки, творів ужиткового мистецтва, звичаєвого річного кола, свят для збереження і відновлення здоров'я народу»

А як впливає на людину та Природу уславлення?

Цар Володимир Мономах у своїй «Науці» дає дітям настанови: «Щоб не застало вас сонце в постелі... Віддавши досвітню похвалу Богові, а потім при сході Сонця, й, побачивши Сонце, прославте Бога з радістю».

З правічних часів дійшла до нас традиція уславлення.

Коли оминула біда і віруючі, і атеїсти автоматично прославляють Бога вигуком: «Слава Богу!» На рівні підсвідомості вони відчують як знайти живильну силу. Предки передали нам і те, коли саме відбувається обмін енергією між космосом і людиною.

Володимир Мономах вчить уранці тричі прославити Бога. Прошу звернути увагу на те, коли вперше треба дати хвалу Богові: «Віддавши досвітню похвалу Богові».

Лікувальні зела збирають вдосвіта, деякі обрядові дії також відбуваються перед сходом Сонця, і Володимир Мономах пропонує проводити славлення у цей час. Чому?

За 7 хвилин до сходу Сонця різко змінюється спектр електромагнітних низькочастотних полів, що оточують людину. Це обумовлено дією сходу Сонця на іоносферу. (Б.Владимирський, Н.Темурьянц. Влияние солнечной активности на биосферу-ноосферу. - Москва. 2000).

Це довів японський вчений М.Тамаката своїми двадцятирічними слідженнями.

«Досвітня похвала Богу» є ніщо інше як молитва. Ця давня традиція наших предків привернула увагу вчених. Марія Грицай про роль молитви говорить:

«Слово «молитва» нашими пращурами застосовувалося в тому випадку, коли потрібно було чогось позбутися.

В етимологічному словнику української мови слово «молитва» походить від «молити», «молитовний», «випроханий у Бога молитвами».

Є в нашій мові слово «немола» – той, хто не молиться, невмолимий – от його треба вимолювати. Там же знаходимо слово «молибіг», що означає «жайворонок, який допомагає молити Бога».

Сучасні наукові дослідження Українського інституту екології людини, Санкт-Петербурзького інституту мозку людини РАН, японського вченого Ямото Масари доводять позитивний вплив уславлення і молитви на людину та Природу.

Нам довелось фіксувати за допомогою приладів ефект зменшення забрудненості землі радіонуклідами після читання уславлення і молитов до Бога.

Широко відомі дослідження канд. біологічних наук Т. П. Решетнікової, яка з 1984 року впродовж десяти років вела науково-дослідницьку роботу при Науково-технічному товаристві радіоелектроніки і зв'язку ім. О. С. Попова.

В роботі брали також участь канд. біологічних наук Є. Луцишина, канд. хімічних наук Т. Тернова, канд. сільськогосподарських наук О. А. Кочина та понад п'ятдесят осіб різних професій, двадцять з яких мали яскраво проявлені екстрасенсорні здібності, на даний час їх називають «псі-оператори».

Перший дослід був з насінням пшениці п'ятирічної давності, яка мала погане проростання. Частина зерна, яка була залишена для контролю, була висіяна в землю для проростання одночасно з зерном, на яке індивідуально діяли псі-оператори (екстрасенси) і з третьою порцією зерен, на яку було колективно подіяно славленням і молитвою до Бога операторами.

Результати трьох посівів були різючі. Перший – контрольний, який не мав впливу славлення і молитви до Бога, дав дуже рідкі, маленькі, ослаблені стебла, а індивідуальна дія псі-операторів дала кращу, але не високу схожість. Третє поле посівів після колективного впливу славлення і молитви дало сильні густі й високі стебла.

Аналогічні дослідження проводились з радіоактивно забрудненими зернами пшениці.

Тут контрольні посіви - без радіаційного ураження зерен проросли найкраще. Друге поле, де для посіву застосовувались зерна, які попередньо були радіаційно уражені, опромінені (10 крад), дало дуже слабенькі, малі поодинокі стебельця. Третє поле, де для посіву використали зерна захищені славленням і молитвами до Бога і також опромінені - 10 крад радіаційного ураження дало хорошу схожість і міцні стебла, які були тільки на декілька сантиметрів нижчі за контрольні.

Праці французького дослідника Луї Керврана з вивчення спонтанної трансмутації, – перетворенню хімічних елементів в природі - показали, що живі системи здатні за допомогою своїх ферментів виконувати обмін протонами всередині різних атомних ядер і переводити одні хімічні елементи в інші.

Професор теоретичної фізики Олівер Коста де Бюргард, отримавши дані Керврана, теоретично обґрунтував можливість ферментативного нейтрино і зет-бозонів. Праці Керврана оцінюються авторитетними вченими як революція у фізиці, його монографії про трансмутацію в біології і геології перекладені мовами розвинених країн.

Отже, до чого з надзусиллями підходить сучасна наука, було відомо віруючим пращуром, які з глибини часів передали нам ведичну науку з розумінням славлення, молитов і пісень - як духовного стрижня в житті людини.

Наші давньоукраїнські пісні, – стародавні веснянки, колискові, пісні річного обрядового кола – це пісні славлення, які дають образне сприйняття будови світу.

Ми провели дослідження про вплив веснянок на здоров'я дітей і підлітків.

Дослідження проводились за участю гурту під орудою народної артистки України Валентини Ковальської «Чумацькі діти». Застосовувався метод біогальваніки – це вимірювання стану людини по 12 інформаційних каналах за відсутністю зовнішніх джерел живлення.

У всіх дітей після виконання веснянок зріс рівень інформаційно-енергетичного стану органів і систем організму».

Доцент донецької консерваторії Олена Тюрікова займається дослідженням українського фольклору зі студентських років. Найцікавішу частину її записів складають пісні, збережені українськими поселенцями в Сибіру (Томська обл.). Коли прийшов час розшифрувати записи, виявилось, що не вистачає нот для передачі всіх звуків.

Багатство звукової палітри української мови відзначає і Марія Грицай: «Сучасний алфавіт з 33-х літер є дуже скороченим порівняно навіть з 45 літерами, поданими Іваном Федоровим, потрібно відродити найбільше багатство – мовне, бо те, що з мовою – те й з людьми відбувається.

Автодидактика стверджує, що кожна мова має акцент на певному енергетичному центрі людини. Багатство звукової палітри української мови дає силу людині, тому що українська мова дає змогу відкрити верхні центри людини.

В індійських школах діти впродовж трьох років (у 6-8 класах) вивчають мову санскриту – прадавню українську.

Важливо, щоб і у нас майбутні педагоги були обізнані з нею. Історична лінгвістика повинна посісти чільне місце».

Первак М.

Читання в житті дитини

І. Створення читацького середовища

«Читання і письмо – це два найнеобхідніші школяреві інструменти учіння і водночас два віконечка у навколишній світ. Без уміння швидко та свідомо читати, швидко і напівавтоматично писати дитина залишається ніби напівсліпою...»

В.О.Сухомлинський

Створення читацького середовища навкруги дітей є дуже важливою умовою розвитку емоційного інтелекту, що сприяє загальному розвитку дитини, її моральному вихованню й самовихованню. *«Нам буде важко віддати належне тому великому значенню, яке може мати Книга і Читання в духовно-моральному становленні Дитини, а далі – в усьому культурному її житті. Книга й Читання витончуватимуть її почуття, думки, стосунки, розширять свідомість, збагатять фантазію, допоможуть у визначені світоглядних координат. Книга й Читання стануть невичерпними джерелами прекрасних образів, які збагатять духовний світ. Книг а й Читання можуть здійснити диво в житті Дитини, але за умови дотримання трьох вимог: любити Книгу; уміти вибирати Книгу; уміти міркувати над Книгою. У чому ж полягає наша батьківська турбота? Вона в тому, щоб виховати в Дитині любов до Книги й уміння вибірково ставитися до неї, уміння міркувати над Книгою й брати уроки з прочитаного»* [1, с.91]

Знайомство дитини з художнім словом починається задовго до школи. З перших днів життя матусині колискові, бабусині казки відкривають немовляті безмежний світ, сповнений радості, краси й добра, створюють навколо нього особливу ауру безпеки, впевненості. Вхідження до скарбниці народної мудрості допомагає дитині розібратися в дилемі «добре – погано». Мудрі батьки починають читати малятам казки, віршики, дитячі пісеньки з наймолодшого віку, коли дитина ще не навчилася говорити, цим збагачують словниковий запас і емоційний досвід дитини. Чудово, якщо в сім'ї, де ростуть діти, склалась добра традиція: щодня (або щовечора) проводити спільні читання, тобто в родинному колі вголос читати книгу, разом обговорювати найцікавіше, співпереживати, радіти разом з героями. Коли ж дитина впевнено оволодіває навичкою читання, їй теж довіряють читати для всіх. Вдома повинна бути родинна бібліотека, в якій зберігаються найулюбленіші книги всіх членів сім'ї, якою постійно користуються, поповнюють її, радять друзям почитати щось цікаве і не обмежують доступу дитини до неї.

Ці моменти обов'язково обговорюю з батьками першокласників у перші тижні навчання. На **батьківських зборах** у 1 класі ділюся поглядами на виняткову важливість організації дитячого читання, переконую: читайте вголос дітям і обговорюйте прочитане; прищеплюйте любов до читання; живіть за девізом „Жодного дня без доброї книги!” Адже *«Читання – це віконце, через яке дитина бачить і пізнає світ і самого себе»* (В.О.Сухомлинський). Пропоную батькам такий **план зустрічі**:

1. Роль читання у загальному розвитку дитини.

2. Дім без книги – день без сонця. Організація сімейного читання.

3. Що і як читати дітям. Поради батькам.

Для того, щоб поради не стали повчаннями, варто запропонувати батькам поділитися своїми думками з таких питань:

1. Чи потрібно в наш час дитині любити читати?
2. Чи любите читати особисто Ви?

3. *Яка книга (книги) були улюбленими у Вашому дитинстві?*
4. *Чи читали ці книги Ваші діти?*
5. *Яку книгу Ви читаєте зараз?*
6. *Яку книгу читає зараз Ваша дитина (або Ви читаєте дитині)?*
7. *Чи любить читати Ваша дитина? Що Ви для цього робили?*
8. *Що ви могли б порадити для того, щоб дитина полюбила книги?*

Під час довірливої, дружньої бесіди, в якій учитель і батьки є рівноправними партнерами, з'ясовується, що в усіх сім'ях, де дитина вже полюбила читати, книга посідає почесне місце. Дитина, яка читає, обов'язково має приклад для наслідування, і це може бути мама, тато, бабуся, старші сестри або брати. Саме їх увага і любов до читання плекають таке саме ставлення у молодшого покоління. Формуванню звички сприяє щоденне читання дитині перед сном або сімейні вечірні читання. І мало хто з дорослих вважає, що сьогодні читати не модно і не потрібно. Більшість батьків хочуть, щоб діти читали багато і з задоволенням. Для цього вони купують книжки, дозволяючи дітям обирати їх самостійно, разом їх читають і обговорюють, захоплюються прочитаним, ходять до бібліотеки, беруть книгу на відпочинок, тобто книга в родині стає життєво необхідним предметом.

На зборах варто познайомитися із порадами від психологів. І тут важливими є думки тих, хто вже скористався цими підказками й може розповісти про власний досвід, оцінити важливість запропонованих прийомів. Найчастіше позитивна оцінка доповнюється ще і власними порадами. Наприклад, можна розглянути **поради Венді Вільямс, психолога-дослідника** [7]:

- *читайте дитині вголос з наймолодшого віку;*
- *купуйте книги, даруйте їх і отримуйте в дарунок;*
- *залишайте друковані матеріали всюди, де дитина зможе їх побачити;*
- *дозволяйте дитині самій вибирати книги і журнали в бібліотеці, книжковій крамниці тощо;*
- *дозволяйте «завідувати» кулінарними рецептами і, коли готуєте, нехай дитина читає їх вам уголос;*
- *в дорозі придумуйте разом з дитиною слова, що починаються на різні букви;*
- *грайте у настільні ігри, що потребують читання;*
- *збирайте домашню дитячу бібліотеку;*
- *пропонуйте дитині до або після перегляду фільму прочитати книгу, за якою поставлено фільм;*
- *якщо дитина подивилася цікаву передачу по телебаченню, знайдіть їй книгу на цю тему;*
- *по черзі читайте один одному цікаві оповідання, веселі історії;*
- *давайте дитині книги про те, як майструвати щось своїми руками;*
- *даруйте книги разом з предметами, про які в них розповідається (книгу про подорожі й компас, книгу для юнната і лупу...);*
- *розгадуйте з дитиною кросворди, ребуси, загадки;*
- *часто питайте думку дитини про книгу, яку вона читає;*
- *читайте дитині і разом з дитиною перед сном кожного вечора!!!*

Розповідаючи про свій досвід формування любові до книги, батьки показують приклад іншим родинам. В такій довірливій атмосфері комусь не буде соромно висловити свої побоювання: а що ж робити, якщо у нашій родині ще немає такої звички? Не страшно, можна почати вже сьогодні! А якщо самі дорослі не люблять читати? Спробуйте полюбити книгу разом із дитиною! А якщо немає часу на спільне читання? Починайте з 5 хвилин щовечора, скоро це стане звичкою і час буде вивільнятися, бо дитина чекатиме цього моменту і допоможе батькам швидше впоратися з домашніми справами, братиме на себе більше домашніх обов'язків. Такі поради є надзвичайно цінними, бо йдуть не від учителя, а від самих батьків, тому й не сприймаються як нав'язливі повчання.

Але будемо чесними з собою. Навіть після такої довірливої бесіди залишаться родини, де книга так і не посяде належного місця. Що ж буде з такими дітьми, чи є хоч найменший шанс прищепити їм любов до читання?

Звичайно, є. Для дитини молодшого шкільного віку «життєво необхідними» дорослими людьми є не лише батьки, а й учитель. Якщо вчитель показує приклад ставлення до читання як цікавого й неважкого заняття, сам захоплюється книгами, приносить дітям свої улюблені твори, читає разом з ними, спонукає поміркувати над прочитаним, ділиться власними книгами, - так само будуть ставитися до книги і його учні. Але це ставлення вчителя мусить бути щирим, справжнім, бо діти тонко відчують фальш.

Як зробити книгу життєво необхідною для дітей?

Для цього кожний учитель має свої секрети. Поділюся деякими з них.

Найперше, про що домовляємось із батьками: **іменинникам** будемо **дарувати книги**. В день народження дитина отримує від однокласників цікаву, яскраву книгу, обов'язково зацікавиться, захоче одразу ж розглянути її, а вчитель висловить захоплення подарунком та надію, що іменинник, прочитавши, принесе книгу до школи і розповість, що йому сподобалось, що було цікаво, що нового дізнався. Хтось із друзів попросить поділитися книгою, дозволити взяти її додому і прочитати разом із батьками, і тоді почуття гордості переповнює дитину, яка має скарб і може сама, як дорослий, розпоряджатися ним, ділитися і відчувати свою важливість. Уміння поділитися й відчуття від цього радості і задоволення – важливе свідчення морального становлення дитини, її духовного зростання, а також збагачення емоційно-почуттєвого досвіду.

Однією з умов підтримки інтересу до книги є можливість **самостійно обирати коло читання**. Не завжди батьки мають можливість купувати велику кількість книг, тому дуже важливо, щоб дитина відвідувала **бібліотеку**, де є великий вибір різноманітної дитячої літератури. Для моїх учнів бібліотека – це місце, куди завжди хочеться бігти, де цікаво і радісно. У 1 класі запис до шкільної бібліотеки був особливою нагородою для тих, хто вже досить упевнено навчився читати, наочним свідченням власного дорослішання і досягнень у читанні. Діти з нетерпінням чекали, коли вчителька захоплено скаже на уроці: «Ти сьогодні так чудово читаєш! Бачу, що багато працюєш, мабуть, уже час записатися до бібліотеки?» І на перерві сяюча дитина за руку з учителькою поспішала до скарбниці, де нас зустрічали з радістю бібліотекарі Лілія Вікторівна, Надія Василівна, а пізніше й Катерина Сергіївна. Надзвичайно вдячна їм за увагу до моєї малечі й безмежну підтримку дитячої цікавості. Кожного вони розпитували про те, що подобається читати, і кожному радили щось особливе. Тому діти **бажали** якнайшвидше **стати читачами**, і читання викликало в них лише позитивні емоції. У 2 класі наш клас був найактивнішим відвідувачем шкільної бібліотеки.

Вже багато років практикую **п'ятихвилинне читання** на уроках: читаємо, а потім обговорюємо найкращі твори дитячої літератури. І починаємо завжди з циклу казок «Незвичайні пригоди в лісовій школі» Всеволода Зіновійовича Нестайка.

Саме ця книга, що обов'язково стає улюбленою для моїх учнів, допомагає маленьким, невпевненим першокласникам адаптуватися до шкільного життя і знайти вихід із багатьох типових для молодших школярів неприємних ситуацій, налагодити добрі стосунки між однокласниками. Як і наші первачки, зайчик Кося Вухань і їжачок Колько Колючка та їх однокласники переживають багато пригод, завдяки яким із боязких, не впевнених у собі дітлахів перетворюються на дружний веселий колектив, що може знайти вихід із скрутних, часом небезпечних пригод. Цілий рік ми співпереживали разом з ними, вчилися дружити, ставали сміливішими, навіть давали їм поради, як краще поводитися в різних ситуаціях. А по закінченні 1 класу отримали **листи-побажання** від лісових школярів – адже вони вже другокласники, тому радять нам, як провести літо з користю для здоров'я і розуму, на що звернути увагу, щоб у 2 класі навчання було легким і радісним.

Дорога Олесенько!

Вітаємо тебе з успішним закінченням 1 класу! Ми дуже раді, що ти стала нашим другом! Ми знаємо, що ти, так само, як і ми, навчаєшся у школі. Про це нам розповів Терентій. Інколи він буває у вас у гостях. Цікаво, чи подобається тобі навчатися? Напиши нам, що ти любиш, чим цікавишся, розкажи про себе.

Впевнені, що ти стала справжньою ученицею і будеш добре вчитися в 2 класі. Але зараз, улітку, твоє найголовніше завдання – **добре відпочити, набратися сил і здоров'я**. Менше дивись телевізор, відпочивай від комп'ютера. Краще **проводь свій вільний час на свіжому повітрі, бігай, плавай, стрибай, грай із друзями в улюблені ігри** (грайлики ж завжди поруч із вами)! Усе це допоможе тобі стати сильною і менше хворіти. Спостерігай за природою, у неї є багато цікавих таємниць, що відкриваються лише спостережливим. Ми навіть трохи заздримо тобі, бо нам зараз треба вчитись, а канікули в нас будуть узимку. Але завжди пам'ятай про те, що **твій відпочинок має бути безпечним**.

Влітку ти матимеш час і на **читання книжок**. Це здорово, бо в 2 класі на уроках читання ви будете вивчати цікаві й веселі твори (ми знаємо, бо вже навчаємось у 2 класі). Прочитай їх завчасно, і протягом року матимеш можливість швидко підготуватися до уроків і пограти з друзями! Не забувай записувати прочитані книги в **читацький щоденник**, ми теж так робимо. А якщо ти любиш майструвати, **підготуй для виставок цікаві вироби** і друзів навчи. І не забувай, будь ласка, тренуватися обчислювати приклади, разом з друзями це робити дуже весело! Тобі корисно буде потренуватися писати, то пиши листи друзям, учительці, нам – ми будемо дуже раді їх отримати!

Наші однокласники передають тобі вітання і побажання весело провести літо. **До нової зустрічі в 2 класі!**

Твої друзі – **Кося Вухань та Колько Колючка**

Інколи в класі трапляються випадки, схожі на ті, що сталися з героями прочитаних книг. Тоді порівнюємо ситуації, аналізуємо, спільно шукаємо рішення. Наприклад, згадуємо Дениска, героя оповідання В.Драгунського «Таємне стає явним», коли хтось хотів приховати свою провину від батьків, але дорослі все одно дізналися про все. А що ми відчуваємо, коли маємо таємницю, про яку соромно розповісти комусь? Чи легко жити з такою важкою ношею? Діти щиро роблять висновок, що краще нічого не приховувати, а чесно зізнатися, і одразу на душі стане легше. Або, читаючи про лісову школу, розмірковуємо над поведінкою деяких героїв: чому Вовчик ображав інших? Може, він таким чином завойовував авторитет серед однокласників? Але чи поважатимуть того, хто сам не вміє поважати інших? А як Вовчику можна заслужити повагу? Діти здогадуються: він міг би захищати слабших, допомагати меншим, тоді б і його щиро любили. На прикладі Вовчика переконуються: бійками й образами визнання чи популярності не здобудеш. Отже, завдяки героям казки у першокласників формується модель правильної поведінки.

Добрі й розумні книги Всеволода Нестайка не дарма є улюбленими для багатьох поколінь. У 3 класі на уроках читали казку «В Країні Сонячних Зайчиків» і відчули безліч різних, часто полярних емоцій і почуттів. Співчуття Веснянці і всім ластовинам, жаль через загибель добрих тварин, страх – чи не заволодіє пан Морок Країною Сонячних Зайчиків? А разом з тим радість за Веснянку, впевненість у перемозі добра, бажання жити так дружно, як Сонячні Зайчики, а ще – познайомитися з усіма мешканцями Палацу Чарівних Казок. Сміялися від витівок Зайчиків і дуже хотіли побувати в Вежі Сміху. І в кінці року також отримали **листи з порадами**.

Сонячні зайчики дають поради кожному особисто, відповідно зацікавленням і потребам кожної дитини, особливо це стосується читацьких інтересів. Наприклад:

«Ми знаємо, що ти найбільше любиш читати про фантастичні, героїчні та веселі пригоди. Почитай повісті Всеволода Нестайка «Тореадори з Васюківки», «Одиниця з обманом», «Дванадцятка з хвостиком», «Пригоди Грицька Половинки». Читай Марка Твена – «Пригоди Тома Сойєра», «Пригоди Гекльбері Фінна». Постарайся познайомитися з

повістями Владислава Крапівіна, він пише про хлопчиків твого віку і трохи старших, про їхню дружбу і надзвичайні пригоди» (Артему, який добре читає).

«Читання – таке захоплююче заняття! Думаємо, тебе зацікавлять книги Кіра Буличова про Алісу – дівчинку з майбутнього. Почитай також повісті Всеволода Нестайка «Одиниця з обманом», «Дванадцятка з хвостиком», казки Едуарда Успенського, «Міо, мій Міо!» А. Ліндгрена, казки про Мумі-троллів Т.Янссон» (Діані, яка не дуже любить читати).

«Ти прочитав багато книжок, молодчина! Любиш неймовірні пригоди? Знайди, будь ласка, книгу Джанні Родарі «Джельсоміно в Країні Брехунів», повісті-казки «Пригоди капітана Врунгеля» А.Некрасова, «Старик Хоттабич» Л.Лагіна, «Острів капітанів» С.Прокоф'євої, казки Едуарда Успенського, Туве Янссон. Вони саме такі, як ти любиш – веселі й захоплюючі» (допитливому й веселому Сашку).

Дружба з книгою не завершується після її прочитання. Часто влаштовуємо Свято улюбленої книги, Свято творів одного автора. Минулого року зацікавились творами про дитинство Тараса Шевченка, що вивчались на уроках позакласного читання. Ми порівнювали час, в який пройшло дитинство великого поета, з нашим сьогоденням, співчували втратам, захоплювались силою духу. Третьюокласники вирішили більше дізнатися про його життя, родину, малу батьківщину. В кінці навчального року представили батькам наш **проект «Тарасові шляхи»**, де інсценівки уривків з повістей О.Іваненко «Тарасові шляхи» і С.Васильченка «В бур'янах» поєдналися з улюбленими віршами Кобзаря. Якщо тепер діти серед улюблених письменників називають Т.Шевченка, то не тому, що це найвідоміше ім'я, навпаки, він став для нас близьким і рідним завдяки сторінкам прочитаних творів.

Серед улюблених письменників моїх учнів – не лише Т.Шевченко. Вони люблять твори сучасних авторів: Сашка Дерманського, Галини Вдовиченко, Івана Андрусяка. Герої цих творів дуже схожі на всіх нас, мають такі самі проблеми, страхи, вподобання, і дітям цікаво впізнавати в тих героях самих себе. Діти обмінюються книгами цих письменників і враженнями про прочитані твори. Цього року вирішили «відпустити» прочитані книги і влаштували у класі **буккросинг**. Радує те, що мої школярки читають не лише твори, рекомендовані для позакласного читання, вони самі вміють обирати книги відповідно своїм уподобанням.

Важливість читання і любов до книги діти намагаються передати молодшим друзям. Учнями-випускниками 4 класу був реалізований **проект «Книга в моєму житті»**: діти відібрали прислів'я про книгу, про читання, вислови відомих людей і проілюстрували їх власними малюнками, фотографіями, колажами. Цю роботу вони представили молодшим школярам у День української писемності та мови.

Вже на перших батьківських зборах, обговорюючи питання організації читацького середовища, батьки разом з учителем складають **рекомендований список для читання**, що включає твори, які дитина може читати самостійно, й ті, що має прочитати і обдумати разом з дорослими. Зразок такого списку є в **додатках**, але кожного року він поповнюється. Постійно заохочую батьків до сімейного читання і обговорення дитячих книг, адже пам'ять про спільні мандрівки у книжковій світі надовго залишається в дитячому серці. Такі миті ще більше зближують рідних людей, дитина розкриває перед батьками свій внутрішній світ. Спільні роздуми допомагають дитині глибше осягнути почуття, переживання і вчинки персонажів. У книжках діти знайдуть приклади відваги і мужності, доброти і самовідданості, вірності, честі і гідності, і всім серцем бажатимуть наслідувати ці приклади. «У житті Дитини повинен бути Герой – нехай вона знайде героя в народному епосі, добрій казці, серед класики дитячої літератури» [1,с.57]

II. Про уроки позакласного читання

«Без пристрасті до книги людині недоступні культура сучасного світу, інтелектуальне та емоційне вдосконалення»

В.О.Сухомлинський

З другого класу для знайомства з найкращими творами світової дитячої літератури відведені вже окремі уроки позакласного читання. Продумую ці уроки на весь навчальний рік, для дітей складаю список із зазначенням часу проведення, щоб кожна дитина могла спланувати свою підготовку. А готуватися доводиться чимало! Адже читання **позакласне**, тобто знайомство з книгою відбувається не в класі на уроці, а до його початку. Для уроків позакласного читання доцільно готуватися завчасно, не лише прочитати твір, а ще й осмислити його, звернути увагу на певні моменти, важливі для розуміння. А головне – визначити, чим ця книга стала для мене особливою, що сподобалось, кого із героїв вважатиму своїм новим другом.

Важливо, щоб урок позакласного читання був святом зустрічі з книгою, незвичайним уроком, який наповнює дітей радістю і щастям від доторку до дивовижного нового світу. За методикою, уроки позакласного читання можуть бути такими: **тематичні; жанрові; авторські; комбіновані; бібліотечні; інтегровані**. Форми, які пропонують методичні посібники і сайти: **урок-звіт; урок-ранок; урок-брейн-ринг** [8]; найбільше люблю **уроки-роздуми, уроки-подорожі**, бо саме вони дають можливість розібратися в сюжеті й зануритись у внутрішній світ героя. Різноманітні форми і прийоми роботи на уроках позакласного читання покликані, передусім, найповніше розкрити авторський задум твору, його головну думку, почуття і роздуми письменника, сховані в підтексті. І, звичайно ж, реалізувати виховний потенціал твору.

Серед форм і методів роботи на уроках позакласного читання найчастіше використовую такі: робота з книжковою виставкою; знайомство з письменником; розглядання книжки, вивчення її довідкового апарату; літературні ігри; читання і проживання уривків, знайомство з героями; відгук про прочитану книгу. Всі види роботи спрямовані, в першу чергу, на виховання любові до читання.

Виставка книг – цінна, якщо дитина відчує радість («Ого, скільки ми прочитали!»), здивування («Такі різні книги!»), замилювання («Які красиві / добрі / незвичайні малюнки, обкладинки, портрети...»). Виставку не повинен готувати сам учитель – нехай вона складається із книжок, принесених дітьми. Розглядаючи ці книжки, діти можуть познайомитися з довідковим апаратом книги, дізнатися, коли була написана, коли видана книга, яким тиражем, порівняти ілюстрації різних художників, прочитати анотації, відомості про письменника, побачити його портрет.

Знайомство з письменником у початкових класах – це не вивчення його біографії. Яка користь буде дитині від запам'ятовування років життя, місця навчання чи роботи тощо? Але є деякі факти і події, що говорять про письменника як про Людину, що є зразком для наслідування, і їх діти запам'ятають надовго. Діти люблять подорожувати місцями, пов'язаними з життям і творчістю письменників, тим самим навчаються пізнавати світ, бачити його цілісну картину. Вони порівнюють життя письменників зі своїм. Цікаво і весело дізнатись, що Всеволод Нестайко почав писати оповідання у 8 років, а Шарль Перро написав першу казку в 67 років. Микола Носов провів дитинство у Києві, а Валентин Катаєв – в Одесі, там іменами письменників названі вулиці.

Справжньою нагородою вчителю є цікавість і повага до творчості письменників, які подарували нам чудові книги. І коли до початку уроку, присвяченого казці Яна Екгольма, дитина не може втриматися і в захваті повідомляє: «Уявіть собі, йому вже 87 років, а він і досі пише для дітей!», вчитель може щиро радіти, бо книга стала невід'ємною частиною життя дитини.

Основний час на уроці позакласного читання присвячений вивченню твору. Для дітей важливим є сюжет, тому обов'язково працюємо з повним текстом (якщо твір невеликий) або з уривками, переказуємо і обмінюємося враженнями: що сподобалось? Чому? Як пов'язані події? Але головна увага – моральному аспекту, облагороджуванню душі дитини. Тому багато розмірковуємо: чим нас збагатила книга? Чому навчила? Що ми переживали, читаючи її? На кого з героїв хочемо бути схожі? А хто не сподобався, чому? Навіть негативні герої

показують нам приклад, як не треба поводитись, отже, підтверджуємо східну мудрість: «Кожен для тебе учитель».

Чи всі діти сумлінно готуються до кожного уроку? На жаль, не всі. Буває так, що дитина кілька уроків підряд не готова до роботи, не прочитала книгу. Чи варто оцінювати її досягнення балами низького рівня? Впевнена, що так робити не можна. Навпаки, вчитель повинен виявляти «творяще терпіння» (Ш.Амонашвілі) і не наголошувати на невдачах, а висловити надію, що дитина обов'язково прочитає книгу і отримає велике задоволення, і щиро порадіти за тих учнів, які вже прочитали, збагатилися враженнями, можуть поділитися з усіма своїми думками. Висловлюючи радість за цих читачів, учитель спонукає всіх готуватися до уроків так само сумлінно, щоб також отримати подяку. І, звичайно ж, на кожному уроці позакласного читання діти працюватимуть з уривками тексту, виконуватимуть пізнавальні завдання в групі, тому кожний матиме можливість доторкнутися до скарбу, захованого на сторінках книги. Якщо дитина ще не прочитала твір, вона зацікавиться ним під час уроку і, можливо, прочитає пізніше. Це не раз спостерігала, бо завжди пропоную після уроку поділитися прочитаною книгою з тими, хто її ще не читав. Таке прочитання буде більш уважним, бо дитина знатиме, на що звернути увагу. Якщо ж твір справді великий за обсягом і не всі діти встигають прочитати його повністю, урок можна побудувати на змісті першої (завчасно визначеної вчителем) частини і зупинитися на найцікавішому місці, щоб дітям обов'язково хотілося дізнатися, що ж буде далі. Цей інтерес можуть підігріти підказки однокласників, що вже дочитали книгу до кінця. Але – тссс! Не переказуйте все, залишайте таємниці!!! Розкриваючи атрибутику уроку, Ш.О.Амонашвілі радить: «Дайте дітям красиву тему, лейтмотив, образний, красивий план уроку. Нехай урок буде захоплюючим, як детектив... Закони, що панують на уроках – це закони Краси, Натхнення, Любові, Творячого терпіння» [2, с.144]. Уроки позакласного читання торкаються душі дитини, це Гуманні уроки, тому в них немає місця двійкам або покаранням.

Щоб робота на уроці була цікавою для дітей, проводжу **літературні ігри**, вікторини за творчістю письменника, за змістом твору, в кінці семестру – за змістом усіх прочитаних творів. Це ігри не змагального характеру, скоріше, дитина змагається із собою – чи добре я зрозумів, запам'ятав, чи взяв собі щось корисне. Поступово завдання до них придумують і самі учні. Таких ігор дуже багато: «Що? Де? Коли?», «Найрозумніший», «Батьки і діти», «Мозаїка», «Вірю – не вірю», «Загадкова істота», «Відгадай героя», загадки, ребуси, кросворди, лабіринти та багато інших. Веселі завдання викликають радість і захват, цим створюють позитивні емоції від дружби з книгою.

Щосеместра один з уроків присвячуємо улюбленим книгам дітей. Це не звичайний урок, а **«Свято улюбленої книги»**, на якому кожна дитина є не просто доповідачем, вона – друг, який готується сказати найтепліші слова, висловити свої почуття, подякувати за щось сокровенне. Першим зразок такої презентації книги може подати вчитель, представивши дітям свої літературні вподобання. Улюблена книга – ніби іменинник, якого вітають усі, хто знайомий і ще не знайомий з нею. Їй присвячені найтепліші слова, подяка за приємні хвилини читання, їй готуються подарунки – ілюстрації, закладки, варіанти оформлення обкладинки. Учень переконує своїх однокласників, чому їм теж варто прочитати цю книгу, а однокласники пропонують «друзів» – інші твори, що мають щось спільне з іменинницею. Після таких уроків діти обмінюються книгами, просять почитати ті, що зацікавили, шукають їх у бібліотеці, отже, стають активнішими читачами.

Готуватися до розповіді про книгу краще за **планом** або **інструкцією**, так діти навчаються зупинятися на найважливішому. Не обов'язково відповідати на всі питання, можна вибрати те, що найбільше зацікавило. І подати цю розповідь можна усно або оформити у вигляді листівки, плаката, або зробити «книжечку про книгу», ілюструвати її власними малюнками.

Розповідь про книгу (1-2 клас)

1. Як називається книга? Хто її автор?

2. Це збірка чи книга, в якій 1 твір? Де і коли вона видана?
3. Про що ця книга? Чи дізнався ти з неї про щось нове?
4. Чим вона тобі сподобалась? Що ти відчував, коли читав її?
5. Чи хочеш прочитати книги, схожі на цю? **Звернись за порадою до вчителя, друзів, до бібліотекаря.**

У 3-4 класі аналіз прочитаного поступово розширюється, поглиблюється.

Моя улюблена книга (3-4 клас)

1. Коли і чому ти читав цю книгу?
2. Як називається книга? Хто її автор? Це псевдонім чи справжнє ім'я? Це український письменник чи зарубіжний? З якої він країни?
3. Хто головний герой твору? Вислови свою думку про нього: який у нього характер, чи є друзі, чи подобається він тобі, чим хочеш бути на нього схожий? Чому?
4. Розкажи про інших героїв. Хто сподобався найбільше? Чи схожий він на тебе?
5. Яка подія тобі запам'яталася найбільше? Що було найвеселіше? Найсумніше? Який характер у цієї книги?
6. Чим тебе збагатила книга? Що ти зрозумів завдяки їй?

Напиши листа другу і порадь йому прочитати цю книгу. Або зроби «Книжечку про книгу», прикрась її. Зацікав друзів своєю улюбленою книгою!

Ми навіть придумуємо власні нагороди книгам. А чому б і ні? Існує ж Міжнародне журі, що вручає премію імені Г.К.Андерсена! Ось і ми можемо присудити свої нагороди нашим улюбленим книжкам. І діти розробляють власні проекти медалей, дипломів, навчаються аргументувати власну думку – чому саме ці твори достойні найвищого визнання. Цього року абсолютними переможцями і володарями читацьких симпатій стали «Чарлі і шоколадна фабрика» Роальда Даля, «Одиниця з обманом» Всеволода Нестайка, а медаль «Найвеселіша книжка року» отримала пригодницька історія Галини Вдовиченко «36 і 6 котів».

III. Роль дитячої літератури у вихованні емоційного інтелекту

«І ніхто не може вбити в собі зло, коли не втямить спершу, що таке те зло, а що добро. А не визнавши того в себе, як можна взнати й вигнати у інших?»

Г.С.Сковорода

«Гарна книжка, прочитана в дитинстві, стає янголом-охоронцем».

Галина Пагутяк

Іноді нас, дорослих, хвилює питання: у світі так багато чудових книг, де ж знайти час, щоб прочитати їх усі? Чи треба читати все? Мудрець сказав, що кожній людині достатньо прочитати лише одну, свою книгу, але щоб знайти її, треба перечитати сотні й тисячі книг. А як дитині орієнтуватися в безмежному літературному океані? Звичайно, без допомоги дорослих не обійтись. І наша місія – підказати найкраще, звернути увагу на твори, що складають скарбницю світової літератури, донести красу і багатство слова, познайомити з найціннішими, найбагатшими літературними образами. Розповісти про свої враження від книги. Пригадати найвеселіші, найяскравіші моменти, події. Зацікавити дітей читанням.

Колись Йосиф Бродський, вражений невіглаством його студентів, склав для них список «Список книг, які необхідно прочитати кожному», включив туди твори античної літератури, епохи Відродження, класику, філософські твори, сучасну прозу. Зараз дуже популярними є різноманітні рейтинги: кожне видавництво, навіть кожне видання їх складає і оновлює щороку. Це не дивно і не погано, але як відібрати найкращі?

Для себе склала список рекомендованої літератури для дітей 6-8 років (1-2 клас) і для 8-10 років (3-4 клас). Серед них найбільша частина – це класика, перевірена роками. Він постійно оновлюється, бо серед сучасної літератури знаходиться дуже багато надзвичайно коштовних перлинок. А деяких письменників відкриваю для себе, хоч їх імена й давно відомі у світі. Звичайно ж, не всі твори із цього списку ми встигаємо опрацювати на уроках, але

якщо книжка вже стала життєво необхідною для дітей, вони знайдуть час для знайомства з нею.

Багато творів у цьому переліку належить авторам, чиї твори були відзначені найпрестижнішою Міжнародною премією імені Г.К.Андерсена, яку ще називають «Нобелівською премією для дитячої літератури», і яка насправді складається з трьох нагород: Золотої медалі, Особливої відзнаки міжнародного журі та внесення до «Почесного списку Андерсена». Про заснування цих почесних нагород діти дізнаються у 2 класі, коли ми знайомимось із казками видатного данського казкаря, а потім щиро радіють за письменників, чиї твори виявились гідними такого визнання. Серед нагороджених Золотою медаллю з профілем казкаря – Сельма Лагерлеф, Астрід Ліндгрен, Джеймс Крюс, Туве Янссон, Джанні Родарі. До «Почесного списку» внесено трилогію Всеволода Нестайка «Тореадори з Васюківки». Почесним дипломом відзначена поема-казка Богдана Чалого «Барвінок і Весна».

Для уроків обираю «найкраще з найкращого», що пройшло перевірку часом і любов'ю моїх колишніх учнів. Більшість із цих творів великі за обсягом, і прочитати їх повністю на уроці неможливо. Читання ж за хрестоматіями, або поєднання читання окремих уривків з переказуванням змісту твору не дадуть дитині повного уявлення ні про сюжет, ні про характер героя. Аналізувати окремі уривки та вчинки можна, але таке читання не залишить сліду в дитячих душах. Кожна прочитана книга – ніби подорож у новий світ, ніби ще одне життя, прожите разом з її героями, і воно не буде повноцінним, якщо не прожити його від початку до кінця. Тому книгу діти читають самостійно вдома, на уроці ж ділимося враженнями від прочитаного, захоплюємось героями, перечитуємо найвеселіші, найулюбленіші, найкращі епізоди, найцікавіші слова і найяскравіші вирази. Робота з текстом обов'язкова, для неї кожен учитель обере саме ті уривки, що потрібні саме зараз його учням для вирішення життєвих питань. І хрестоматія, що містить окремі частини твору, не завжди допоможе.

Нижче подані фрагменти уроків, бесід, наші роздуми і спостереження за персонажами прочитаних творів. Вони допомагали дітям розібратися в собі, у власних почуттях і емоціях, учили нас розуміти почуття героїв, співпереживати, разом радіти за їхні успіхи, знайомили нас із важкими, дорослими поняттями: гідність, чесність, скромність, великодушність, самовідданість, самопожертва... Допомогали стати на місце іншого, тим самим зростати над собою, самовдосконалюватися, ставати мудрішими.

Матеріали для роботи над творами

«Маленький Мук»

Ця казка В.Гауфа звертає нашу увагу на стосунки між людьми. Чому інколи люди дозволяють собі ображати тих, хто зовні відрізняється від них?

Оповідь у творі йде від імені хлопчика, який разом із товаришами розважався тим, що насміхався над сусідом-карликом. Мудрий батько розповів йому історію людини, що була гідна більш шанобливого ставлення, і діти припинили знущання. Але чому вони дозволили собі ображати старшого?

Читаємо перший уривок і роздумуємо над дитячою поведінкою.

«Я і мої товариші були злими хлопчиськами. Ми розважалися, перекривлюючи та дражнячи перехожих, і для нас було справжнім святом, коли Маленький Мук виходив з дому. Знаючи, коли саме він звичайно виходить, ми збирались перед його будинком і чекали. Нарешті обережно відчинялися двері; з них показувалась велика голова у величезному тюрбані, а за нею виступало і все маленьке тільки у злинялому халатику і просторих шароварах. На широкому поясі висів кинджал, такий довгий, що важко було сказати, чи кинджал причеплено до Мука, чи Мук причеплений до кинджала.

Коли Мук, нарешті, виходив на вулицю, повітря стрясалося від наших радісних криків. Ми підкидали вгору шапки і скакали навколо нього в якомусь божевільному танці. Маленький Мук поважно кивав нам у відповідь головою і повільно йшов вулицею, човгаючи

туфлями. Туфлі в нього були величезні — таких я ніколи ні в кого не бачив. Ми, дітлахи, бігли за ним слідом і кричали: "Маленький Мук! Маленький Мук!"...

Довгий час потішались ми так над бідним карликом, і — тепер соромно навіть згадати — я кривдив його найбільше. Я завжди намагався ухопити його за полу, а одного разу навіть наступив йому ззаду на туфлі. Маленький Мук упав, і це здалося дуже смішним. Та мені одразу перехотілося сміятись, коли я побачив, що Маленький Мук, насилу підвівшись, пішов просто до дому мого батька. Увійшовши в будинок, він довго не виходив звідти. Я сховався в куточок біля дверей і чекав, що буде далі. Нарешті двері відчинились і карлик вийшов. Мій батько провів його до порога, шанобливо підтримуючи під руку, і кілька разів уклонився йому на прощання.

Я довго не наважувався вийти із своєї схованки. Але голод пересилив мій страх, і боязко, з похиленою головою, я увійшов у кімнату.

— Ти, я чув, кривдиш достойного Мука, — суворо сказав мені батько. — Я розповім тобі його історію, і після цього, сподіваюсь, ти перестанеш збиткуватись над бідним карликом».

Як оцінити поведінку дітей, яких сам автор називає «**злими**»? Чи можна її виправдати? Ні, **така поведінка недостойна людини**, тато справедливо покарав хлопчика. Але більшим покаранням для нього був **сором, розкаяння**.

Життя Маленького Мука не було простим. Батько соромився сина-карлика, тому не показував його людям, але дуже любив його, тому до 16 років Мук жив **весело і безтурботно**. Але скоро батько помер, і Мука вигнали жорстокі родичі. Мабуть, він відчував **самотність**, коли лишився без батьківського піклування?

«Довго йшов Мук вулицями міста, але ніде не відчинились двері, ніхто не гукнув його, як він сподівався: "Маленький Мук, зайти до нас і відпочинь"».

Хлопчику дуже хотілося **тепла і доброго ставлення**. Тому він погодився служити пані Агавзі, яка пожаліла його, але там він не знайшов любові. Втікши від неї з чарівними предметами, він вирушив далі на пошуки щастя, і, здається, знайшов його в палаці короля. Але не зумів розпізнати **нещирість** короля та його слуг і знову опинився в скруті. Читаючи текст далі, замислюємося над питаннями:

- В чому була помилка Мука, коли він вирішив зробити так, щоб його полюбили всі в палаці?
- Хто з героїв відомих казок припустився такої ж помилки?
- Чи можна знайти щирих друзів, роздаючи людям гроші?

Король і його слуги повелися з Муком **несправедливо**, тому хлопець вирішив трохи провчити вельмож. Але щастя йому це не принесло. Зате він отримав цінний життєвий **досвід**. Що ж зрозумів Мук? А що зрозуміли діти, які ображали карлика?

«Відтоді Маленький Мук живе у нашому місці. Досвід зробив його мудрою людиною. Хоч вигляд у нього й досить кумедний, та Маленький Мук заслуговує пошану.

Отаке розповів мені мій батько. Я щиро покаявся в тому, що кривдив бідного маленького чоловічка, і дав обіцянку ніколи більше не чіпати його. Я розповів товаришам про дивовижні пригоди карлика, і відтоді жоден з нас уже не сміявся з нього. Ми дуже шанували його і так низько кланялись йому на вулиці, наче він був начальником міста чи головним суддею».

Щоб урок завершити з позитивним настроєм, можна запропонувати дітям пофантазувати, відповівши на питання:

- Які чарівні предмети є в цій казці?
- Які ще чарівні предмети зустрічаються в казках? Пофантазуйте, що було б, якби Мук знайшов чарівну паличку? Килим-літак?

Казки Вільгельма Гауфа добрі й повчальні. В додатках уміщено наші роздуми ще над одною з них — це чудова і мудра казка «Карлик Ніс».

Але їх не можна назвати веселими. Наступна ж книга сповнена неймовірних і дуже смішних історій, які розповідає «найправдивіша людина на Землі». Це «Пригоди барона Мюнхгаузена», написані Рудольфом Еріхом Распе. На уроці позакласного читання діти познайомилися з **анотаціями** до різних видань книги. Одна з них була такою:

«Барон Мюнхгаузен, герой цієї книжки, справді жив у XVIII столітті. Деякий час він служив у Росії і воював з турками. Повернувшись до свого маєтку, в Німеччину, барон Мюнхгаузен став розповідати дотепні історії про свої неймовірні пригоди.

Невідомо, чи він сам записав свої розповіді, чи хтось інший, але у 1781 році деякі з них вперше були надруковані. Вони і лягли в основу цієї книжки. У 1785 році німецький письменник Е. Распе опрацював оповідання барона Мюнхгаузена і видав їх. Згодом до них додали фантастичні оповідання інших письменників про барона Мюнхгаузена, але автором книжки вважають Е. Распе. В цьому творі яскраво відбилися характерні риси німецьких баронів і поміщиків: некультурність, самовпевненість, зарозумілість. Тепер іменем Мюнхгаузена називають людей брехливих, хвальковитих, що люблять приписувати собі невластиві їм якості».

Тема війни не є далекою для сьогодення. Після прочитання кількох історій, переказу улюблених епізодів знову повертаємось до питання: ким же насправді був барон – хвальком? брехуном? некультурним і самовпевненим задавакою?

Відповіді дітей вразили добротою і глибиною думки: «Він не був брехуном, він придумував веселі історії, щоб люди могли посміятися навіть під час війни», «Його життя не було радісним, він же воював, але хотів, щоб усім було трохи веселіше».

Аналізуючи думки, емоції, почуття і поведінку героїв, діти звикають так само звертати увагу і на свої думки, емоції, вчинки.

Багато чудових дитячих книг знайшли своє друге життя в екранізаціях. Але режисер і автор сценарію мають право викласти історію так, як вони її уявили, і не завжди це уявлення відповідає настрою і сюжету літературного твору. Книга **Майкла Бонда «Ведмедик Паддінгтон»** – це гімн людській **доброті і милосерддю**. Реалії нашого життя такі, що ми вчимо наших дітей не довіряти незнайомцям. А ведмедик, який прибув у Лондон із далекої країни і шукає щастя, готовий довіритись кожному, і не помиляється. На шиї в нього табличка *"Будь ласка, догляньте цього ведмедика"* (такі були під час війни у дітей, яких евакуювали з великих міст, що постійно бомбила фашистська авіація, про це ми вже знаємо з казки про Нарнію). І подружжя Браун, ні секунди не зволікаючи, бере звірятко під свою опіку. Хоч поведінка ведмедика далека від ідеальної, його **люблять і пробачають** усі пустощі. Цього зовсім немає в фільмі – там глава сімейства постійно намагається позбавитися небажаного гостя, і ведмедик відчуває себе нещасним. А книга – це рецепт щасливого сімейного життя. Отже, книга і фільм – це два абсолютно різні твори, це вже добре засвоїли мої учні. Цікаво порівняти їх сюжети, а головне – почуття, що виникли під час читання і під час перегляду. Чудовим підсумком уроку буде гра «Рецепт щастя», коли кожна дитина назве, що зробило щасливим ведмедика і могло б зробити щасливими всіх.

Про безмежну довіру розповідає казкова повість **Яна Екхольма «Людвігу Прехитрому – ура, ура, ура!!!»**. Справді, довіра між друзями інколи переходить межі розумного, але чисте серце не дозволить підвести друга і не виправдати його довіру.

«Дивною і ненатуральною здається людина, яка існує без книги», – писав Т.Г.Шевченко. І справді, людина, а особливо дитина, що багато читає, бачить світ яскравіше, повніше сприймає його, має багатий словниковий запас, красиве мовлення, вміє висловити власну думку. А завдання дорослого, і особливо вчителя – підказати дитині, які саме твори обрати для свого кола читання.

Здивувала й порадувала бесіда з моїми четвертокласниками, які вже з хвилюванням і нетерпінням чекають переходу в статус учнів середньої школи. Мені приємно було дізнатись, що їм не дає спокою серйозне питання: «Ми вже прочитали так багато книг, але в бібліотеці все одно залишається безліч незнайомих». «Так, – відповіла я, – і вже у п'ятому класі ви

будете обирати книги, рекомендовані для середнього шкільного віку. Ви багато прочитали, але це декілька краплинок у морі чудової дитячої літератури». «Так що ж робити? – вигукнули діти і самі собі відповіли: – Читати ще більше!»

Джерела

1. Амонашвілі Ш. Мистецтво родинного виховання. – Х.: ВД «Школа», 2017. – 400 с.
2. Амонашвили Ш. Основы гуманной педагогики. В 20 кн. – Кн.11. Родной язык и развитие письменной речи / Амонашвили Ш.А. – М.: Свет, 2017.
3. Гамбург Л. Страна чудес Алисы и Гарри Поттера. Приглашение в английскую детскую литературу. – К.: «Радуга», «Саммит-Книга», 2012. – 208 с.
4. Емоційний розвиток дітей. Як батьки можуть допомогти і не нашкодити
<https://nus.org.ua/view/emotsijnyj-rozvytok-ditej-yak-batky-mozhut-dopomogty-i-ne-nashkodyty/>
5. Ниорадзе В. Письменное Слово – Светоч Души / В. Ниорадзе. – М.: Амрита, 2012. – 256 с.
6. Нова українська школа <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>
7. Поради для батьків. Як формувати інтерес до читання.
<http://klasnaocinka.com.ua/article/poradi-dlya-batkiv-yak-formuvati-interes-do-chitan.html>
8. Структура уроків позакласного читання. 1-4 класи.
https://teacher.at.ua/publ/struktura_urokiv_pozaklasnogo_chitannja_1_4_klasi/19-1-0-22278
9. Що таке емоційний інтелект, і як він впливає на життя
<https://life.pravda.com.ua/health/2017/10/15/226957/>
10. Юбилей мишки Паддингтона / Вокруг света. – 2008. - №6.

Яловицька Л.

У співпраці з батьками

У швидкоплинні часу все міняється. Щоб встигати за часом, потрібно не йти, а бігти, часом навіть намагаючись випередити його. Та поряд із всезмінним світом у шкільному житті є поняття, не підвладні часу. І серед них тріада «діти, батьки, вчителі». Саме від їх активної співпраці залежить майбутнє дитини. І як часто сьогодні саме цю співпрацю називають однією із найпоширеніших проблем сучасної освіти. Батьки не розуміють дітей і вчителів. Вчителі нарікають на байдужість батьків. А страждають діти.

Можливо, причина в тому, що цю єдність називають трикутником – дітей, батьків і вчителів розкладають схематично по його гострих кутках, протягуючи між ними прямі лінії непорозуміння. А так би хотілося стерти ті прямі лінії, гострі кути і перетворити цю фігуру в комфортне коло, в якому буде тепло, затишок, співпраця, взаємозбагачення.

Намагаюся діяти саме в цьому напрямку і хочу поділитися деякими ідеями, апробованими в моєму класі.

Перші батьківські зібрання перед початком навчального року. Разом з дітками в клас заходять дорослі люди, озираються, шукаючи знайомі обличчя. Не всі знають один одного. Не всі готові до спілкування, до розмови. Кожен приглядається до чужих дітей. Серед цих шестиліток буде навчатися їхня дитина. З яких сімей вони прийшли? Що вони цінують? Чого прагнуть? Як дізнатися? Анкетування? Та чи всі будуть їх перечитувати?

Ми сідаємо за парти і знайомимосся. Я запитую, а батькам потрібно тільки вставати. У кого є двоє дітей? У кого є донька і син? У кого більше двох дітей? Хто з Вас володіє музичним інструментом? Хто займається спортом? Хто любить рукоділля? Хто любить малювати? Хто любить подорожувати? Виявляється, що знайомитися так легко і цікаво. І водночас в цих чужих на перші погляд людях, вони знаходять близьких за вподобаннями, за стилем життя. На обличчях появляються посмішки, щезає стіна відчуження.

Тепер можна робити перший крок співпраці. Запрошую батьків до вікна.

- Що бачите за вікном класу?

- Трава.

- А хотіли би, щоб було не так буденно, а красиво?
- Звичайно. Можна квітник зробити.
- А ваші діти це зможуть?
- Якщо буде перекопано, то посадити зможуть? Завтра перекопаємо.
- А ще можна відгородити квітник шинами і розмалювати їх.

До першого вересня все було зроблено. Татусі копали, матусі фарбували. А в день народження класу вже й квіти посадили і важливою умовою було принести квіти із власного домашнього квітника, а не влаштувати змагання, хто дорожчу купить. Головне, щоб усе робилося з любов'ю. Наприкінці цієї акції порадувало запитання – коли наступного разу зустрічаємося?

Перше вересня – день народження нашого класу. А на святкування дня народження запрошують найрідніших. Тож батьки разом з нами. Вони допомагають дітям скласти «Правила життя в нашій шкільній родині», допомагають запалити свічку на святковому торті, скласти побажання для товаришів, батьків і для себе. Адже робити це значно простіше, якщо поруч є мама і тато. А щоб побажання збулися, всі гуртом задуваємо свічки.

Для кожного вчителя важливо перетворити свій клас на дружній колектив, де всі переживають за кожного. Але й вливаємося в більшу, шкільну родину. Наприкінці першого тижня, ми проводимо квест під назвою «Школа – єдина родина». За моїм планом, діти на різних станціях повинні були познайомитися з іншими класами, а до батьків звернулася з проханням, допомогти влаштувати на завершення ватру дружби. Яким було моє здивування, коли батьки попросили дозволу разом із дітьми проходити квест. Разом з дітками перебуваючи на станціях Музичній, Поетичній, Художній, Ігровій, вони співали пісень, декламували вірші, малювали на асфальті, а потім до самого вечора як одна велика дружна родина розпалили ватру «Дружби», грали ігри, готували в казані рослинний чай і кашу. Саме тоді зайшла мова про батьківські збори. На думку батьків, зазвичай їх головні питання успішність, поведінка, нагальні проблеми. Саме тому багато батьків уникають їх. І ми домовилися, що у нас не буде зборів, будуть «батьківські посиденьки».

Я була здивована, коли на перші такі посиденьки прийшли мами усіх дітей і два татусі. Ми складали «Рецепт щастя», в якому потрібно було вписати слова із довідки (додати до тексту Довідку).

Візьміть чашу _____, налейте в неї повне серце _____, додайте дві жмені _____, посипте _____, влийте трохи _____ і додайте якомога більше _____. Все це добре перемішайте. Намажте на шматочок відпущеного Вам _____ і запропонуйте кожній дитині, яка трапиться Вам на шляху.

(Слова для довідки: терпіння, любов, щедрість, доброта, гумор, віра, життя.

«Візьміть чашу терпіння, налейте в неї повне серце любові, додайте дві жмені щедрості, посипте добротою, влийте трохи гумору і додайте якомога більше віри. Все це добре перемішайте. Намажте на шматочок відпущеного Вам життя і запропонуйте кожній дитині, яка трапиться Вам на шляху.»)

Складаючи сонечко, батьки на промінчиках вписували, що їх сім'ю робить щасливою, і говорили про те, що щастя дітей повинно бути у пізнанні, розвитку, а не оцінках високого рівня. Спільне чаювання допомогло нам створити серце класу із маленьких сердечок кожної дитини, на яких батьки записали особливості своїх діток, що вони люблять, чого остерігаються, на що потрібно звернути особливу увагу.

А вранці багатьох дітей в школу привели татусі і у них виникло питання. Коли такі посиденьки будуть для татусів, адже в багатьох родинях звично вважати, що на збори ходить мама.

На педчитаннях із Гуманної педагогіки почула нове для себе словосполучення «радісна батьківська майстерня». Зацікавилася ідеєю. Першу майстерню для нас провела мама нашого учня, яка працює в лікарні медсестрою. Вона не тільки розповіла про свою роботу, а й принесла матеріали для практичної роботи – гіпс і бинт, і діти разом із нею вчилися

накладати гіпс. Потрібно було бачити азарт дітей. А Ваню гордість просто розпирала, адже це його мама вчила однокласників того, що уміє робити. А мама Максимка, яка працює в дитячому садочку, коли він розповідав про цей урок, вирішила й собі спробувати. І її урок був присвячений вивченню родинного дерева, а мама Соломійки приготувала для дітей вечорниці, сама була господинею, пригощала власною майстерною випічкою.

Сподобався мені також наш проект «РудБід» (Разом у Дружбі Батьки і Діти). Ідея проекту виникла після виступу Паати і Тамріко Амонашвілі (легалізувати) на чотирнадцятих Всеукраїнських читаннях з Гуманної Педагогіки у Києві про Місто Сонця «Мзіанетті». Звичайно, ми виходили із своїх можливостей. Суть цього проекту - дати дітям відчуття, що таке відповідальність за когось, що таке бути дорослому, які проблеми виникають у світі дорослих, як батьки розпоряджаються грошима. Запропонувала проект для всіх батьків. Але попередила, що учасниками будуть лише бажаючі. З 26 сімей виявили бажання 6.

Діти щоранку повинні були самі піднятися в певній годині, розбудити батьків, сестричок чи братиків, прослідкувати за всіма членами сім'ї, щоб помилися і почистили зубки, приготувати для сім'ї чай, бутерброд (ввечері з мамою робили заготовки), завдання на день усім роздати. Самому піти на роботу (в школу), де можна отримати зарплатню. За хороші успіхи дітям платилися «РубіДи» (як розшифрувати?). 1 Рубід прирівнювався до 5 гривень, які учням обмінювали батьки. Після уроків діти разом з батьками йшли в магазин, але купити за зароблені гроші щось собі не могли. (Хто перетворював «РубіДи» у гривні?) Вони витрачали їх на потреби сім'ї, переважно на продукти харчування. Коли поверталися додому, потрібно було приготувати обід (з допомогою мами), коли поїли, прибрати кухню. Перевірити, як батьки впоралися із завданнями, які вони отримали вранці. Підготуватися до уроків. А ввечері всіх нагодувати вечерею і приготувати заготовки на сніданок і всю сім'ю вкласти спати. Після закінчення проекту батьки і діти ділилися враженнями на батьківських посиденьках. Серед батьків з'явилося багато бажаючих наступного разу включитися в гру.

На екскурсії ми відправляємося також разом з батьками. Діти вчать у батьків культури поведінки в автобусі, в закладах харчування, правил перебування в чужому місті, разом відкривають для себе сторінки історії, нові імена в мистецтві. Під час однієї з таких екскурсій ми проводили акцію «Подаруй усмішку» з метою показати дітям, наскільки приємно і легко робити добро – дарувати абсолютно незнайомим людям хороший настрій. На уроках діти виготовляли листівки-аплікації з кольорового паперу, а після екскурсії в музей науки «Еврика» в місті Хмельницькому дарували їх перехожим зі словами «Я хочу подарувати Вам усмішку». Жоден із перехожих не залишився байдужим. Одна із мам, спостерігаючи за цим дійством, сказала, що ніколи не задумувалася над тим, як просто і приємно робити людей щасливими.

Я вважаю себе щасливим учителем, тому що люблю свою роботу, тому що із задоволенням спілкуюся не лише зі своїми учнями, а й з їхніми батьками. У нас багато спільних планів і ідей. І я впевнена, ми втілимо їх у життя, тому що з такими учнями і з такими батьками можна гори перевертати.

УРОК – ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ ВЧИТЕЛЯ

Бак В.

Основні вимоги до уроку з точки зору духовного гуманізму³

Вступ

Аналіз різних джерел показав, що урок, побудований на основі духовного гуманізму (гуманний урок), має ряд суттєвих особливостей, що відображають цілісний педагогічний процес. *«Гарантом цілісного педагогічного процесу є життя дитини. Урок слід осмислити не як основну форму організації процесу навчання, а як акумулятор життя дитини в цілому, життя дітей в цілому, створюючи тим самим другий рівень життя дітей, більш цікавий, багатогранний та багатий, ніж їх спонтанне життя»* [1, с.249 – 250].

В цілісному підході навчання та виховання не розділяються. Цей процес єдиний і весь зміст навчального матеріалу спрямовано на навчання та виховання одночасно. Відповідаючи тим самим актуальному стану учня. Тому вчитель не ігнорує стан учня, а займає його позицію та робить так, щоб рух дитини з її багатогранним змістом в якійсь мірі збігався з намірами вчителя. У цьому розкривається суть виховання учня життям і за допомогою самого життя.

Дитина приходить до школи не лише для засвоєння нового матеріалу, вона приходить зі своїм життєвим досвідом, який необхідно враховувати: *«Урок в школі повинен бути не лише основною формою організації навчання, але й основною та провідною формою організації та спрямування всього життя дітей та кожного школяра окремо»* [2, с. 230]. На уроках необхідно створювати учням умови для того, щоб вони жили (О. Леонтьєв), а не готувались до життя.

Виходячи з фундаментального для педагогіки положення Л.С.Виготського, про те що *«навчання має випереджати розвиток і вести його за собою»* [3, с.124], матеріал уроку повинен подаватися з урахуванням не тільки актуального рівня розвитку учнів, а й з урахуванням їх найближчого розвитку. Протириччя, яке в даному випадку виникає, вирішується через співробітництво дитини і дорослого, учня і вчителя. Тому правильно організована співпраця на уроці між вчителем і учнем – основа успішного навчання та освіти. *«У школі дитина навчається не тому, що вона вміє робити самостійно, а тому, що вона робити не вміє, але це виявляється для неї доступним у співпраці з учителем і під його керівництвом»* [1, с 133].

Підчас підготовки гуманного уроку, важливим є вміння вчителя співпрацювати з учнем. Не пригнічувати, не залишати його наодинці з самим собою у розв'язанні навчальних завдань, а співпрацювати.

«В співпраці дитина виявляється сильнішою та розумнішою, ніж в самостійній роботі, вона піднімається вище за рівнем інтелектуальних труднощів, що розв'язуються нею, але завжди існує певна, суворо закономірна дистанція, яка виявляє розбіжність між самостійною роботою та роботою в співпраці» [1, с.132]. У співпраці дитина піднімається на високий інтелектуальний рівень, який був би недосяжний наодинці. Співпраця ґрунтується на наслідуванні, але, крім того вона завжди має емоційне забарвлення. При особистісно – орієнтованому підході з урахуванням духовного гуманізму, співпраця ґрунтується на любові, довірі, духовній єдності, саме тому її результативність завжди висока. Коли в результаті відкритої співпраці в учнів виникають певні наукові поняття, тоді продовжується прихована співпраця, яка триває і тоді, коли учень виконує самостійну роботу без допомоги вчителя.

Таким чином головне, що повинно бути на уроці – це відкрита та прихована співпраця з дітьми. Сама співпраця виступає як гуманістична ідея спільної розвиваючої діяльності педагогів та учнів, скріпленої взаєморозумінням, проникненням в духовний світ один

³ http://www.gumanpedagog.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=464%3A2015-08-17-19-32-49&catid=11%3Aopenlessons&Itemid=36&lang=uk

одного, колективним аналізом ходу та результатів цієї діяльності. В основі стратегії співробітництва лежить ідея стимулювання і спрямування викладачем процесу розвитку пізнавальних інтересів учнів. Враховуючи синергетичні підходи до уроку, можемо припустити, що співпраця – це такий вид взаємодії в системі, в даному випадку в уроці, при якому результативність, ціле, значно перевищує простий набір всіх компонентів системи.

Крім того, простір уроку необхідно насичувати тими специфічними людськими відносинами, які будуть притаманні нашому життю в майбутньому – це почуття колективізму, доброти, дружби і товариства, чуйності та співпереживання, взаємодопомоги та поваги особистості. *«Ці відносини повинні стати не лише предметом навчання і виховання, але й в першу чергу, нормою спільної роботи педагога та учнів на уроці»* [2, с.232].

В ході уроку вчитель відмовляється від особистісного володіння оціночною діяльністю. Весь навчально-виховний процес необхідно направити на розвиток в учнях оцінних суджень і на ствердження змістовної оцінки та самооцінки.

Важливо звернути увагу на інформаційну наповнюваність уроку. Зазвичай останні наукові відкриття не встигають потрапити на сторінки підручників і програм. Але саме вони володіють особливою привабливістю і чарівністю для дітей, несуть потужний енергетичний імпульс, активізують мислення. Якщо фактичний матеріал з предмета добре засвоєний вчителем і викладається учням десятки років без змін, то віджили свій вік ментальні конструкції стають гальмом для розвитку мислення учнів. Тому в зміст уроку необхідно вводити нові відкриття в галузі науки.

У роботах Ш. О. Амонашвілі та В. Г. Ніорадзе стверджується, що *«урок є найважливішою, провідною формою процесу творення долі дітей; в ньому акумулюється життя дітей і збагачується воно світлом духовності і знань»* [4, с. 34 – 35]. Ш. О. Амонашвілі та В. Г. Ніорадзе запропонували створити освітні курси, що розвивають в дітях цілісний світоглядний погляд. Ця ідея була практично реалізована в експериментальній діяльності школи № 1 м. Тбілісі та школи № 200 м. Москви. Відмінною особливістю освітнього курсу є *«розвиток в дітях <...> найважливіших глобальних умінь і здібностей за допомогою особливо організованих занять. Глобальними вміннями та здібностями Ш. О. Амонашвілі вважає: «пізнавальне читання, письмово – мовленнєву діяльність, лінгвістичне чуття, математичну уяву, духовне життя, досягнення прекрасного, планування діяльності, сміливість і витривалість, спілкування та ін..»* [4, с. 33 – 34].

Прикладами освітніх курсів можуть бути: для початкової школи – «Уроки письмово – мовленнєвої діяльності» В. Г. Ніорадзе [5]; «Уроки математичних уявлень» Ш. О. Амонашвілі [4]; курси для старшої школи – «Фізика мовою серця» Ірени Стульпінене [6], «Біологія мовою серця» Вікторії Бак [7].

Критерії гуманного уроку, запропоновані В.Г. Ніорадзе

1. Відзначати спроби вчителя встановлювати співпрацю з дітьми.
2. Виявляти особистісний, а не предметний (ЗВН) інтерес до учня.
3. Посилювати виховні та етичні аспекти замість навчальних прийомів.
4. Налаштовувати дітей докладати зусиль, щоб вони самостійно та вмотивовано засвоювали знання.
5. Налаштовувати урок на основі прагнення дитини до розвитку, дорослішання, свободи.
6. Створювати учням умови жити на уроках (міркувати, думати, творити), а не просто слухати та засвоювати матеріал.
7. Прагнути до встановлення духовної єдності з кожним учнем.
8. Допомогати дитині звертати увагу на власний духовний світ. Зароджувати інтерес до духовного аспекту слова.

9. Зробити провідними оціночні дії учнів (самоконтроль, самооцінка, самоперевірка) замість одноосібного оцінювання вчителем.

10. Розвивати такі людські якості як чуйність, доброзичливість, правдивість, співпереживання, співчуття, чистота. Вони або є або їх немає. Ці людські якості не підлягають статистичній обробці, тестуванню, технологізації.

11. Є головний спосіб виховання – це спосіб життя самого вихователя, вчителя: його шляхетність, милосердя, культура, його піднесене слово, його прагнення вдосконалюватися, витончувати свої почуття і ставлення до дитини, до всіх оточуючих.

12. Виробляти позитивне ставлення школяра до навчання, щоб він не відбував у школі, а проживав навчання (О. Леонтьєв).

13. Насичувати освітні курси духовністю.

14. Перетворювати навчальні предмети (що дають у підсумку знання), на освітні курси, які створюють в дітях цілісне світоглядне уявлення на ті знання, які засвоюються в процесі навчання.

Розглянемо детальніше ці критерії. Урок вибудовується за певними законами. Він являє собою модель життя, відрізок простору, в якому проживається багато подій в стислому вигляді для того, щоб з усього розмаїття світу досягнути лише малу його частину. Шкільні уроки – це різні варіації на головні теми життя: «Що таке світ навколо мене? Хто я в цьому світі? Яке моє місце в ньому?». Урок не буває безособовим, він несе відбиток думок, почуттів учителя і його світогляду. Духовний світ учителя може наповнити урок багатовимірним яскравим життям або перетворити його на плаский та нудний відрізок часу.

Духовний урок має ряд особливостей, що відрізняють його від традиційного уроку. Ці особливості пов'язані зі світоглядом вчителя, з його духовним гуманізмом.

Він є не одноразовою акцією, а результатом сумлінної та глибокої роботи вчителя над самовихованням почуттів, думок та вчинків. Робота над уроком повинна проходити заздалегідь і виявлятися в багатьох звичайних уроках у вигляді постійної спільної роботи вчителя та учнів над особистісними людськими якостями. Тому головною умовою проведення гуманного уроку є вирощування духовної єдності між учителем та учнем в ході щоденної навчальної діяльності.

Під час гуманного уроку в дітях вирощуються людські якості: чуйність, доброзичливість, правдивість, співпереживання, співчуття, чистота. Вони або є або їх немає. Ці людські якості не підлягають статистичній обробці, тестуванню, технологізації і саме тому їх не можна зробити об'єктом аналізу, рейтингового оцінювання або змагань.

Людські якості учнів не можуть бути розвинені самі собою, як природний наслідок процесу навчання. Найчастіше вони виробляються в ході спонукання з боку дорослих. Ось як писав В. О. Сухомлинський про педагогічний прийом спонукання: *«В основі спонукання майже завжди лежить безпосереднє звернення до почуття власної гідності, до здорового самолюбства школяра. Але це звернення не повинно перетворюватись на захвалювання, – необхідно дуже тонко, непомітно пробудити у вихованця бажання ствердити свою гідність»* [8, с. 194].

Іноді в системі виховання окремих шкіл мають місце щоденники добрих справ, рейтинг добрих справ класу та інша подібна система оцінювання моральних якостей дітей. Готуючи гуманні уроки необхідно звернути увагу на те, що *«ні в якому разі не повинні бути предметом схвалення прояви елементарної моральної культури; великої помилки припускаються окремі вихователі, видаючи за чесноту готовність прийти на допомогу людині і т. п. Хвалити треба лише в тому випадку, якщо учень піднявся над вимогами азбуки моральної культури»* [8, с. 194].

Посилювати виховні та етичні аспекти замість навчальних прийомів, а до учня необхідно проявляти особистісний, а не предметний з точки зору знань умінь, навичок, інтерес. Тому дитячий колектив, з яким працює вчитель, цікавить його не тільки з позиції успішності чи неуспішності засвоєння навчального матеріалу. Для вчителя важливо побачити

в учнях гідних для спілкування особистостей. Про це В. О. Сухомлинський писав так: *«Якщо весь час протягом якого вчитель перебуває разом зі своїми вихованцями, вважати єдиним цілим, то дві третини його повинні бути невимушеним, товариським, дружнім спілкуванням, в якому діти забувають, що вони – вихованці, а вчитель – їх вихователь. Це спілкування має пронизувати діяльність, не пов'язану з навчанням, засвоєнням матеріалу, оцінками, успішністю і т. п. ... тут, у цьому спілкуванні, всі відчувають себе рівними, тут кожен є, перш за все, не учнем, а людиною. У такому спілкуванні кожен постає перед вами, не таким, яким робить його оцінка, а таким, яким він є, коли розкриваються всі його людські здібності і задатки. Саме це спілкування і є невичерпним джерелом тієї радості, яка назавжди залишає відбиток в емоційній пам'яті вчителя, завдяки якій дні та години спілкування з дітьми згадуються як найщасливіший час життя»* [8, с. 24]. Таке спілкування стає основою створення духовної єдності. *«Найкраще виховання тоді, коли виникає духовна єдність між учителем і учнем, вихователем та вихованцем, – пише Ш.О. Амонашвілі, – У цій єдності образи перетікають з одного світу в інший без будь – якого посередництва, ніби самі собою»* [9, с. 77].

Учитель, який готуватиме урок, повинен пам'ятати, що є головний метод виховання – це спосіб життя самого вихователя, вчителя: його шляхетність, милосердя, культура, його піднесене слово, його прагнення вдосконалюватися, витончувати свої почуття і ставлення до дитини, до всіх оточуючих. *«Кожне слово, кожен вчинок педагога повинні відображати його особистість, його моральність, людяність, доброту, правдивість...З вчителя починається, по суті, пізнання дитиною світу людини; легко зрозуміти, що означає при цьому приклад учителя. Велике духовне багатство необхідно мати вихователю, щоб постійне самовираження його особистості діяло на учня як стимул до самовдосконалення. Скільки б гарних слів не промовляв учитель, вони залишаться для вихованців порожнім звуком, якщо в житті свого наставника вони не побачать втілення всіх цих слів і закликів»* [8, с.199].

Педагогічна майстерність учителя полягає в тому, щоб проживати та емоційно переживати зміст уроку разом з дітьми. Якщо цього не буде, то не виникне найважливішого етапу уроку – звернення погляду учня на свій власний духовний світ. Якщо вдається спрямувати погляд дитини в себе, то це створює основну мотиваційну ситуацію на уроці та налаштовує дітей здобувати знання власними зусиллями. В такому випадку учень намагається не просто засвоїти зміст уроку, а з його допомогою відповісти на важливі для себе запитання: *«Який світ навколо нього? Яке його місце в цьому світі? Як йому жити в цьому світі?»*. Гуманний урок – це спільний колективний захід, спрямований на самовдосконалення вчителя й учня. В ньому вчитель не набуває ідеального образу, якому все відомо. Він сам міркує, мислить, переживає, тішиться, шукає відповіді на складні питання і тим самим спонукає до подібних дій учнів.

Для уроку існують певні закони, які проявляються в ньому: Закон Краси і витонченого виконання уроку. Закон Натхнення: самому надихатись від дітей та надихати їх. Закон Любові. Закон Терпіння, що творить.

Структура гуманного уроку

1. Урок – акумулятор життя дітей і тому необхідно створювати умови, щоб діти жили на уроці, а не готувались до життя.

2. Тема уроку може відповідати навчальній програмі, але потрібна ще підтема, яка відображає його духовну сутність і викликає інтерес в учнів.

3. Урок має свій лейтмотив, в ньому полягає головна ідея. До лейтмотиву необхідно звертатись в ході уроку. Він змістотворна його частина.

4. На уроці повідомляється план спільних дій вчителя та учнів, приймаються пропозиції щодо його доповнення.

5. Урок повинен мати відмінність, він не може бути схожий за своєю структурою на попередні. В уроці повинен бути присутній елемент несподіванки для учнів.

6. Учитель спілкується з учнями на паритетних засадах, не підносячись над ними. Необхідно звертати увагу на діалогічну культуру мови, вміти висловлювати свої почуття, думки, уникати емоційного перевантаження.

7. Урок проводиться в певному темпі, але з урахуванням можливих «спадів» та «підйомів». Такий темп уроку умовно можна назвати «уроком на хвилях». Якщо матеріал засвоюється в ході співпраці, то темп збільшується, якщо учні втомилися, то знижується.

8. В уроці все органічно та цілісно, він підпорядковується певним законам. Ось деякі з них:

- Краси та витонченого виконання прийомів;
- Любові та терпіння, що творить;
- Натхнення. Вчитель намагається надихати учнів та сам надихається від них.

9. Основні дидактичні принципи гуманного педагогічного процесу, які мають своє відображення в уроці.

«Влаштувати навколишній світ і педагогічний процес так, щоб в них:

1. Дитина пізнавала та засвоювала істинно людське.

«Істинно людське» – це правдиве, справедливе, наукове, моральне, добре та корисне.

2. Пізнавала себе як людину.

«Як людину» – тобто, як створеного для людей (минулих, теперішніх, майбутніх), для себе, для Природи, для добрих людських справ, для турботи, для творіння, творчості та праці, збагачення, олюднення життя...

3. Проявляла свою істинну індивідуальність.

«Істинна індивідуальність» – означає неповторність, і тому з особливою місією від Природи.

4. Знаходила суспільний простір для розвитку своєї істинної природи.

«Суспільний простір» – тобто олюднені умови та людське, заохочуюче сприяння для сучасного і всебічного розвитку задатків...

5. Щоб інтереси дитини співпадали із загальнолюдськими інтересами.

«Інтереси дитини» – її потреби, тенденції, бажання, захоплення, досвід, знання; «загальнолюдські інтереси» – означає загальнолюдські цінності, культура, знання, досвід, наука, моральність... Носіями загальнолюдських інтересів є для дитини дорослі, що оточують її, особливо – вчителі.

6. Щоб можливо було запобігти явищам, здатним провокувати дитину на асоціальні прояви.

Такими джерелами можуть бути: грубість у взаєминах між людьми, серед яких живе дитина, грубість по відношенню до дитини, утиск її особистості та гідності, протистояння її життєвим інтересам, природним тенденціям; авторитаризм і примус, несправедливість по відношенню до неї, матеріальна скрута» [1, с. 229 – 230].

Гуманна педагогіка – це теорія та творча практика гуманного педагогічного процесу, яка розширюється та доповнюється самим вчителем, що творить в суб'єктивному освітньому полі, тому запропоновані вище рекомендації є лише основою, на якій кожен з вчителів може самостійно творити та доповнювати своє освітнє поле.

Література

1. Амонашвілі Ш.О. Гуманна педагогіка. Актуальні питання виховання та розвитку особистості. Книга I / Амонашвілі Ш.О. – М.: Арита, 2010.–288с.

2. Амонашвілі Ш.О. Основи гуманної педагогіки: збірка творів у 20 кн. / Шалва Амонашвілі [ред. Богуславський М.В., Александрова В.Г, Зуєв Д.Д., Ніорадзе В.Г]. – М.: Амрита, 2012. – Кн. 4. Про оцінки – 2012. – 368с.

3. Виготський Л.С. /укладач та автор передмови О. Леонт'єв. – М.: Видавничий дім Шалви Амонашвілі, 2002. – 224 с. – (Антологія гуманної педагогіки)
4. Амонашвілі Ш.О. Школа життя. Трактат про початкову ланку освіти, заснований на принципах гуманно – особистісної педагогіки / Шалва Олександрович Амонашвілі. – Донецьк. : Видавництво «Ноулідж», 2013. – 130 с.
5. Ніорадзе В.Г. По сходинках СКАЛЕ. Уроки по вирощуванню письмово – мовленнєвої діяльності у школярів: збірка навчально – методичних матеріалів / Валерія Гівіївна Ніорадзе. – Донецьк, 2006. – 154 с. алл. (всеукраїнська культурно – освітня асоціація Гуманної педагогіки).
6. Стульпінене Ірена. Фізика мовою серця: додаток до курсу фізики середньої школи для морально-етичного виховання / Ірена Стульпінене. – Рига: ПарксРекламай, 2006. 182 с.
7. Бак В.Ф. Біологія мовою серця. Додаток до курсу біології середньої школи для морально – етичного виховання / В.Ф. Бак. – Донецьк: Видавництво «Вебер» Донецьке відділення, 2008. 176 с.
8. Сухомлинський В.О. Глава.1. Школа должна любить ребенка, тогда он полюбит школу. (Как любить детей) / [укладач та автор передмови Г.Д. Глейзер]. – М.: Видавничий дім Шалви Амонашвілі, 1997. – 224 с. – (Антологія гуманної педагогіки)

17 серпня 2015, 21:30

Уроки Доброти (методичні рекомендації)

3 березня 2011 р. ініціативною групою Всеросійського Центру Гуманної Педагогіки було запропоновано для усіх учителів, що обрали шлях гуманної педагогіки, провести уроки Доброти на честь ювілею Шалви Олександровича Амонашвілі. У багатьох школах Росії, Білорусі, України, Молдови, Естонії, Латвії, Литви пройшли уроки Доброти. Кожен учитель проявляв свою творчість і намагався провести урок-свято. За підсумками проведених уроків зібрані фотоматеріали і більше 130 методичних розробок. Виникла ідея щорічно проводити такі уроки і зробити їх традиційними. Урок, проведений на основі гуманної педагогіки, має свої особливості. Спробуємо осмислити ці особливості і спиратися на них при підготовці нових уроків Доброти.

Передусім, необхідно зрозуміти, що **урок Доброти – це не одноразова акція, а результат серйозної і глибокої роботи учителя над самовихованням почуттів, думок і вчинків**. Робота над уроком повинна проходити задовго до його початку і проявлятися у багатьох звичайних уроках у вигляді постійної спільної роботи учителя і учнів над своїми людськими якостями. Тому **головною умовою проведення уроку Доброти є вирощування духовної спільності між учителем і учнями в ході щоденної навчальної діяльності**.

Нехай урок Доброти, проведений у березні, стане своєрідним підсумком роботи учителя впродовж року по вирощуванню в учнях **таких людських якості як чуйність, доброзичливість, правдивість, співпереживання, чуйність, співчуття, чистота**. Вони або є або їх немає. Ці людські якості не підлягають статистичній обробці, тестуванню, технологізували і тому їх не можна зробити об'єктом аналізу, рейтингової оцінки або змагань.

Людські якості учнів не можуть бути розвинені самі собою, як природний наслідок процесу навчання. Найчастіше вони виробляються в ході спонукання з боку дорослих. От як писав В.О.Сухомлинський про **педагогічний прийом спонукання**: *«В основі спонукання майже завжди лежить безпосереднє звернення до почуття власної гідності, до здорової самолюбності школяра. Але це звернення не повинне перетворюватися на захвалювання, – потрібно дуже тонко, непомітно пробудити у вихованця бажання затвердити свою гідність»* [1. с. 194].

Іноді в систему виховання окремих шкіл входять щоденники добрих справ, рейтинг добрих справ класу і інша подібна система оцінювання моральних якостей дітей. Готуючи

урок Доброти, нам особливо треба звернути увагу на те, що **«ні в якому разі не мають бути предметом похвали прояву елементарної моральної культури; великої помилки припускаються окремі вихователі, представляючи як доблесть готовність прийти на допомогу людині і т. п. Хвалити потрібно лише у тому випадку, якщо учень піднявся над вимогами азбуки моральної культури»** [1. с. 194].

Урок Доброти може бути проведений як в системі програмних навчальних уроків (літератури, математики, біології, рідної мови, фізики), так і у вигляді спеціальних тематичних уроків, виховного і класного часу. У будь-якому випадку на уроці Доброти слід **посилювати виховні і моральні аспекти натовість повчальним прийомом, а до учня необхідно проявляти особовий, а не предметний, з точки зору знань, умінь, навичок, інтерес.** Тому дитячий колектив, з яким працює учитель, повинен цікавити учителя не лише з позиції успішності або неуспішності засвоєння навчального матеріалу. Для учителя важливо побачити в учнях гідних для спілкування осіб.

Про це В.О. Сухомлинський писав так: *«Якщо увесь час, упродовж якого учитель знаходиться разом зі своїми вихованцями, вважати єдиним цілим, то дві третини його мають бути невимушеним, товариським, дружнім спілкуванням, в якому діти забувають, що вони - вихованці, а учитель - їх вихователь. Це спілкування повинне пронизувати діяльність, не пов'язану з навчанням, засвоєнням матеріалу, оцінками, успішністю і тому подібне. ...*

Тут, в цьому спілкуванні, усі почувають себе рівними, тут кожен являється, передусім, не учнем, а людиною. У такому спілкуванні кожен з'являється перед вами, не таким, яким робить його оцінка, а таким, який він є, коли розкриваються усі його людські здібності і завдатки. Саме це спілкування і є невичерпним джерелом тієї радості, яка назавжди залишає відбиток в емоційній пам'яті учителя, завдяки якій дні і годинник спілкування з дітьми згадуються як щасливий час життя» [1. с. 24].

Таке спілкування стає основою створення духовної спільності. *«Краще виховання тоді, коли виникає духовна спільність між учителем і учнем, вихователем і вихованцем, - пише Ш.А. Амонашвілі, - В цій спільності образи перетікають з одного світу в інший без якого-небудь посередництва, як би самі собою»* [2. с. 77].

Учитель, якого готувати урок Доброти, повинен пам'ятати, що є **головний метод виховання – це спосіб життя самого вихователя, учителя: його благородство, милосердя, культура, його піднесене слово, його прагнення удосконалюватися, стоншувати свої почуття і відношення до дитини, до усіх хто оточує.**

«Кожне слово, кожен вчинок педагога повинні відбивати його особу, його моральність, людяність, доброту, правдивість. З учителя розпочинається, по суті, пізнання дитиною світу людини; легко зрозуміти, що означає при цьому приклад учителя. Велике духовне багатство потрібно мати вихователеві, щоб постійне самовираження його особи діяло на учня як стимул до того, щоб самовдосконалюватись. Скільки б хороших слів не вимовляв учитель, вони залишаться для вихованців пустим звуком, якщо в житті свого наставника вони не побачать втілення усіх цих слів і закликів» [1. с. 199].

Особливу увагу треба звернути на те, щоб **будувати урок Доброти на основі спрямування дитини на розвиток, дорослішання і свободу.** Уся система уроків з точки зору гуманної педагогіки повинна задовольняти прагнення учня до свободи, дорослішання і розвитку, **тільки тоді і будуть створені умови для того, щоб учням можна було жити на уроках (думати, міркувати, творити), а не просто слухати і засвоювати матеріал.**

Педагогічна майстерність учителя полягає саме в тому, щоб проживати і емоційно переживати зміст уроку разом з дітьми. Якщо цього не буде, то не виникне найважливішого етапу уроку - звернення погляду учня на свій власний духовний світ. Головною метою уроку Доброти і буде проживання уроку, при якому учень усвідомлює себе духовною суттю і починає відчувати потребу в моральному поліпшенні і самовдосконаленні.

Якщо вдається загострити погляд дитини всередину себе, то це створює основну мотиваційну ситуацію на уроці і **настроює дітей докладати зусиль, щоб вони власною напругою добували знання**. В цьому випадку учень намагається не просто засвоїти зміст уроку, а з його допомогою відповісти на найважливіші для себе питання: «Який світ навколо нього? Яке його місце у цьому світі? Як йому жити в ньому?»

Урок Доброти – ця спільна колективна дія, спрямована на самовдосконалення і учителя, і учня. У ній учитель не виступає як деякий ідеальний образ, якому все відомо. Він сам міркує, мислить, переживає, разом радіє, шукає відповіді на складні питання і **тим самим спонукає до подібних дій учнів. Замість одноосібного оцінювання учителя, яке переважає на звичайних уроках, треба зробити такими, що ведуть оцінні дії учнів (самоконтроль, самооцінка, самоперевірка).**

Хороший урок Доброти не закінчується після дзвінка. Він може тривати в думках і вчинках учня навіть в його дорослому житті і ще, він допомагає учителеві створювати нові уроки Доброти. Яких же умов треба дотримуватися учителеві, щоб у нього вийшов такий урок? Ш.О. Амонашвілі дає відповідь:

«По-перше, потрібно вірити в Живі Небеса, вірити, що є Вищі Світи, є Царство Небесне, є Бог.

По-друге, потрібно, щоб наша свідомість була спрямована тільки до прекрасного і до творення прекрасного; тільки на загальне благо; тільки на творіння добра. .

По-третє, треба загорітися піднесеними почуттями - любов'ю, добротою, терпінням, відданістю, чуйністю.

По-четверте, нам потрібно мислити себе не лише земними жителями, але і вселенськими. Потрібно вірити, що в нас є своє призначення, своя місія» [1. сс.. 15-16].

Удачі Вам, дорогі колеги, в творінні Ваших дивовижних, неповторних і так необхідних нашому освітньому простору уроків Добра.

Література.

1. Сухомлинський В.О. Слово Учителя про моральне виховання / – Перевидання. Антологія гуманної педагогіки. М.: Видавничий Дім Шалви Амонашвілі, 2002.
2. Амонашвілі Ш.О. У Чаші Дитини сяє зародок зерна Культури / – Рига: Паркс рекламай, 2006.
3. Амонашвілі Ш.О. Учитель, надихни мене на творчість! – Хмельницький, 2011
4. Ніорадзе В.Г. По сходинках СКАЛЕ. Уроки по вирощуванню письмово – мовленнєвої діяльності у школярів: збірка навчально – методичних матеріалів / Валерія Гівієвна Ніорадзе. – Донецьк, 2006. – 154 с.

Коваленко Н.

Людину зігриває доброта

(інтерактивний урок за творами Сухомлинського В.О.)

4 клас

Коваленко Наталія.

Людину зігриває доброта

(інтерактивний бібліотечний урок за творами Сухомлинського В.О.)

4 клас

Тема уроку: Людину зігриває доброта.

Очікувані результати:

Після цього уроку учні зможуть:

- коротко розповідати про життєвий і творчий шлях В.О.Сухомлинського;
- орієнтуватись у виборі художньої книги;
- аналізувати і узагальнювати прочитане;

– висловлювати власну думку щодо ознак добра і зла та вміти її відстояти.

Мета уроку:

Ознайомити учнів з біографією та творчістю В. Сухомлинського.

Розвивати інтерес до літературної творчості В. Сухомлинського.

Ознайомити з поняттями доброта, добрий, милосердний.

Сприяти формуванню образного мислення.

Розвивати зв'язне мовлення, спостережливість, уміння висловлювати власні судження.

Формувати найкращі людські риси доброти та милосердя; бажання жити серед краси і творити красу та добро.

Виховувати в учнів почуття доброти та поваги до старших, любові до рідної землі, бажання творити добро.

Обладнання:

Комп'ютерна (у *Power Point*) презентація творчості В.Сухомлинського.

Портрет В.Сухомлинського, прикрашений рушником та квітами.

Малюнки дітей та ілюстрації до казок В.Сухомлинського.

Тексти оповідань і казок В.Сухомлинського.

Літературно-художня виставка творчості В.Сухомлинського.

Запис ліричної спокійної музики.

Плакати: з прислів'ями про доброту, девізом уроку, Дуба доброти, таблицями з розірваними прислів'ями.

Карточки - «Жолуді», на яких написані риси характеру, що притаманні добрій людині

Плакати з прислів'ями про доброту

Без добра і лиха не родить.

Буде добре, як мине зле.

Добре діло твори сміло.

Добре роби — добре й буде.

Добре слово не коштує грошей.

Добрим ніхто не родився, а навчився.

Добрі справи — від добрих людей.

Добро будує, зло руйнує.

Добро не лиха, ходить у світі тихо.

Добро не пропадає, а зло умирає.

За доброю хвилею злу жди.

Казало лиха: не бути добру!

Нема того злого, щоб не вийшло на добре.

Раз добром налите серце вік не прохолоне.

Робити добро людині можеш іноді запізнитися, робити зло — завжди знайдеш час.

Робиш добро — не кайся, робиш зло — на зло сподівайся.

Часок у добрі побудеш — все горе забудеш.

Щоб тобі робили добро, роби добро іншим.

Плакати «Девіз уроку»

«Наповніть ваше серце добротою

І випромінюйте і світло, і тепло.

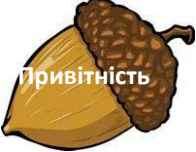
Щоб всім, хто йтиме стежкою одною,

І тепло, й добре, й радісно було.»

Надія Красоткіна

Плакати «Дуб доброти»

Карточки - «Жолуді»

Перебіг уроку

I. Організаційна частина (Етап уроку. Налаштування учнів на роботу)

Робота над девізом уроку — читання вірша Надії Красоткіної «Наповніть серце добротою»

II. Повідомлення теми і мети уроку

Бібліотекар. Діти, подивіться, будь ласка, на дошку, прочитайте слова та пояснення до них.

Доброта – чутливість, стан душі людини, що спонукає творити добро

Добрий – той, хто робить людям добро, чуйно до них ставиться

Милосердний – той, хто в будь-яку хвилину готовий надати допомогу.

Доброта – це людська риса, здатність людини творити добро іншим. І щоб жилося усім людям добре, у мирі і в злагоді, спокійно й затишно, треба щохвилини, щоденно творити добро.

З давніх часів у слов'ян цілком природним і закономірним вважалось допомогти знедоленому, нещасному, поділитись із ним шматком хліба, дати притулок, захистити старих й немічних, лікувати хворого чи каліку, захистити скривдженого.

Сьогодні ми продовжимо роздуми про добро, любов, та милосердя. А допоможе в цьому нам мандрівка творчою спадщиною видатного письменника, педагога Василя Олександровича Сухомлинського, який дуже любив дітей, все життя присвятив справі їх виховання та навчання і віддав їм своє серце.

(Бібліотекар привертає увагу дітей до портрету В.О.Сухомлинського, прикрашеного рушником та квітами і починає комп'ютерну презентацію: «Біографія, творчість В.О. Сухомлинського».)

Учитель пропонує провести тестову перевірку переглянутої презентації. Дорогі діти, а зараз ми перевіримо як добре ви запам'ятали найважливіші факти з життя і творчості Василя Олександровича Сухомлинського. У вас на парті лежать аркуші із запитаннями та варіантами відповідей на них. Ви повинні знаком + відмітити правильний варіант відповіді у тесті.

Учні: самостійно читають питання і відмічають умовним знаком правильний варіант відповіді у тесті.

Тест до презентації .

1. Коли народився великий педагог В.О. Сухомлинський?
 - а) 28 вересня 1918 р.;
 - б) 28 вересня 1920 р.;
 - в) 28 жовтня 1919 р..
2. В якій сім'ї народився педагог?
 - а) у селянській заможній;
 - б) у селянській, бідній сім'ї;
 - в) у міській.
3. Чи захищав Сухомлинський В.О. Батьківщину під час Другої світової війни?
 - а) ні;
 - б) захищав, був поранений;
 - в) захищав.
4. В якій середній школі він працював директором?
 - а) Новгород-Сіверській;
 - б) Лизунівській;
 - в) Павлівській.
5. Де любив проводити уроки Сухомлинський В.О.
 - а) у класі;
 - б) у лісі, на березі річки;
 - в) у «зеленому класі» у теплиці, біля винограднику.

6. Яка квітка з'являлася у класі, коли учень ображався на вчителя?
а) фіолетова;
б) біла;
в) жовта.
7. Коли помер В.О.Сухомлинський?
а) 2 вересня 1970 р.;
б) 2 жовтня 1970 р. ;
в) 2 серпня 1970 р..

Ключ до тесту: 1- а; 2- б; 3- б; 4- в; 5- б, в; 6- а; 7- а.

Бібліотекар. Діти, перед вами літературно-художня виставка за творами Василя Олександровича Сухомлинського. До неї ввійшли найцікавіші твори письменника для дітей: притчі, казки та оповідання.

Василь Сухомлинський у своїх творах підкреслював, що добра людина з прихильністю і любов'ю ставиться не лише до людей, а й до тварин і рослин. Добра людина не образить, не принизить і не завдасть нікому болю.

Давайте разом пригадаємо оповідання та казки В.О.Сухомлинського про добрі справи та пограємо в **Вікторину казок**.

Діти. Читають на плакаті питання та дають відповіді.

1. У якому творі дідусь прибрав камінь, об який його син декілька разів спотикався та забивав ногу? («*Бо я людина*»)
2. У якому творі Михайлик помітив, що у мами з'являються сиві волосинки від хвилювання за нього? («*Сива волосинка*»)
3. У якій казці розповідається про найдобрішу дочку? («*Сьома дочка*»)
4. У якому творі розповідається про старого Чоловіка, який дуже пізно зрозумів, що він не так прожив своє життя? («*Який слід повинна залишати людина на землі?*»)
5. У якому оповіданні Андрійко, дізнавшись, що батько в лікарні, планував свої розваги, зовсім не хвилюючись про стан здоров'я татка? («*А серце тобі нічого не наказало?*»)
6. У якій казці Ніна соромилась своєї хворої бабусі? («*Іменинний обід. (Іменини)*»)

Вчитель. Але наші діти не лише прочитали твори Василя Олександровича, а й підготували інсценізацію деяких творів з якими зараз усіх познайомлять. Та поки актори будуть готуватися до вистави за твором В. О. Сухомлинського «Все безкоштовно», ми з вами зробимо фізкультхвилинку.

Ти усміхнися небу,
усім, хто біля тебе:
і братику й сестричці,
і сонечку й травичці.

Люби усіх довкола,
удома та у школі,
і ця любов із Неба
повернеться до тебе.

Діти роблять фізичні вправи разом з вчителем під вірш, який задає ритм.

1. Інсценізація твору В. О. Сухомлинського «Все безкоштовно»

Дійові особи: автор, мама, Василько

Автор. Василько сидів за столом і щось старанно записував у свій зошит.

Мама. Що це ти так старанно пишеш?

Василько. Це я для Вас, мамцю, рахунок.

Мама. О, це вже мене зацікавило.

Василько. Побачите, коли закінчу.

Автор. Василько писав і думав: «Кожна праця повинна оцінюватись. Чому я повинен робити щось безкоштовно? От напишу рахунок, подам мамі і татові й стану таким чином гроші заробляти. Розбагатію і куплю собі все, що заманеться»

Коли він списав цілий аркуш, то показав мамі. Мама почала вголос читати.

Мама. Рахунок сина Василька мамі:

3 рази приніс молоко — 30 коп.; 5 разів прибрав кухню — 50 коп.;
4 рази повитирав посуд — 40 коп.; 7 разів почистив взуття — 70 коп.;
9 разів побавив сестричку — 90 коп.;
5 разів допоміг бабусі — 50 коп.;
7 разів всіх порадував п'ятірками — 70 коп.;
3 рази допоміг татові ремонтувати мій велосипед — 30 коп.;
разом із татом розв'язав аж 5 цікавих задач додатково — 50 коп.
Усього разом — **4 грн. 60 коп.**

Автор. Мама засміялась, коли прочитала цей дивний рахунок. А потім узяла ручку і сказала.

Мама. І я тобі напишу свій рахунок.

Василько (здивовано). Ваш, мамцю, рахунок? Ви що, теж для мене щось зробили?

Мама. Та так собі, трішки...

Автор. Сіла мама за стіл і написала:

Рахунок мамі Ганни синові Василькові:
9 років для нього варила їсти — 00 коп.;
9 років прала йому майки, трусики, шкарпетки, сорочки, штанці — 00 коп.;
47 штанів, сорочок, курточок зашила й залатала — 00 коп.;
105 ночей просиділа коло нього, коли був хворий — 00 коп.;
зв'язала 5 шарфиків і пар шкарпеток — 00 коп.;
пришила 200 гудзиків — 00 коп.;
розказала 1000 казок — 00 коп.;
поцілувала 50000 — 00 коп.
Усе разом — 0 грн. 00 коп.

Автор. Василько уважно прочитав рахунок.

Василько. Але, мамцю, чому Ви скрізь написали 0 коп.?

Мама. Тому, що мама для своєї дитини все робить просто так, з любові. Але я можу тобі заплатити ті 4 грн. 60 коп., які ти заробив.

Василько. Ні, мамцю, я все зрозумів. Я не хочу жодної копійки, бо Ваш рахунок мав бути в мільйон разів більшим від мого. Дякую вам за науку.

(Кінець інсценізації)

Вчитель. Яка головна мета твору? Що ж зрозумів Василько?

Діти по-своєму висловлюють думку: *Любов батьків не вимірюється грошима. Вона дорожча за життя.*

Вчитель. Отже, діти мають любити батьків, шанувати їх, допомагати їм безкоштовно, а в старості піклуватися про них.

Бібліотекар. Діти, я тільки що згадала невеличкий але дуже добрий та теплий привітальний вірш Володимира Солоухіна з ласкавим словом — «Здрастуйте». Власне, з цього слова починається спілкування?

— Здрастуйте...

Вклонившись, ми мовили один одному,

Хоч були зовсім незнайомі:

— Здрастуйте!

Що особливе ми сказали один одному?

Просто «Здрастуйте!»

Чому ж на краплинку щастя стало більше в світі?

Чому ж на краплинку сонця стало більше в світі?

Чому ж на краплинку радісніше стало життя?

Вчитель. І у Василя Олександровича Сухомлинського є чудове оповідання для дітей «Скажи людині: «Здрастуйте!». Учні нашого класу підготували інсценізацію цього оповідання.

2. Інсценізація твору В. О. Сухомлинського «Скажи людині: «Здрастуйте!»

Дійові особи: автор, батько, маленький хлопчик, бабуся.

Автор. Лісовою стежкою йдуть батько і маленький син. Тиша. Сонце світить. Стукає дятел. Дзюрчить струмок в лісовій глушині, Раптом син побачив: назустріч їм іде бабуся з паличкою.

Хлопчик. Тату, куди йде бабуся?

Батько. Побачити, зустріти чи провести. Коли зустрінемося з нею, ми скажемо їй здрастуйте.

Хлопчик (здивовано). Навіщо їй казати це слово? Ми ж зовсім незнайомі.

Батько. А ось зустрінемося, скажемо їй здрастуйте, тоді побачиш, для чого.

Автор. Ось і бабуся.

Хлопчик. Здрастуйте.

Батько. Здрастуйте.

Бабуся. Здрастуйте.

Автор. Сказала бабуся і усміхнулася. І син із здивуванням побачив: все кругом змінилось. Сонце засвітило яскравіше. По верхів'ях дерев пробіг легенький вітерець, листочки заграли, затремтіли. В кущах заспівали пташки — до цього їх не було чути. На душі у хлопчика стало радісно.

Хлопчик. Чому це так?

Батько. Тому, що ми сказали людині здрастуй, і вона усміхнулася.

(Кінець інсценізації)

Вчитель. Що означає слово Здрастуйте?

Діти по-своєму висловлюють думку: Побажання людині довго жити і бути здоровою.

Вчитель. Чому для сина все навкруги змінилось, коли вони привіталися з бабусею?

Діти по-своєму висловлюють думку.

3. Робота з ілюстрацією до оповідання .

Вчитель. Діти, зверніть увагу вогнегривого коня, намальованого на дошці, та уважно розгляньте його. За яким твором Василя Сухомлинського виконаний цей малюнок?

Діти. «Кінь утік»

Вчитель. а) Чому ви так вирішили?

б) Знайдіть та прочитайте уривок, що найбільше відповідає змісту малюнка.

Діти. Один учень читає уголос, інші діти сліdkують.

Вчитель задає питання для обговорення:

а) Чим був незадоволений Віталік?

б) Як ви вважаєте, чи правильно зробив Віталік, що розповів учителю про записку?

в) Як на вашу думку, чи правильно вчитель оцінив вчинок Віталіка?

г) Як ви зрозуміли відповідь Петрика: «Утік кінь...»?

4. Складання прислів'їв про доброту

(Працюють дві команди)

Вчитель. Перед вами дві таблиці з розірваними прислів'ями. Початок прислів'я — у лівому стовпчику, продовження цього прислів'я — у правому стовпчику, але в іншому рядку.

Вам треба вірно прочитати прислів'я .

Таблиця І (для команди 1)

Вітер рушить гори,	а лихого стережись.
Добре діло	а робиш зло — на зло й сподівайся.

Добро далеко розходиться,	а скажеш – усім приємно.
До доброї криниці	а зло – ще далі.
За добре слово не платять грошей,	твори сміло.
З добрим дружись,	дорога втоптана
Робиш добро – не кайся,	а слово дружбу.

Таблиця II (для команди 2)

Все добре переймай,	не зроби зла.
Добре слово дім будує,	а добрі діла.
Добрий чоловік людям добро чинить	а зла уникай.
Не одежа красить людину,	вік не прохолоне.
Перший крок до добра –	тому не страшно нічого.
Раз добром налите серце	і нікому не хвалиться.
Хто не чинить лихого,	а зле руйнує.

Таблиці не однакові за кількістю прислів'їв.

Діти – команда 1. (Прислів'я з табл. I)

Вітер рушить гори, а слово дружбу.

Добре діло твори сміло.

Добро далеко розходиться, а зло – ще далі.

До доброї криниці дорога втоптана.

За добре слово не платять грошей, а скажеш – усім приємно.

З добрим дружись, а лихого стережись.

Робиш добро – не кайся, а робиш зло – на зло й сподівайся.

Діти – команда 2. (Прислів'я з табл. II)

Все добре переймай, а зла уникай.

Добре слово дім будує, а зле руйнує.

Добрий чоловік людям добро чинить і нікому не хвалиться.

Не одежа красить людину, а добрі діла.

Перший крок до добра – не зроби зла.

Раз добром налите серце.

Хто не чинить лихого, тому не страшно нічого.

Вчитель. Які з цих прислів'їв можуть бути порадою для Віталіка?

Діти. Вітер рушить гори, а слово дружбу.

Добре слово дім будує, а зле руйнує.

Робиш добро – не кайся, а робиш зло – на зло й сподівайся.

5. Читання казки Сухомлинського В. «Дуб під вікном»

Бібліотекар. Діти, ви прочитали чимало казок та оповідань Василя Олександровича і сьогодні познайомили нас із деякими. Я хочу нагадати вам ще одну мудру казку, яка мене дуже схвилювала. Називається ця казка «Дуб під вікном», у якій мова йде про... та краще прослухайте її і самі скажіть, про що ж йде мова?

«Молодий лісничий побудував у лісі великий кам'яний будинок і посадив під вікном дуб. Йшли роки, вирости діти, розрісся дуб, старів лісничий. І ось через багато років, коли він став дідом, дуб розрісся так, що закрити вікно. Стало темно в кімнаті, а в ній жила красуня – внучка лісника.

– Зрубайте дуб, діду, – попросила внучка.

– Завтра, – відповів дідусь.

Настав ранок. Покликав дід своїх трьох синів і дев'ять внуків, внучку-красуню і сказав...»

Вчитель. Як ви вважаєте, що ж він сказав?

Діти. Висловлюють свою думку про те, що сказав дід?

Бібліотекар. А зараз послухайте кінець казки:

«...Настав ранок. Покликав дід своїх трьох синів і дев'ять внуків, внучку-красуню і сказав... : – Хатину перенеситимемо в інше місце.

І пішов з лопатою рити рів під фундамент. За ним пішли сини, внуки і внучка-красуня.»

– Про що ви дізнались з цього оповідання?

– Так як же все ж таки дідусь вирішив питання з дубом?

– Як ви думаєте, чому саме так вирішив зробити дідусь лісник?

Діти відповідають...

Тому що дуже любив того дуба, разом з яким вирости його діти та онука.

Тому що йому було його шкода, адже дуб - це жива природа.

Він настільки любив того дуба, що готовий був збудувати новий будинок, лиш би не рубати дерево.

У нього було добре серце...

Перетворення малюнка дуба у малюнок Дуба доброти.

Вчитель. Зверніть увагу, у нас на дошці малюнок могутнього Дуба. Пропоную всім разом перетворити його у могутній Дуб доброти, прикрасивши його жолудями з рисами характеру, що притаманні добрій людині. Цей дуб доброти залишиться у нас в класі і ми ще будемо доповнювати його жолудями з новими рисами характеру, які притаманні добрій людині.

Діти. Вибрають жолуді, на яких написані риси характеру, що притаманні добрій людині, та прикрашають ними Дуб доброти.

Правила доброти.

Вчитель. Ось і закінчується наша невеличка мандрівка сторінками творчості В. Сухомлинського. Ми з вами пригадали казки В.Сухомлинського, які були створені у «Школі радості» разом з учнями. Хоч ці казки і твори маленькі, але в них багато повчального: мудрості, добра, чуйності, справедливості, любові до людей, тварин, до рідної природи.

– То чому ж ви навчились сьогодні на уроці?

Діти. Відповідають.

Вчитель.

Допомагати слабким, маленьким, хворим, старим, тих, хто потрапив у біду.

Прощати помилки іншим.

Не бути жадібним.

Не заздрити.

Не завдавати нікому болю, страждання.

Не проходити осторонь жорстокості!

Не порушувати красу Землі!

Не видавати чужої таємниці.

Вірші про доброту та добрі вчинки

Учень 1.

Добрі серця – це сади,
Добрі слова – коріння,

Добрі думки – квіти,
Добрі справи – плоди.

Учень 2.

Не залежить доброта від зросту,
Не залежить доброта від віку.

Доброта з роками не старіє,
Доброта, як сонце, гріє.

Учень 3.

Не говори про доброту,
Коли ти нею сам не сяєш,

Коли у радощах вітаєш,
Забувши про чужу біду.
Що обіймає тепле слово
В цім почутті таке...,
Яке з глибин душі росте.
Коли її не маєш ти,
То раниш людяне в людині.
Немає вищої святині,
Ніж чисте слово доброти.
(О. Довгий)

Учень 4.

Врятує світ краса –
Завжди так говорили.
Тепер врятує світ лиш доброта,
Бо однієї вже краси занадто мало,
Бо стільки всюди зла – людина вже не та.
Тож, люди на Землі,
Спішіть добро творити,
Щоб нам не згинати у морі зла,
Щоб кожен міг серед краси прожити
У царстві справедливості й добра.
(Л.Клименко)

Учень 5.

Поклонися щодня батькові низенько, Поклонися щодня матері ще нижче,
Бо його серденько до твого близенько. Бо її серденько до твого ближче.

Вірш Надії Красоткіної «Наповніть серце добротою»

Вчитель.

Наповніть серце добротою,
Щоб аж вихлюпувалась rado із грудей!
Пречистою любов'ю і святою
І щиро роздавайте для людей!

Учень 6.

Щоб на душі було в них світло, ясно
І тепло від любові й доброти.
А вам від цього легко і прекрасно
По цій Землі буденній буде йти.

Учень 7.

Бо доброта, як джерело у спрагу,
Що враз напоїть, сили поверне.
Заживить рани і додасть відвагу
І страждущого духом не мине.

Вчитель.

Якщо ви є носій добра земного
І вам болять всі радощі й жалі,
То від промінчика душі ясного
Комусь світліше стане на землі.

Бібліотекар.

Наповніть ваше серце добротою
І випромінюйте і світло, і тепло.
Щоб всім, хто йтиме стежкою одною,

І тепло, й добре, й радісно було.

Вчитель. Отже, ростіть чуйними, доброзичливими, милосердними, добрими, бо це кращі риси людини, які так потрібні сьогодні нашій Україні. Та намагайтеся і надалі робити і примножувати добрі вчинки.

Звучить запис пісні «Добра пісня». Автор музики та слів - Наталія Май

Бібліотекар. Наш урок-мандрівка підійшов до кінця, але, я впевнена, прощатися з книгою ви не будете, бо ще не раз звернетесь до неї, шукаючи відповіді на складні проблеми, які доведеться розв'язувати в житті.

Додаток

Сухомлинський В. «Кінь утік»

Це було в четвертому класі. Всі схилились над зошитами. Учитель дав задачі для самостійного розв'язування, і діти уважно працювали. Віталік сидів на останній парті. Він уже закінчував розв'язувати задачу, як раптом на парту впала записка.

«Це знову, мабуть, від Петрика,— подумав Віталік.— Знову просить ковзани. Що ж я йому весь час даватиму свої ковзани?»

— Іване Петровичу,— сказав Віталік,— мені хтось записку кинув... Хіба ж можна на уроці записки писати?

— Записки на уроці писати не можна,— сказав Іван Петрович.— Але якщо вже тобі хтось написав, то розповісти про неї вчителю — недобре, Віталику. Записка — це ж таємниця, яка мусить бути відома тільки тобі і твоєму товаришеві. А ти розголошуєш цю таємницю. Візьми записку, заховай, на перерві прочитаєш...

Віталік почервонів. Тепер він зрозумів, що вчинив негарно.

У класі запанувала тиша. Дехто з хлопців час від часу підводив голову, дивився на Віталіка, і в тих поглядах хлопчик бачив подив і обурення.

Віталік розгорнув записку і прочитав: «Віталику,— писав Петрик,— я намалював вогнегривого коня. Якщо хочеш, дам тобі».

На перерві Віталік підійшов до Петрика.

— Давай коня, — сказав Віталік.

— Утік кінь...— тихо відповів Петрик.

Література

Сухомлинський В.О.. Казки Школи під Голубим Небом: Казки притчі, оповідання. /упоряд. Сухомлинська О.В.: Худож. М.В.ПЕРЕВАЛЬСЬКА.-К.: Рад.шк.,1991.-191 с.; іл..

<http://traditions.org.ua/usna-narodna-tvorchist/pryslivia-ta-prykazky/152-pryslivia-ta-prykazky-pro-dobro>

<http://www.prykazky.org.ua/category/dobro/>

<http://traditions.org.ua/usna-narodna-tvorchist/pryslivia-ta-prykazky/152-pryslivia-ta-prykazky-pro-dobro>

www.ukrlit.vn.ua/biography/suhomlinsky.html

https://www.google.com.ua/#hl=uk&gs_nf=3&tok=ub

bez-sms.net/.../1517-pisni,-skachati,-bezkoshtovno,-bez,-reestratsi

Мацько Н.

Задачі на теми історичних подій в світі⁴

Користуючись довідковою літературою (пам'яттю) визнач:

1. Скільки часу (років і днів) пройшло з дня проголошення України незалежною державою?

⁴ Мацько Наталія. Математика: експериментальний підручник для 5-6 класів

2. Скільки років пройшло з часу запровадження християнства у Київській державі?
3. Скільки часу проіснувала держава Київська Русь?
4. Скільки часу (років і днів) пройшло від дня Чорнобильської катастрофи?
5. Скільки часу (років, місяців, днів) пробув Т.Г. Шевченко у засланні? У якому році прийшла до нього довгождана воля?
6. У 1556 р. на острові Мала Хортиця було засновано фортецю, яка поклала початок Запорозькій Січі. Скільки років минуло з того часу?
7. У 1563 р. був страчений засновник Запорозької Січі (див. попередню задачу) староста Дмитро Байда. Скільки років був ватажком козаків Байда?
8. Петро Коношевич-Сагайдачний був гетьманом з 1616 р. по 1622 р. Скільки років він гетьманував?
9. Іван Мазепа народився 20 березня 1632 року. Обраний гетьманом був 25 липня 1687 року. Його гетьманування тривало 22 роки. Скільки було років Мазепі, коли він став гетьманом? У якому році він помер?
10. У 1775 р. указом Катерини II було ліквідовано Задорожську Січ, засновану козаками у 1556 р. Скільки років проіснувала Запорозька Січ?
11. У 1982 р. святкували 1500-річчя заснування Києва. У якому році святкуватимуть 2000-річчя?
12. У 1658 р. Києво-Могилянський колегіум було визнано академією. Скільки років пройшло з тогочасу?
13. Український філософ. Григорій Сковорода прожив 72 роки. Визнач рік і дату його народження та рік смерті, якщо відомо, що 3 грудня у 2022р. виповниться 300 років з дня його народження.
14. Початок книгодрукування в Україні поклали видані у 1574р. книги "Апостол" та "Буквар" у м. Львові. Скільки років українському книгодрукуванню?
15. Скільки років пройшло з часу заснування першої приватної школи в Україні? (Засновано першу приватну школу в Львові у 1586р.)
16. Польський учений-астроном Міколай Коперник (1473-1543) стверджував, що Земля рухається навколо Сонця. Скільки років прожив М. Коперник? Скільки століть пройшло з того часу?
17. Славнозвісний італійський учений Джордано Бруно (1548-1600) захищав вчення Коперника. За це церковники спалили його на вогнищі. Скільки років минуло із часу страти Джордано Бруно?
18. Перший глобус (модель Землі) виготовив у 1492 році німецький картограф Мартін Бехайм. Скільки років пройшло з тих часів?
19. У 1126 р. у французькій провінції Артуа вперше було збудовано артезіанський колодязь. Скільки років минуло з того часу?
20. Материкові льоди рухаються досить швидко, іноді до 40 м за добу. На яку відстань пересувається материковий лід за 1 рік?
21. Венеціанець Марко Поло у 17 років разом з батьком вирушив до Китаю. Повернувшись на батьківщину він у 1295 році. Скільки років зайняла мандрівка до Китаю? У якому році помер?
22. Португалець Васко де Гама завдяки своїй мандрівці у 1497 — 1498рр. відкрив морський шлях до Індії, Китаю, Індонезії. Це дало змогу Португалії тримати монополію на торгівлю протягом 90 років. Назви ці роки.
23. Першу кругосвітню подорож здійснив португалець Фернандо Магеллан відпливши від берегів Іспанії 20 вересня 1519 року і повернувшись 6 вересня 1522 року. Скільки часу (років і днів) тривала ця кругосвітня подорож?
24. Першим відкрив у 1606р. Австралію іспанський мореплавець Луїс Торрес. Це відкриття тримали в таємниці до 1756р., Через скільки років світ дізнався про відкриття Торреса? Протоку, якою плив тоді Торрес назвали Торресовою.

25. У 1770р. англійський мореплавець Джеймс Кук потрапив у Торресову протоку. Кук здійснив два плавання: 1768-1771рр. і 1772-1778 рр. Яка з цих двох мандрівок була тривалішою?
26. Вперше світ дізнався про рентгенівські промені 22 грудня 1895 р. від німецького фізика Конрада Вільгельма Рентгена. Проте за 14 років до нього ці промені дослідив український фізик Іван Пулюй. У якому році Іван Пулюй відкрив ці невідомі ще тоді промені?
27. Творець теорії відносності німецький фізик Альберт Ейнштейн (1879– 1955) у 1933р. емігрував до США, де працював до кінця свого життя. Скільки років він прожив у США?
28. Визнач приблизно скільки років славнозвісній клятві Гіппократа, якою присягаються і зараз лікарі на відданість обраному фахові? (Давньогрецький лікар, хірург і реформатор медицини Гіппократ жив близько 460-377рр. до н.е.)
29. У часи Геродота (490-425рр. до н.е.), славнозвісного давньогрецького ученого, мандрівника, історика, Дніпро називали Борисфеном, а людей що жили вздовж ріки– борисфенітами. У творах Геродота є згадки про життя наших предків. Скільки пройшло століть з тих часів?
30. Найвища гірська вершина Криму-Роман-Кош, (висота 1545 м), Найвища гірська вершина Карпат-Говерла (висота 2061м), На скільки вища Говерла від Роман-Кош?
31. Львівська залізниця довша від Одеської на 492 км. Їх загальна довжина 8692 км. Яка довжина кожної залізниці?

Визнач вік кожного з поданих нижче всесвітньо відомих українських вчених:

- 1) Максим Федорович Берлінський (1764 – 1848) – історик, археолог, автор «Короткого опису міста Києва» та «Історичного огляду Малоросії та Києва».
- 2) Володимир Іванович Вернадський (1867 – 1926) – основоположник геохімії, радіогеології, перший президент Української Академії Наук.
- 3) Микола Федорович Біляшівський (1867 1926)– археолог, етнограф і мистецтвознавець, академік, директор Київського міського музею.
- 4) Михайло Олександрович Максимович (1804 – 1873) – вчений- природознавець, історик, філолог, фольклорист, етнограф, упорядник Збірника українських пісень".
- 5) Володимир Валеріанович Підвисоцький (1857 – 1913) – вчений- патолог, активний борець з епідемією холери в Києві у 1892 році.
- 6) Микола Дмитрович Стражеско (1876 – 1952) – видатний терапевт, засновник Інституту клінічної медицини.
- 7) Павло Аполлонович Тутковський (1858 – 1930) 4- геолог, академік, автор ідеї про артезіанське водопостачання Києва.
- 8) Олександр Васильович Фомін (1869 – 1935)– ботанік, академік, зробив внесок в створення колекції Київського ботанічного.

Ходюк О.

Урок – творча майстерня

Сучасний урок повинен бути таким, щоб діти відчували життя, а не готувалися до нього. Саме так – проживати урок, який би не тягнувся вічність, а закінчувався в момент відростання крил. І це добра мотивація перетворити домашнє завдання на продовження цього процесу, створити життєву ситуацію успіху для свого учня.

Для цього, звичайно, вчитель повинен бути сміливим у пошуку або вигадуванні неординарних методів та прийомів творення уроку (діти самі підказують і удосконалюють їх). Вже давно мали б канути в Лету конспекти уроків, де прописані відповіді учнів. Урок повинен спонукати учнів і учителя мислити, а не слідувати за сценарієм.

Володіючи багатьма методами та прийомами, можна у відповідний момент запропонувати дітям розкрити питання, проблему, тему або мотив за їх допомогою. Ще кращий варіант – дати дітям вибір, звісно, після того, як вони оволоділи цими інструментами.

Саме так – різні технології навчання – це лише засоби для освоєння і пізнання художнього тексту. А якщо учні самі пропонують шлях дослідження твору – то це найкраща ситуація успіху. Самомотивація, свобода вибору – політ думки і виховання емоції. Праця стає цікавим заняттям пізнання своїх можливостей, а через них самого себе і світу.

Діти люблять малювати, то чому б не дозволити їм цю радість? Стереотип, що на уроці літератури потрібно лише читати, слухати, говорити і писати, потрібно ламати. Адже учні роблять це й на інших заняттях і перенасичуються такою формою роботи. Чому б урок літератури не зробити кольоровим (для початку)?

Перший урок. Тема «Художній образ»! Гарний привід для практичної роботи. Після пояснення вчителя, як творяться художні образи – завдання: оживити будь-який предмет класної кімнати. Вислухати дітей уважно, прислухаючись до деталей, дати позитивну оцінку кожній думці, а після того запропонувати наступне завдання: намалювати створений усно художній образ у зошиті або на окремому аркуші паперу. Діти це роблять із захопленням! І звичайно, не можна забувати про похвалу із записом у щоденник, вигадуючи різноманітні номінації. Наприклад: «найкращий ілюстратор», «найкращий творець художнього образу», «найактивніший учень», «найсумлінніший», «творець найбарвистіших думок», «найуважніший слухач» і тому подібне.

Коли такі кольорові завдання увійдуть у звичку, тоді учні будуть чекати цих уроків, бо вони отримують не лише знання, а й задоволення від свого зросту.

Ростуть діти і ростуть їх крила!

Буває, що учні забувають зошити, тоді можна і на дошці малювати. Згодом діти звикають на урок літератури носити кольорові олівці. Навіть такий момент – позичити олівця – може перетворитися на виховний. Адже діти проявляють свої кращі якості: доброту, щедрість, дружелюбність. Вони висловлюють захоплення творчими роботами один одного. Спостерігають за тим, як працює найкращий ілюстратор. Він допомагає реалізувати задум друзям, які не дуже вправно малюють. І взаємодопомога, і реалізація обдарованого художника. Поступово урок перетворюється на творчу майстерню.

Свою ілюстрацію діти презентують. І їх навіть не потрібно особливо просити про це. Адже дітям хочеться самим розтлумачити закодовану в малюнку історію. Розповідь перетворюється у бесіду, тому що однокласники ставлять запитання до незрозумілих моментів. «А чому ти такою намалював пані Метелицю? У неї ж великі зуби?». «Тому що вона добра, справедлива і я хотів, щоб виглядала красивою».

Можна і недовготривалі проекти пропонувати дітям.

Наприклад, для створення гарного настрою на початку уроку після привітання з першим днем жовтня дати завдання: розмалювати дату уроку, показавши приклад на своєму записі на дошці. І це не мають бути шедевральні малюнки, а легкі і настроєві. Після чого діти складають рецепти осені, заповнивши табличку асоціацій (колір, запах, смак, звук). І гарний настрій на весь урок створено.

Одного разу, коли я прийшла до п'ятикласників на урок, почула запитання: «А ви помітили, що найкращі ілюстратори сіли разом?».

Це був Валентин, який широко усміхався. Правду кажучи, я була неуважна й не помітила цього одразу. Та вони самі вже згуртувалися, створивши творчу майстерню, бо з усією відповідальністю приймають прохання намалювати Синдбада на кораблі однокласника, бо він там має бути, але не всі можуть ще зобразити людину.

І що приємно здивувало, що без будь-якої підказки вони зорганізували таку майстерню. Учитель створив лише атмосферу творчого настрою.

Згодом на кольоровий урок до п'ятикласників завітало поетичне натхнення. Софійка запитала: «А коли ми будемо вчити вірші? Я так люблю вірші!». У вчителя виникла ідея: «А ти, Софійко, не чекай поки ми будемо за програмою вивчати вірші, а сама напиши». Учениця не то із недовірою, не то із здивуванням подивилася на учителя: «Я?». «Так, ти сама». «А про

що написати?». «Про казку». Софійка взялася за справу і за кілька хвилин (!) вже написаний вірш. І так доладно, натхненно, що настав час дивуватися учителю.

Прекрасна ситуація успіху. Тепер Софійка часто пише вірші, а то й по два на урок. Однокласники і собі захотіли спробувати. Що за свято надиху! Насолода бути присутньою у творчій майстерні п'ятикласників.

Таких художніх завдань можна придумати стільки, скільки вивчаємо творів. Але щоразу потрібно оновлювати їх, щоб і вони не стали буденністю. Та коли дітям запропонувати намалювати думки – *«це завжди неповторність»* [1]. Шестикласникам створити власну карту Острова скарбів – неабияке завдання, ніяк не оминати оригінальності. Та намалювати мало, бо я, учитель, не розумію усього зображеного. Мені обов'язково треба все попідписувати і це вже схоже на образон або на комікси. І спробуйте тепер не вислухати розповідь кожного майстра. І дзвінок на перерву не є аргументом, бо існує в момент творчості тільки бажання бути почутим.

І немає для творчості вікових обмежень. Усі ми діти в цей момент, бо відростають крила. У когось *«молочні»*, як сказала дев'ятикласниця Оля. У когось заважкі, як для *«дядька Кирила»* [2]⁵. Та все ж вони ростуть, коли ми творимо свій світ, за своїми мірками з огляду на відкритість і щирість.

«Творити для дітей природно і потрібно, щоб не втратити себе у цьому прагматичному світі дорослих. Щоб дитина стала розумною, кмітливою, треба в ранньому дитинстві дати їй щастя художнього бачення світу» [3].

Джерела

1. Костенко Л. Вірш «Безсмертний дотик до душі»
2. Драч І. Балада «Крила».
3. Сухомлинський В. «Серце віддаю дітям»

Чоловська О.

Урок мовою серця

Зарубіжна література – предмет особливий, людинотворчий. Окрім того, що ставить завдання представити літературу як вид мистецтва, він покликаний творити цілісну особистість. Тому вчителю дуже важко обмежитися технологіями, якими б результативними вони, на думку спеціалістів, не були. Тут потрібно включати методику серця. Адже від цих уроків залежить, чи загориться вогник у дитячій душі, чи зможе цей маленький промінчик протистояти життєвим незгодам. З іншого боку, зарубіжна література відкриває дітям кольоровий світ за сірими буднями, з розірваної вивченням різних предметів дитини ліпить цілісну особистість, здатну прислухатися до власної душі, власного серця, власних думок. Та це можливо лише за умови, що читач зрідниться з текстом, впустить його у свою душу. Тоді й виникає бажання висловлювати власні думки, відстоювати їх, відшукуючи потрібні аргументи, а не ховатися за маскою чужих висловлювань, які, на думку учнів, хоче почути учитель. А на це здатні ті, хто ладен за будь-яких обставин залишатися самим собою. Той, хто усвідомлює просту істину: те, з чим ми приходимо в цей світ – це дарунок нам від Бога, а те, з чим підемо з нього – це наш дарунок Богові. Перед Ним будуть зняті усі маски, й потрібно буде показати себе справжнього.

Як пробудити в дітях оту справжність? Як дати усвідомлення того, що вчителю кожна дитина цікава, й що вчитель може бути цікавим для них? Звісно, кожен учитель повинен добре володіти навчальним матеріалом. Та цього замало. Дітям важливо відчувати, що в клас зайшов не тільки вчитель, філолог з певним стажем і категорією, а й людина, у якої є свої захоплення, симпатії, рідні люди, є свої тривоги, переживання, він не завжди все знає, у чомусь сумнівається. І перед собою в класі бачить не тільки дитину, у якої досвід значно

⁵ Балада «Крила» – це роздуми про сенс життя. Крила символізують мрії та вічне прагнення людини творити, а образ Кирила навпаки втілює її нездатність подолати тягіння мізерних потреб і досягнути високі пориви духу.

менший, учня, якого потрібно навчити, а й людину, якій щось може подобатися, а щось – ні, когось любить, іншого зневажає, перед кимось розкриється, іншому закрий шлях до власної душі.

Розповім про кілька, на перший погляд, незначних, але для мене дуже важливих епізодів, які допомагають мені прокладати стежки до дитячих сердечок.

У п'ятому класі ми вивчаємо народні казки. На першому уроці потрібно познайомити дітей з теоретичним матеріалом. Можна урок наповнити термінологією, та чи сприймуть її діти. Починаємо з усної народної творчості. І я розповідаю дітям про те, як мені в дитинстві розказувала казки моя бабуся. Зазвичай це було, коли ми їли кашу. Починалося все з «Курочки Ряби». Казка закінчувалася, а каші в тарілці ще було багато. І тоді дід із казки говорив: «Заміси на тім яйці тісто і спечи мені колобка». Але і ця казка закінчувалася, а каша – ні, і тоді лисичка бігла в ліс, бачила зайчика, в якого коза-дереза забрала хатку. А потім ця коза розуміла свою помилку, будувала хатку і жила там з своїми козенятами, і казка продовжувалася, доки каша в тарілці не закінчувалася. Тепер з дітьми можна говорити, що моя бабуся – це частинка народу, і казку вона розказувала, як хотіла, бо вона не авторська, не записана і кожен може її по-своєму міняти. І вже на перерві вони підходять до вчительського столу і пропонують своє продовження цього дивного сплетіння казок. І просять принести фотографію моєї бабусі, хочеться подивитися на такого цікавого оповідача.

Китайська казка «Пензлик Маляна» розповідає про хлопчика, якому в сні дідусь подарував чарівного пензлика. Все намальоване ним оживало. Але якщо художник проявляв жадібність, могло перетворитися на каміння. Після обговорення пропоную дітям «намалювати» щось для своїх однокласників. Бажаючих багато. А коли піднімаються, довго думають. «Малюють» по-різному: машини шоколаду, комп'ютери, палаци, не задумуючись над тим, наскільки це необхідно одноліткам. А я спостерігаю за реакцією тих, хто отримує ці словесні малюнки. Не всі радіють, багато здивованих. Є про що поговорити. Прошу підняти руки тих, чий малюнок перетвориться на камінь. Тепер є шанс задуматися тим, хто «малював». Говорю їм про те, що у них був шанс подумати і зробити щасливішими своїх однокласників. Можна було комусь намалювати маму, яка приїхала із заробітків, комусь друга, іншому зросту прибавити, або позбавити необхідності носити окуляри... Розповідаю про один малюнок. Коли вже для усіх було намальовано, підняла руку Таня, сказала, що її малюнок лише для одного, для Юри, і вона намалювала б його тата живим. І тоді Юра встав і сказав, що для Тані він намалює все, що вона захоче. Після цього діти просяться знову малювати, вже по-іншому. Але отримують домашнє завдання: намалювати для своїх рідних, з якими живуть разом. Прийдеться добре поламати голову, щоб знайти те, що є найнеобхіднішим для мами, тата, братиків, сестричок. А це робота душі. Цього в підручнику не вчитаєш.

Казка Шарля Перро «Синя Борода» дає вчителю шанс заглянути у внутрішній світ дитини. У ній чоловік дає дружині ключик, але забороняє відкривати ним потаємні двері. І все ж вона піддалася спокусі. Виникає питання: хто більше винен? У процесі обговорення виникає цікаве слово «хочеться». Що воно означає? Учні отримують завдання написати твір-мініатюру за цим словом. Та найцікавіше, що оцінки за цю роботу вони не отримують. Значить, можна писати все, чого душа бажає. Потрібно бачити, як загораються дитячі очі, коли вони працюють. А за їхніми «хочеться» можна пізнати їх самих. Комусь хочеться всіх собак привести додому і щоб вони говорили людською мовою, комусь заглянути в мамину шкатулку, комусь, щоб сестричка виздоровіла і сама почала ходити. Але є й інші: мати автомат, щоб всі боялися, підірвати бензоколонку та ін.. І тут для вчителя відкривається дитяча душа, починаєш розуміти наскільки вони різні і шукати шляхи підходу до кожного учня окремо.

У 6 класі перед знайомством із оповіданням Рея Бредбері «Усмішка» Пропоную дітям написати твір-мініатюру «Світ через 100 років». Фантазують: машини літають, силою думки виготовляють різні речі, освоюють космічний простір... Діти схильні вірити у краще. І тим

більше їх дивує майбутнє, зображене американським письменником. Розвалини міст, дивні свята спалення книг, розбивання останнього автомобіля, плювання на витвір мистецтва. Чи реальне таке майбутнє для нас? Якщо добре приглянутися, то його ознаки уже в нашому часі, хай незначні, але є. Запитую: «А у вашому класі є ті, хто знищив би картину Леонардо да Вінчі?» Діти ствердно хитають головами, і їх погляди перехресшуються на здатних до такого вчинку. Та називати їх я забороняю. Після дзвінка, саме ті, про кого діти так думають підходять до стола і переконують, що вони ніколи б такого не зробили. Хто знає, може й справді зрозуміли.

Таким же несподіваним для семикласників є оповідання Маркеса «Стариган з крилами». Коли просиш дітей описати, яким вони собі уявляють свого ангела, здебільшого вони словесно малюють його в білих кольорах, молодим, дужим. Ангел Маркеса не такий: його знайшли у калюжі, мокрого, брудного, старого. Його крила схожі на курячі. Чому він такий? Від кого залежить, як буде виглядати ангел? І варто дати хоча б хвилину помовчати і подумати, яким дитячі вчинки роблять ангела. Чи хочеться їм зустріти свого охоронця? Чи не бояться, що він буде зовсім не таким, якого хотілося б побачити? Є над чим подумати.

Оповідання Белля «Подорожній, коли ти прийдеш у Спа...» знайомить дітей з жахливими наслідками війни. Головний герой, який навчався у художній гімназії понад усе мріяв малювати. Та війна забрала у нього руки, а його рідну гімназію перетворила на шпиталь, куди звозять понівечені війною тіла. Страшна картина. Та вона чомусь залишила учнів майже байдужими. Текст ніби прочитали. Та важливі деталі не помітили. Скільки років головному героєві? Чую у відповідь 35, 25, 30. Гадають. Та на дошці шкільній його рукою написана фраза. І писав він її три місяці назад. Значить він тільки закінчив школу. Значить йому лише 17, значить він ровесник наших одинадцятикласників. А діти можуть уявити наших Володю, Олега, Андрія... на війні, серед пострілів, спалахів і вибухів? І тоді історія хлопця, якому 17 років стає набагато ближчою.

Перед знайомством 10-класників із творчістю Волта Вітмена зачитую учням один із перших рядків його збірки «Листя трави»: «Себе я оспівую, себе я славлю». Якою учні уявляють собі людину, яка робить таку заяву? Зазвичай учні називають егоїстичність, самолюбівання, зверхність. Та поет зовсім не такий. Він цінує кожен атом свого тіла, та так само ставиться й до інших людей. А чи вміють наші діти себе славити? Пропоную учням похвалити себе. І перше, що чую у відповідь: «Це нескромно». Нашим дітям важко себе хвалити, та й ми, дорослі не так вже й часто це робимо. Вони набагато легше погодяться назвати свої негативні сторони. Багато хто поставить питання: чи потрібно це вміти. Але ж через пару років їм потрібно буде влаштовуватися на роботу, писати резюме. Чи вдасться, якщо «нескромно називати свої переваги». Тож чи не варто сісти в коло і допомогти дітям знайти в собі те, за що вони самі можуть себе похвалити, за що їх похвалили б батьки, а за що учитель. Це ж ті компетенції, які потім пригодяться в житті.

Дуже важливо для пошуку самого себе пропонувати учням уявити себе на місці літературного героя. Для прикладу, чи хотілось би їм мати такий дивовижний портрет, як у Доріана Грея (О.Уайльд «Портрет Доріана Грея»)? Якщо так, то чи погодились би вони відкрити його у присутності інших людей? Чи є у когось бажання відчувати таке ж поклоніння людей, як Гренуй (П.Зюскінд «Запахи»)? Щоб відповісти, перш за все потрібно заглянути у власну душу.

На моє переконання, робота душі – це і є головне покликання уроку літератури. На такий урок ти йдеш, відкриваючи власне серце, власну душу. А щоб не боятися її відкривати, потрібна постійна робота по самовдосконаленню. Сальвадор Далі говорив, що гнатися за досконалістю – марна справа, вона завжди буде попереду. Та це не привід зупинятися. Кожен повинен прагнути стати найкращою версією самого себе. Та про це іншим разом.

П'ЯТЬ ХВИЛИН ДЛЯ ДУШІ

Губанова Л.

Сучасні наукові відкриття, які надихають

Колись у студентські роки я не могла збагнути, чому керівники нашої держави висувають єдиний лозунг «Постійно покращувати матеріальний рівень життя», адже відчувала, що не хлібом єдиним живе людина. Згадуючи радянське атеїстичне виховання, яке не залишало надії на майбутнє і робило людину жертвою обставин, дуже радію, що сучасні наукові відкриття усувають кордони між духовним і матеріальним, доводячи існування Вищого розуму, підтверджують сторінки Біблії про виникнення матеріального світу і визначають роль людини в ньому.

Ряд теорій підтверджують первинність духовного задуму, що зумовлює виникнення матеріального світу. Зокрема, теорія фізичного вакууму Г.І. Шипова стверджує існування Абсолюту, непізнаної Вищої Сили, як найвищого із семи існуючих рівнів реальності. Абсолют творить матеріальний світ через фізичний вакуум. Фізичний вакуум – це невиявлений стан усіх видів прихованої від очей матерії. Це план, що з'являється до того, як фізична матерія має утворитися. Його існування передбачав ще Ісаак Ньютон, але не міг довести цього припущення.

Фізичний вакуум є переносником торсійних взаємодій, про які йдеться в теорії А.Є. Акімова. Науковець стверджує: «Торсійні поля («поля кручення») здатні переносити інформацію без переносу енергії. Це універсальні силові поля, дія яких передається на величезну відстань майже миттєво через фізичний вакуум». Наші думки, народжуючись у нашій свідомості, одразу розповсюджуються у різні боки неосяжного космосу.

Збагнути процес виникнення матеріального світу допомогли наукові дослідження, проведені із застосуванням запущеного у 2008 році адронного колайдера. За допомогою нього було виявлено Бозон Хіггса – частку, що надає масу всьому існуючому у Всесвіті: і поодинокому атому, і Чумацькому Шляху, і нам з вами. Учені припускають, що після Великого Вибуху, коли Всесвіт тільки мав формуватися, протони й електрони рухались хаотично. Але коли вони почали взаємодіяти з полем Хіггса, то уповільнили рух, у них з'явилася маса й відбулося впорядкування. Таким чином проявився фізичний стан Всесвіту. «Поле Хіггса як густий сироп, – пояснює доктор Алан Барр. – Воно вловлює частки, що пересуваються навколо, й перетворює їх у матерію». Частка, існування якої передбачив Пітер Хіггс, має багато назв: «Частка Бога», «Ангел Творення», «Цеглинка, яка побудувала Всесвіт».

Перелічені відкриття дають змогу розшифрувати текст Біблії про творення світу. Спочатку виник задум (інформація). Інформаційне поле стало «збирати» й структурувати згустки енергії. Відбулася матеріалізація енергії, тобто перехід енергії до щільного стану. Я думаю, якщо давні філософи мали б сучасні наукові уявлення, то так багато років не сперечалися: що з'явилося першим – свідомість чи матерія. Останні наукові відкриття підводять до розв'язання цієї проблеми. Ми можемо підтвердити наш висновок, скориставшись життєвим досвідом. Перш, ніж щось зробити (наприклад, скульптуру або будинок), ми створюємо готовий образ у свідомості. Далі розробляємо план, за яким вже й матеріалізуємо наш задум за допомогою наявних природних ресурсів. Так само з'являються й теоретичні відкриття. Є бажання (енергія) і певні знання (що можна порівняти з інформацією). При їх взаємодії відбувається структуризація досвіду й виникає відкриття.

Щойно створений Всесвіт починає еволюціонувати. Бельгійський фізик І.Р. Пригожин, американський хімік Л. Онзагер, французький фізик Т. Де Донде, описуючи процеси у відкритих термодинамічних системах, дійшли висновку, що в природі на певних етапах її розвитку безлад (ентропія) самостійно структурується. Еволюція здійснюється за єдиними законами для систем живого, косного й соціального світів. Всесвіт – єдина самостійно організована система. Розвиток цієї системи має призвести до появи людини. Чому саме людини? Бо людина – це матерія, що самостійно мислить. У науці з'явився термін «антропний принцип організації Всесвіту». Всесвіт має саме такі властивості, що зумовлюють появу і існування людини.

Антропний принцип припускає як релігійне, так і наукове пояснення. Згідно першого, антропні характеристики Всесвіту виглядають як підтвердження віри в творця, котрий спроектував світ так, щоб задовольнити наші потреби. Із учення В.І. Вернадського «Про речовину, біосферу та ноосферу в її глибинному космічному розумінні» (1926-1938) випливає, що людство створює ноосферну оболонку Землі, за допомогою якої закріплює зв'язки з біосферою. Воно стає всесвітньою категорією. Еволюція людства спрямована на розвиток мислення шляхом моральності й духовності. Це – основний напрямок, яким нам слід рухатись. Це і є наші нагальні потреби.

Наукова позиція заснована на тезі про принципову можливість природного існування багатьох світів, у яких втілюються всілякі комбінації фізичних параметрів і законів. Термін «антропний принцип» запропонував у 1973 році британський фізик Б. Картер. Згідно з думкою Картера, існує багато світів, у яких умови поєднуються по-різному. Серед них є ті, де умови виявляються сприятливими для появи життя, зокрема й наш Всесвіт. Можливість існування множини таких світів уже припускалася 1957 року Г'ю Евереттом як наслідок розщеплення Всесвіту на кілька своїх версій в кожний момент, коли існує кілька варіантів подальшого розвитку подій. За Евереттом, під час кожного виміру Всесвіт розщеплюється на ряд паралельних всесвітів, які дублюють попередній, але з невеличкою поправкою на свідомість спостерігача. Наша свідомість сприймає всі паралельні світи, але окремо один від одного: суб'єктивна картина сприйняття одного з альтернативних світів виключає будь-які свідчення про існування інших. Але об'єктивно всі вони існують.

Те саме підтверджує квантова теорія біоцентризму, яку створив Р. Ланца. У своїй книзі «Біоцентризм» Роберт Ланца пише: «Існують три аспекти квантової теорії:

1. Сплутаність. Два об'єкти так міцно зв'язані між собою, що миттєво поведуть себе як одне ціле, навіть коли знаходяться на космічній відстані одне від одного.

2. Принцип доповнюваності. Об'єкти поведуть себе так чи інакше, але ніколи одночасно в два способи. І ця поведінка залежить від дій спостерігача. Об'єкт може бути або хвилею, або часткою, але ніколи і тим, і іншим одночасно. Якщо спостерігач дивиться за проходом частки крізь отвір, вона поводить себе як частка й залишає чіткий слід на екрані. Якщо спостерігач не слідує за нею, вона поводить себе як хвиля, й на екрані спостерігається картина, що характерна лише для хвиль (інтерференція). Цей дуалізм не відповідає здоровому глузду. Ще на початку ХХ століття, в 1927 році Нільс Бор сформулював принцип доповнюваності. За Бором, опис квантового стану розпадається на два взаємно виключні класи, які доповнюють один одного в тому сенсі, що їхня сукупність могла б дати повний класичний опис фізичної системи. Принцип доповнюваності намагається пояснити, яким чином одна й та ж частка може мати хвильові та корпускулярні властивості. І ці протилежні класи (підходи) необхідні для повного усвідомлення істини.

3. Третій аспект квантової теорії – колапс хвильової функції (редукція) – це миттєва зміна опису квантового стану об'єкта, яка виникає при вимірюванні (з'являється спостерігач). До наявності спостерігача фізична частка існує лише в імовірнісному стані до початку спостереження.

Про що це говорить? Щоб матерія могла проявитися – у вигляді камінчика, сніжинки, елементарної частки, - жива істота повинна її спостерігати».

Ось чому еволюція Землі йде у напрямку появи людини, яка здатна не лише спостерігати природні явища, а й активно впливати на них.

Те саме стверджує і теорія множинного Всесвіту Г'ю Еверетта: «Процес спостереження за будь-яким об'єктом є двобічною взаємодією, що змінює стан як явища, яке спостерігається, так і спостерігача».

Підтверджував вплив людської свідомості на фізичні процеси і Роджер Пенроуз: «Свідомість є частиною нашого всесвіту, а тому будь-яка фізична теорія, яка це не враховує, напевно не здатна на правильне пояснення світу».

Скориставшись принципом доповнюваності Паулі: «Було б краще за все, якби фізику й психіку можна було розуміти як доповняльні аспекти тієї ж істини», - приходимо до висновку, що не можна відкидати свідомість, вивчаючи ті чи інші питання матеріального

світу. Інакше не отримати повної картини світу. В ній буде бракувати однієї з головних частин досліду – свідомості спостерігача.

Сучасний математик, творець квантової концепції свідомості, якого мені при житті пощастило побачити й почути, М.Б. Менський стверджував: «Всі альтернативи квантового світу реальні, але сприймаються ізольовано. Свідомість є вибір однієї з цілого ряду альтернатив. Реальність відповідає рівню свідомості». Квантова концепція свідомості порівняно з розширеною концепцією Еверетта включає лише два доповнюючих положення:

- 1) Пояснює явище виживання («чудо життя») й інтуїцію (прозріння);
- 2) «можливі дива» – здатність довільно обирати суб'єктивну реальність за допомогою свідомості та інтуїції.

Пригадаймо слова «Як ми думаємо, так ми й живемо». Це з давніх давен було відомо нашим пращурам. Вони не мали сучасних наукових знань, але мали величезний духовний досвід, який передавали від покоління до покоління.

Деякі люди при ознайомленні з сучасними науковими теоріями заперечують те, що не сприймає їхня свідомість. Вони вимагають чітких математичних незаперечних формул. Що можна їм на це відповісти?

Ще у середині XX століття австрійський математик К. Гедель довів теорему про повноту. Спрощено маємо: якщо ми зберемо всі безсумнівні дані та на них будемо будувати логічну систему, то обов'язково знайдеться твердження, яке не можна буде ні спростувати (при виявленні суперечностей), ні підтвердити.

Отже, у що ми віримо, те й творимо, як мислимо, так і живемо.

Що ж мене так надихає, коли замислююсь над змістом сучасних досліджень? Те, що з'явилася віра у Вищий розум, за допомогою якого створено світ. Тішить мене, що життя, яке проживаю, є часточкою людського досвіду розвитку й вдосконалення. Але й одночасно усвідомлюю відповідальність за ті думки, які прагну реалізувати, бо від цього залежить моя майбутня доля.

На жаль сучасний стан освіти не дозволяє школярам отримати структуроване розуміння Всесвіту, зрозуміти свою роль в суспільстві й природі. Сучасні підручники викладають лише ті знання, які мають однобічний матеріалістичний напрямок попри всі новітні відкриття, до того ж інформація надається безсистемно й хаотично, з величезним запізненням. Тому вважаю необхідним передавати дітям наукові наробки в доступній для розуміння формі. Такі невеликі наукові екскурси можуть відбуватися на уроках з природознавства, з предметів «Я відкриваю світ» та «Я у світі», «Моя щаслива планета», на математиці, на основах здоров'я, на читанні, на уроках з української мови, в процесі позашкільних заходів. Доступне пояснення, відео, слайди викликають у дітей жвавий інтерес, заохочують думати нестандартно, висловлювати свої враження і сподівання, пропонувати самостійні проекти, розвивають мислення, розширюють свідомість, плекають тягу до пізнання нового, тобто, формують компетентності. Тож у педагогічній діяльності намагаюсь передати думку, що головне для будь-якої людини – духовний розвиток і зв'язок з Вищим. Мені здається, що якби люди зрозуміли Божий промисел, вони зуміли б створити щасливу планету, на якій не було б місця війнам, злидням і нещастям.

Сьогодні я зробила спробу поділитися з колегами тим, що мене зацікавило в сучасному науковому світі і як впливати на освітній процес з точки зору гуманної педагогіки, коли поруч з учнями вчиться літати вчитель.

Огнєва Л.

Мисливський календар у казці «Рукавичка».

До найдавнішого виду народного епосу належать колядки, щедрівки, посівалки/засівалки, казки.

Запорукою їхньої давності є риси архаїчного думання. Однією з таких рис можна вважати кумулятивність: існування в текстах рефренів — повторення групи слів (епізодів).

Наявність рефренів в текстах є ознакою того, що вони могли колись виконувати роль ритуальних молитов. Для нас же важливим є те, що саме кумулятивні твори найбільше виділяються багатством давнього міфологічного змісту.

Класичним взірцем кумулятивних казок в українському фольклорі можна вважати казку про загублену «рукавичку», яку знайшли звірі та вирішили в ній жити:

Ішов дід лісом, а за ним бігла собачка, та й загубив дід рукавичку.

От біжить мишка, увізла в ту рукавичку та й каже:

— Тут я буду жити!

Коли це жабка плигає та й питає:

— А хто-хто в цій рукавичці?

— Мишка-шкряботушка. А ти хто?

— Жабка-скрекотушка. Пустити й мене!

От уже їх двоє. Коли біжить зайчик. Прибіг до рукавички та й питає:

— А хто-хто в цій рукавичці?

— Мишка-шкряботушка, жабка-скрекотушка. А ти хто?

— А я зайчик-побігайчик. Пустити і мене!

— Іди!

От уже їх троє.

Коли це біжить лисичка — та до рукавички:

— А хто-хто в цій рукавичці живе?

— Мишка-шкряботушка, жабка-скрекотушка та зайчик-побігайчик. А ти хто?

— Та я лисичка-сестричка. Пустити і мене!

— Та йди!

Ото вже їх четверо сидить. Аж суне вовчик — та й собі до рукавички, питається:

— А хто-хто в цій рукавичці живе?

— Мишка-шкряботушка, жабка-скрекотушка, зайчик-побігайчик та лисичка-сестричка. А ти хто?

— Та я вовчик-братик. Пустити і мене!

— Та вже йди!

Уліз і той. Уже їх п'ятеро.

Де не взявся — біжить кабан.

— Хро-хро-хро! А хто-хто в цій рукавичці живе?

— Мишка-шкряботушка, жабка-скрекотушка, зайчик-побігайчик, лисичка-сестричка та вовчик-братик. А ти хто?

— Хро-хро-хро! А я кабан-іклан. Пустити і мене!

— Оце лихо! Хто не набреде — та все в рукавичку! Куди ж ти тут увізеш?

— Та вже влізу, — пустити!

— Та що вже з тобою робити, — йди!

Уліз і той. Уже їх шестеро, уже так їм тісно, що й нікуди. Коли це тріщать кущі, вилазить ведмідь — та й собі до рукавички, реве й питається:

— А хто-хто в цій рукавичці живе?

— Мишка-шкряботушка, жабка-скрекотушка, зайчик-побігайчик, лисичка-сестричка, вовчик-братик та кабан-іклан. А ти хто?

— Гу-гу-гу! Як вас багато! А я ведмідь-набрідь. Пустіть і мене!

— Куди ми тебе пустимо, коли й так тісно?

— Та якось будемо.

— Та вже йди, тільки скраєчку! Уліз і ведмідь, — семеро стало.

Та так вже тісно, що рукавичка ось-ось розірветься.

Коли це дід оглядівся, — нема рукавички. Він тоді назад — шукати її, а собачка попереду побігла. Бігла-бігла, бачить — лежить рукавичка і ворухиться. Собачка тоді: «Гав-гав-гав!»

Вони як злякаються, як вирвуться з рукавички, — так усі й порозбігалися лісом.

Прийшов дід та й забрав рукавичку.

Аналіз цієї казки зроблено професором Віктором Давидюком у творі «Первісна міфологія українського фольклору».

Автор вважає, що за класифікацією казка «Рукавичка» належить до мисливських казок про тварин, та на відміну від них не має жодного негативного персонажу, ні переліку мисливських знарядь, ні сцени вдалих ловів, не може служити й взірцем ініціального тесту-випробування, бо досить проста, хоч і можна припустити, що найдавніші мисливські оповідки для запам'ятовування й відтворення могли бути й не дуже складними. Та, як правило, такі тексти часто губилися в пам'яті, бо їх місце займали все досконаліші і складніші, а прості, втративши свої первісні функції, просто забувалися. Тому серед сучасних казок-тестів таких прямолінійних сюжетів, як у «Рукавичці», майже не трапляється. Отже, причини її збереження у чомусь іншому.

Перше, що впадає в ній у вічі, — це те, що кожна тварина має подвійну назву, яка символізує певну рису її поведінки чи діяльності: *мишка-шкряботушка, жабка-скрекотушка, зайчик-побігайчик, лисичка-сестричка, вовчик-братик, кабан-іклан, ведмідь-набрідь*.

Але жабка скрекоче не протягом року, а лише в певний час. Та й ведмідь узимку взагалі спить. То звідки ж тоді в зимовому лісі узятися тваринам, які за логікою мали б перебувати в цей час у зимовій сплячці? Може рукавичка мала послужити їм колективною оселею? Тоді до чого тут зайчик, лисичка, вовчик, кабан, які не залягають на зиму у сплячку?

Аналізувати цю загадкову казку почнемо з характеристики основних функцій рукавички, як ритуальних, так і чисто практичних, вірніше із сукупності всіх її семантичних і символічних значень.

Практичне значення рукавички — оберігати руку від холоду, або, як кажуть, *гріти*. В переносному значенні вираз «*погріти руки*» в українській мові означає «*збагатитися*».

З мотивом збагачення рукавичка співвідносна в ритуалі новорічного посівання. Посівали колись тільки з рукавиці. При цьому зичили:

Сійся-родися Жито-Пшениця

Всяка Пашниця

Коноплі під Стелю

І Лен по коліна!

Щоб Вас ніколи голова не боліла

Щоб була у Вас завжди Радість і Втіха

Щоб Ваша Хата не знала лиха

Хай Добро і Щастя Вас не минає

Щедрість і Ласка всіх звеселяє!

Тобто основною функцією висіяного з рукавиці збіжжя було ритуальне викликання добробуту. Таким чином, можна з повною вірогідністю стверджувати, що рукавиця мала в посівальному обряді те саме значення, що й ріг достатку, з тією лише різницею, що поза обрядом вона це значення втрачала. Тому не буде перебільшенням сказати, що в календарній обрядовості рукавичка як символ невіддільна як від нового року, так і від засівання врожаю. Коли ж узяти до уваги, що початок року наші предки колись відзначали

навесні, то згуба дідом рукавиці вмотивована в казковому сюжеті як з ритуального, так і з практичного боку: цим закінчувалась зима і завершувалось ритуальне засівання на новий урожай. Цим починався і новий рік. Тому загублена навмисно чи ненароком рукавичка може вважатися ще й символом нового року. Може ця згуба сприйматися і як магічний засіб для наближення тепла, бо ж до середини XX століття, коли довго не наставало тепло, серед дітей існував звичай шукати винного. Обов'язково знаходили когось такого, хто досі ходив у чомусь зимовому і цим «літо лякав».

З винуватця силоміць стягували шапку чи рукавиці й закидали на найвище дерево. А часто ще й били за це і зовсім не символічно. Після цього, на їх думку, мала настати весна. На Стрітєння — день, коли зима стрічається з літом — казали, що вже циган кожуха продав. Хтозна що саме малося на увазі: циганська покvapливiсть чи таки здійснення ритуалу, який мав наближати весну?

Схоже, що в цей же контекст можна вписати і загублену дідом напровесні рукавицю.

Чому напровесні, а не посеред зими? В цьому нас переконують обставини, які трапляються з нею пізніше.

В усіх із них є багато схожого з фенологічними⁶ особливостями цілого року.

Першими після звільнення землі з-під снігу заявляють про себе миші. Вони вилазять із нiр і шукають їжу поблизу людських жител, нерідко набридаючи при цьому своїм нав'язливим шкряботінням. Це шкряботіння є найхарактернішою ознакою **березнево-квітневої** пори. І не тільки в чисто емоційному плані. Воно нагадує людям про те, яку небезпеку становлять миші для їхніх скромних під весну припасів. Ця небезпека й служила першою позначкою на стовбурі мисливського місяцеліку, означаючи перший відтинок року мишачим шкряботінням.

У **травні - червні**, як тільки прогрівалася вода, в природі домінувало жаб'яче квакання, а ночами — ще голосніший скрекіт. У більшості хутрових звірів у цей час починалася линька, хутро ставало непридатним для використання. То ж чи міг цей факт лишитися непоміченим?

У **липні** вечорами, а часом і вдень біля людських осель раптово з'являються зайці. До цього їх, як правило, не буває видно в селі, а це біжать, як на погибель. Що вабить їх у цю пору до людських помешкань, що жене з лісу? В цьому виявляється кілька обставин.

Після третього приплоду (перший буває в лютому, другий у травні) заяче поголів'я збільшувалося в кілька разів. Тож, коли з'являлися лисенята й вовченята, хижаки недовго вибирали засоби харчування спочатку для себе, а згодом і для потомства. Найдоступнішою здобиччю стають зайченята, які тільки-тільки починають освоювати довкілля. Тож, ледь набравшись розуму, разом з дорослими зайцями вони в цю пору намагаються триматись узлісь, куди вовки з вовченятами й лисиці з лисенятами навідуватись поки що не наважуються. Трохи освоївшись, зайці не цураються й селянських обійсть і городів. Це, мабуть, і було найприкметнішим для цієї літньої пори.

Не зовсім зрозуміло, чому зайчик, названий у казці *побігайчиком*, а в деяких варіантах — *лапайчиком*: чи тому, що зайці тікають з лісу, тобто знаходяться в бігах, чи, може, тому, що в цей час частіше, ніж будь-коли перебігали шлях людям, бо в цю пору року на них найретельніше полювали хижаки і ловили (діалектне-*лапали*), чи тому, що їх прямо біля своїх обійсть неважко було піймати й людям.

Як би там не було, але, судячи з повного збігу казкових і фенологічних реалій, з великою мірою ймовірності можна припускати, що після жабки-скрекоіушки найпомітнішою істотою в природному середовищі ставав зайчик-побігайчик.

Починаючи із **червня**, виходять полювати усім виводком лисиці. Виучка молодняку починається дуже обережно, неподалік від нори. Лише у **вересні** вони залишають обжиті місця і переходять до бродячого життя. Саме тоді й привертають до себе увагу, бо з кожним днем виводок стає усе зухвалішим і нахабнішим, не цураючись ні свійських качок, ні гусей, ні

⁶ Фенологія — наука про сезонні явища в природі.

курей. Тому на те, щоб вважати **вересень - початок жовтня** лисячою порою, підстав більш ніж достатньо. Не випадкова в цьому контексті й назва *лисичка-сестричка*, адже вона вживається на означення того періоду, коли домінування лисиць у природі пояснюється дорослішанням молодняку. Лисиці у цей час тримаються стадом. До кінця осені воно розпадається, а розбрівшись поодиноці, звірі дещо втрачають попередню сміливість і рідше докучають людям.

3 листопада до початку січня у диких вепрів триває гін. Їдять вони в цю пору мало. Самці-сікачі відчайдушно б'ються за самок, наносячи один одному глибокі рани. Оскільки ж зір у свиней дуже слабкий, то, компенсуючи його надзвичайно тонким слухом, роздратовані самці несамоовито кидаються крізь хаші на будь-який шурхіт. Жоден звір цієї пори не здатен витримати удару кабана. Його жертвою може стати й людина. Знаючи про це, люди добре пам'ятали той час, коли було варто обходити десятою дорогою найменші хаші, де міг причаїтися *кабан-іклан*. Так міг і закарбуватися він у пам'яті цей шостий від весни проміжок часу зі знаком дикого вепра, бо саме ця тварина становила у грудні найбільшу небезпеку для людини.

Сьомим зооморфним персонажем у казці «Рукавичка» виступає *ведмідь-набрідь*. Незважаючи на те, що у фольклорі, головним чином у російському, він і вайлуватий, і недотепний, і навіть часом смішний, природний прототип цього образу має цілу низку позитивних якостей. Він надзвичайно витривалий (лося може переслідувати галопом на відстані 10-15 км), сильний (одним ударом може зламати хребет бикові), швидкий (може наздогнати навіть коня), спритний (до жертви підкрадається зовсім нечутно), сміливий і самовпевнений (мандрує лісовими шляхами, не криючись, майже не боїться вогню), з людиною, коли не голодний, вважає краще не зв'язуватись. Дуже небезпечним буває тільки при споживанні здобичі.

Інша справа — ведмідь, який не залягає в зимову сплячку. Недостатня вгодованість не дає йому спокою. Тож коли ситі ведмеді з першим снігом знаходять для барлогу ямку з поваленим зверху деревом чи захаращену хмизом і сплять аж до остаточної відлиги, він намагається будь-що надолужити втрачене. Цей ведмідь не зупиняється навіть перед озброєною людиною. Таким він буває **з другої половини січня до початку весни**.

Подвійна назва *ведмідь-набрідь* — прямий тому доказ, що в казці йдеться саме про такого бродячого ведмеда. Ведмеда під знаком агресивності якого закінчувався рік.

Тепер у нас немає сумніву, що казка «Рукавичка» паралельно з чимось чи навмисно відбила в своєму змісті головні календарні застороги цілого року.

Якщо так, то коли могла утвердитися в цій ролі? Невже ще з тих давніх мисливських часів, ровесниками яких виступають кумулятивні мотиви? Та чи була вона справжнім календарем?

Археологічні дані дають підстави вважати, що поділ року на 12 рівновеликих частин цілком пов'язаний із розвитком культури рільництва. Згадка про 12 місяців із їх потомством, якими, очевидно, вважаються тижні і дні, міститься в одному із гімнів «Рігведи» - пам'ятці індоєвропейської культури епохи бронзи (II тис. **до н.е.**). Зображення солярних знаків трапляються і в більш ранніх археологічних культурах енеоліту. То чому в давніх мисливців, які жили одним життям з природою, не могло існувати у її біологічних ритмах системи часових орієнтирів? Повірити в це дуже важко, бо кожен із наведених тут чинників не міг не позначатися на результатах ловів. Отже, до кожного із них ловці мали якось готуватися. Особливо в період мезоліту, коли почали полювати на дрібних тварин і навіть приручати кіз. При цьому реагування на фенологічні особливості були необхідною умовою для кожного, хто вирушав у ліс чи й навіть мешкав неподалік від нього.

Результати аналізу казок про тварин, найдавніші з яких відображають побут мисливської епохи, переконують, що число 7 становило на ту пору єдину числову універсалью, яка, за висловом Л.Дунаєвської, служила «виразником найбільшої повноти міри». З семи днів досі складається тиждень, на сім періодів ділився рік. За нормальною

логікою один аналогічний період місячному, також мав би становити 7 тижнів. Ідеальний сімковий рік при цьому складався б із 49 тижнів або 343 днів замість астрономічних відповідно 52 та 365. Та зрозуміло, що мисливський календар не вимагав такої точності, і часові проміжки, які детермінувалися кліматичними, ландшафтними та метеорологічними факторами, не могли бути ідеально однаковими. Такий календар не вимагав і суцільної лічби днів року. Головним його завданням було правильно вирахувати початок та тривалість кожного мисливського періоду. В цьому, вірогідно, полягає й сама причина збереження безконфліктної кумулятивної казки, якою є «Рукавичка».

Література:

1. Давидюк Віктор. Первісна міфологія українського фольклору. — Луцьк, 2005.
2. Дунаєвська Л. Українська народна казка. — Київ, 1987.
3. Яценко Л. Колядки та щедрівки. Київ, 2005.

Ходюк О.

Слово про Слово (думка)

Слово...Злетіло...Поцілувало... Вдарило... Впало... Ти дав йому життя і пустив у свою долю. Воно росте так само, як новонароджена дитина, потребуючи уваги, тобто твоєї енергії. Позитивної чи негативної? Кожному своя. І от коли воно виростає... Та ти цього не помічаєш, бо заклопотаний покращенням своєї долі. Але і в тебе ,і в сусіда вона якась непривітна. І в друга, і в колеги, і в знайомого...

Всі стежечки, які вдається тобі охопити зором, втоптуються з трудом. А коли здогадуєшся обернутися і подивитися скільки і як ти пройшов, то нічого не бачиш, бо твоя стежка заросла дерням. Стає страшно. Тебе у минулому немає. А в майбутньому? Кидаєш погляд поперед себе — ще не втоптана твоя стежка на Кимось зораному полі. Думаєш... Думаєш... Нарешті думаєш. Треба навчитися обробляти це поле так, як обробив Господар, щоб стежка не заросла терном.

Слово... Нарешті шукаєш Слово... Нарешті обережно промовляєш Слово. Зважено. У цю мить задоволений. Спокійний. Щасливий.

У Бога не буває випадковостей (есе-алюзія)

Мої учні не ідеальні, бо не ідеальна я і їхні батьки, які мають найбільший вплив на дітей. Але коли я бачу, як змінюється Аліна, яка вона буває щаслива, коли дивиться на неї учителька великими очима, бо захоплюється глибиною її думки, мені здається, що не даремно я віддаю їм своє серце.

Бути учасником конкурсу «Учитель року» не найзахопливіше заняття. Бо кили квіти, які вирощуєш у серцях дітей, ставлять у відро, в якому миють підлогу, це болить! Але все одно варто поїхати на такий конкурс, адже можна знайти близьку душу і зробити своє життя крилатішим.

Щаслива мить, коли ти сходиш з автобуса, який привіз додому, і тебе зустрічає не тільки верба, а й вигуки учнів. Вони якимось дивом саме в цей час проходять мимо і шепочуться між собою: «Дивись, дивись, Марсем приїхала». А мені махають руками і запитують: «А чому ви не були сьогодні у школі? Ми чекали вас на урок, Маргарито Семенівно».

І все, бальзам отримала. Вчительське щастя викриває себе через усмішку. У їх серцях квіти не зів'яли, а все решта неважливо. Хоча ні! Хочеться ще раз поспілкуватися з тією чудовою учителькою, якій сподобався твій вірш у прозі «Слово про Слово».

Ця зустріч не могла бути випадковою. Адже Бог посилає нам один одного для чогось, з певною метою. Цікаво, ангели відпочивають, коли я думаю? Треба на це питання зі своїми учнями пошукати відповідь на уроці літератури.

І тут дзвінок витяг мене з дивного стану думання... Так! Обов'язково приїду.

Оля незвичайна учителька – проста і відверта. Учні схожі на моїх. Здавалося, що я давно їх знаю. Мислили і висловлювалися сміливо і щиро. Тепер вони уже студенти, але уроки за методикою серця, я упевнена, згадують часто, бо то є «бомбезна», як би сказали старшокласники, штука, яка робить дитячі серця крилатими.

А ще цій унікальній учительці вдається здійснювати мрії. І не лише дитячі.

Як мені хотілося познайомитися з автором дивовижних статей про інструментарій для уроків. Так просто про складне ніхто не пише. Так піднесено, витончено, гармонійно жоден науковець не вкладав у мою голову методи й прийоми.

Та хіба для Бога є щось неможливе?! Приїхала. Це вона?! Ота тендітна скромна дівчинка? Від якої стільки веселкового світла? Авжеж, Анна-Марія не могла бути інакшою. Це вона, та мудра учена, яка дбає про гармонію між учителем та учнем, про школу, у якій би діти жили, а не готувалися до життя. Це вона, Учитель Гуманної Педагогіки, яка уміє любити безумовно і дарувати рецепти легкокрилості.

Так, у Бога не буває випадковостей. І не випадково «Філософія легкокрилості веде до філософії серця». Бо крилатим відкрите Небо. Бо у крилатих і Серце, як Небо.

Планета вчителя

Поміж безлічі малих зірок і маленьких зірочок крутилася планета Вчителя. Вона дуже нагадувала Сонце. Бо коли оберталася навколо то однієї, то іншої зірки – світилася променями Любові. Маленьким планетам було дуже цікаво: звідки це світло з'являється? Воно приваблювало їх, адже було справжньою таємницею.

Одного разу двійко зірочок доторкнулися до поверхні планети і відчули ніжне тепло. Маленькі дослідники сміливо простували зеленим лугом, квітучим лісом і нарешті побачили дивне місце. Це був якийсь палац, а чи дім чарівника, стіни якого змуровані з книжок. У центрі світлиці стояв Учитель і майстрував крила. Він зосереджено прикладав одну мрію до іншої і піднімав високо, наче приміряв до неба. Маленькі сміливці захоплено спостерігали за Учителем. Вони затамували подих, бо крила із мрій були надзвичайно красивими. Зірочки навіть не помітили, як підійшли близько до Майстра. Їм хотілося дізнатися, звідки Учитель бере мрії?

Вони побачили, що в тому місці, де стояв стіл Майстра, веселковими барвами струменить потужний промінь світла. Його джерелом було велетенське серце планети. Зірочки і самі засвітилися яскравіше. Навколо них, наче кольорові повітряні кулі, почали кружляти мрії. Менші й більші, прозорі і барвисті, м'якенькі і тверді, наче дорогоцінні камені.

Вони сміялися, радісно торкаючись щойно створених мрій. Потім брали їх у руки і самі майстрували крила. Яке ж це захопливе заняття – творити!

Поезії зі збірки «Сьогодні живемо»

Для багатьох людей все їх життя -
Це існування в трьох координатах:
Одна – це гроші, друга – це ниття,
А третя - жовчна заздрість до багатих.
У цьому вимірі живуть і мруть,
Кар'єри роблять і приносять жертви,
Не відаючи, що є інша путь,
Є інший вимір і життя, і смерті.
Суть виміру того – життя душі,
Одвічний пошук Істини і Бога,
Бажання жити так, щоб не грішити,
За людство і за ближнього тривога.
І лише там дано відчуті нам,
Що ми є частка вічної природи,
І в світ прийшли побудувати Храм:
Храм Красоти, Любові і Свободи!

* * *

Сваритися – це справа недостойна.
Хороші й мудрі вік живуть у мирі
Усміхнено і лагідно, без воєн.
А конфліктують дурні і вампіри.

* * *

Людські стосунки радують і ранять.
Нема людей, хто б не грішив.
Уміння забувати все погане –
Одна з найкращих рис душі.

Є дві енергії у світі – зла й добра.
З добром у серці нам живеться легко,
Світ радості і творчості – це рай!
Як зло транслюєш – твориш власне пекло.

* * *

Успішні бувають і юні, і сиві,
У них є характер, бажання і вдача.
Хто хоче, уміє і робить – щасливі.
Їм заздрять нещасні – бездарні й ледачі.

* * *

Два різні психотипи в світі є:
Один дає – від серця відриває.
А другий з радістю віддасть своє,
Щасливий, що тепер і ти це маєш!

* * *

Як вибрали свій напрям у житті,
Пережили спокуси і тривоги,
Себе не підганяйте у путі –
Процес пішов. Переставляйте ноги.

Не поспішай дожити до зарплати!
І до побачень час не підганяй.
Бо час життя – єдине чим багаті.
Його не дай вам Боже розмінять
На гроші, на кар'єру чи на славу,
Чи на надію – збудемось колись!
Живеш сьогодні! Весело чи мляво,
Ви полюбилися, чи розійшлися –
То все вторинне. То вже стежки Долі.
Первинне ж – усвідомити, що ти
Міг не прийти у це життя ніколи.
Для тебе не відкрились би світи
Людей, природи, зоряного неба,
Здобутків розуму, мрій і пісень.
Куди спішиш? Чого тобі ще треба?
Смакуй життя сьогодні! Кожен день!

* * *

Не створюйте самі собі важливості:
Щось – над усе! А решта – аби як.
Природою караються надмірності,
А ви й не знатимете, чом погано так.

* * *

Цікаво – хто такі еліта?
Багаті думають - вони.
Між них вчорашні пацани,
Перефарбовані бандити,
Удачі й наглості сини.
Еліта – це інтелігенти,
Які без заздрощів живуть,
Самі собі обрали путь,
Їх дух веде, а не монети.
Не треба їм чинів чи звань,
Попри зневагу і тортури,
Еліта – носії культури,
Що правді служать без вагань.

* * *

Ми живемо, немов спимо.
На автоматі
Працюємо, спілкуємось, їмо.
Немає часу зупинитись і спитати
Самих себе: чи так ми живемо,
Як нам написано?
Як совість вимагає
Чи ті ми обираємо путі?
Чи не забули ми у суєті:
За Україну МИ відповідаєм!

АВТОРИ

Бак Вікторія (25.10.1965 р.н.) – канд. пед. наук, учитель біології Бахмутського навчально-виховного комплексу № 11, керівник міського Центру Гуманної Педагогіки та віце-президент Всеукраїнської культурно-освітньої Асоціації Гуманної Педагогіки. Лицар Гуманної Педагогіки. Автор посібника біоетичного спрямування «Біологія мовою Серця». Мешкає в м. Бахмут Донецької області

Бойченко Михайло – доктор філософських наук, професор кафедри Теоретичної і практичної філософії Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Брусенцева Олена (02.08.1952 р.н., м. Дніпро) – викладач педагогіки Дніпропетровської академії музики ім.М.Глінки. Викладач вищої категорії, викладач-методист, Вчитель Гуманної Педагогіки, з 2008р. – член Всеукраїнської Асоціації Гуманної Педагогіки.

Губанова Лариса – вчитель початкових класів Дніпровської загальноосвітньої школи № 80, Вчитель Гуманної Педагогіки, вчитель вищої категорії, старший вчитель.

Іващенко Віталій (12.12.1937, м. Сміла, Черкаська обл.) – поет, театральний діяч, науковець, винахідник. Кандидат технічних наук, доцент Механіко-машинобудівного інституту Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут».

Коваленко Наталія (19.12.1967 р.н.) – учитель початкових класів Бахмутської загальноосвітньої школи I-III ступенів №24 з поглибленим вивченням окремих предметів та курсів Донецької області. Учитель вищої категорії, Учитель Гуманної Педагогіки.

Мацько Наталія – доктор пед. наук, професор, керівник Міжнародної громадської організації «Українська світова спілка професійних учителів» (УССПУ). Автор підручників Математики 0-6 класів.

Огнева Людмила (12.04.1936 р.н., м. Вінниця) – радіофізик, громадська діячка, викладач Воронежського та Донецького політехнічних інститутів (1961 – 1978), член Національної спілки журналістів України та Конгресу літераторів України, автор понад 150 публіцистичних видань. Укладач циклу збірок «Антологія Гуманної Педагогіки. Класична педагогічна спадщина України». Тимчасово від вересня 2014 року живе в Києві.

Первак Майя (21.05.1972 р.н., м. Донецьк) – учитель початкових класів ЗШ I-III ст. №35, м.Вінниця, учитель вищої категорії, вчитель-методист, член Всеукраїнської Асоціації Гуманної Педагогіки.

Розенкова Світлана (24.11.1952) – вчитель-методист російської мови та зарубіжної літератури ЗОШ I-III ступенів, «ОСНОВА», м. Запоріжжя, Відмінник освіти України, керівник Запорізького відділення Гуманної Педагогіки, Лицар Гуманної Педагогіки.

Труш Тетяна – кандидат філософських наук, асистент кафедри історії філософії Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Ходюк Олена (09. 02.1972 р.н.) – учитель вищої категорії, учитель-методист зарубіжної літератури Шумського НВК «загальноосвітній навчальний заклад I-III – гімназія» (місто Шумськ, Тернопільська обл.), керівник літературної студії «Блакитна троянда», Вчитель Гуманної Педагогіки. Автор наукових статей, посібників та художніх творів.

Керівник пластового осередку «Станиця Шумськ».

Чоловська Ольга – вчитель зарубіжної літератури Борщівської ЗОШ I-III ст.№2, Тернопільської обл, вчитель Гуманної педагогіки.

Штангей Вікторія, (08.06.1960, у м. Христинівка Черкаської обл.) – учитель початкових класів Мошурівської ЗОШ I-III ступенів, Тальнівської районної ради, Черкаської області. Учитель вищої категорії, учитель-методист, Лауреат премії ім. О.А.Захаренка. Вчитель Гуманної Педагогіки. Автор навчально-методичного посібників "Філософія життя", "Урок крізь призму гуманної педагогіки" та "Гуманізація простору навколо дитини".

Яловіцька Людмила, вчитель початкових класів Борщівської ЗОШ I-III ст. № 2, Тернопільської області.

АЛЬМАНАХ «ТВОРЧІ ГОРИЗОНТИ ВЧИТЕЛЯ»

ОСОБИСТІСТЬ УЧИТЕЛЯ, ПЕДАГОГІЧНИЙ КОЛЛЕКТИВ	3
<i>Бак В.</i> Наука любові до дитини – найважливіша педагогічна мудрість В. Сухомлинського.....	3
<i>Богосвятська А-М.</i> Ангел школи.....	6
<i>Брусенцева О.</i> Творчі горизонти вчителя.....	11
<i>Шингоф І.</i> Культура професійного саморозвитку вчителя-словесника в педагогічній спадщині Василя Сухомлинського	14
ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ	20
<i>Поліщук А.</i> Філософська освіта – основа розвитку концептуального мислення	20
<i>Брусенцева О.</i>	22
Значення викладання філософії в початковій школі	22
Виховання особистості (думки вголос).....	24
<i>Огнєва Л.</i> Про наслідки спілкування з Природою.....	28
<i>Первак М.</i> Читання в житті дитини.....	32
<i>Яловіцька Л.</i> У співпраці з батьками.....	43
УРОК – ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ ВЧИТЕЛЯ	46
<i>Бак В.</i>	46
Основні вимоги до уроку з точки зору духовного гуманізму	46
Уроки Доброти (методичні рекомендації).....	51
<i>Коваленко Н.</i> Людину зігриває доброта (інтерактивний урок за творами Сухомлинського В.О.)	53
<i>Мацько Н.</i> Задачі на теми історичних подій в світі	63
<i>Ходюк О.</i> Урок – творча майстерня	65
<i>Чоловська О.</i> Урок мовою серця.....	67
П'ЯТЬ ХВИЛИН ДЛЯ ДУШІ	70
<i>Губанова Л.</i> Сучасні наукові відкриття, які надихають	70
<i>Огнєва Л.</i> Мисливський календар у казці «Рукавичка».	73
<i>Ходюк О.</i>	77
Слово про Слово (думка).....	77
У Бога не буває випадковостей (есе-алюзія)	77
Планета вчителя	78
<i>Іващенко В.</i> Поезії зі збірки «Сьогодні живемо».....	79
АВТОРИ	80

Антологія Гуманної Педагогіки.

Класична педагогічна спадщина України

Європейській простір подарував світу *гуманізм* як філософію виховання, що ґрунтується на ставленні до дитини як до Божого Творіння. Виховання в класичній гуманістичній традиції – це є створення умов природовідповідних духовній природі дитини, в яких пробуджуються її приховані нахили та здібності, що можливо лише в атмосфері любові. Справжній гуманізм народжувався в історичних умовах, не сприятливих для плекання духовних нахилів дітей, але в будь-який історичний період завжди з'являлись Лицарі дитинства, які своїм життям стверджували гуманістичні ідеї в негуманних умовах життя.

Європейський простір XVIII – XX ст. було збагачено неповторними наробками українських філософів та педагогів, яких можна вважати класиками гуманної педагогіки до них відносимо: Памфіла Юркевича; Григорія Сковороду; Костянтина Ушинського; Софію Русову; Христю Алчевську; Бориса Грінченко; Михайла Драгоманова; Андрія Шептицького; Василя Сухомлинського; Антона Макаренка; Олексу Тихого та ін.

Гуманістична українська традиція неповторна, але, коли вона входить до загальноєвропейської традиції, стає важко відокремити, хто був першоджерелом того чи іншого здобутку, який використовується сучасною спільнотою як даність. Ми вважаємо, що в важких умовах відсутності власної держави, українські педагоги – класики збагатили загальноєвропейську думку тим, що притаманне саме українцям. Перш за все, це – визнання духовного життя першоджерелом матеріального світу та друге, це – кордоцентризм, пізнання світу через серце та любов. Можемо стверджувати, що об'єднання цих рис породжує нову методологію пізнання світу, яку можна назвати духовним гуманізмом.

Розпочинаючи видання «Антології гуманної педагогіки. Класична педагогічна спадщина України» ми хочемо не тільки продовжувати традиції Видавничого Дому Шалви Амонашвілі, а також звернути увагу сучасних педагогів на імена тих видатних українців, чиєю спадщиною ми користуємось, але у вигляді спрощених компіляцій. Тоді як повернення до першоджерел не тільки збагатить досвід, а також сприятиме відновленню нашої гідності як носіїв загальноукраїнської ментальності духовного гуманізму, без якої не існувало би Європейського простору *гуманістичних цінностей*.

УДК 37.017.811.161.2

Т46

ТИХИЙ Олекса. МОВА НАРОДУ, ДОЛЯ ЛЮДИНИ / Упоряд., прим. Л. Огнєва – Всеукраїнська культурно-освітня Асоціація гуманної педагогіки/ Дніпро: ТОВ «Домінанта Прінт». 2018. - 154 с.

До збірки «Мова народу. Доля людини» увійшли всі, знайдені на цей час, педагогічні статті Олекси Тихого – талановитого педагога й публіциста, філософа, мужнього патріота, правозахисника, члена-засновника Української Гельсінкської групи. Жодна з цих статей не була надрукована ані за життя автора, ані по його смерті.

Дана публікація рекомендована батькам, студентам педагогічних закладів та вчителям.

ISBN 978-617-7371-34-1

* * *

УДК 821.161.2'06

М19

МАЛИЦЬКА Константина. ПОРА! ВЕЛИКИЙ ЧАС НАСТАВ! / Упорядкув., прим. Л. Огнєва. – Всеукраїнська культурно-освітня Асоціація гуманної педагогіки. / Дніпро: ТОВ «Домінанта Прінт». 2018. - 84 с.

До збірки «Пора! Великий час настав!» увійшли спогади, поетичні та прозові твори відомого педагога Закарпаття першої половини XX століття Константины Малицької. Її творча спадщина не втратила актуальності в сучасній українській школі.

ISBN 978-617-7371-39-6

* * *

УДК 37 (477) (09) 821 + 161.2

Г 85

ГРІНЧЕНКО Борис, АЛЧЕВСЬКА Христина Д. ЩЕ НЕ ВМЕРЛА УКРАЇНА. / Упорядк., переклад, примітки Л. Огневої. Всеукраїнська культурно-освітня Асоціація гуманної педагогіки. / Дніпро: ТОВ «Домінанта Прінт». – 2019, - 98 с.

Значну частину збірки «Ще не вмерла Україна» складають наукові дослідження відомого педагога Бориса Грінченка, його поетичні та прозові твори, котрі не втратили актуальності в сучасній українській школі.

До збірки також увійшли спогади Христини Данилівни Алчевської про організацію народних шкіл в Україні. Перед читачами постає образ жінки сильної духом, що віддала своє життя служінню справі народної освіти.

ISBN 978-617-7371-49-5

* * *

УДК 37.01

Д 85

ДУХНОВИЧ Олександр. ВОЛОШИН Августин. МИСТЕЦТВО МИСТЕЦТВ / Упорядкув., прим. Л. Огнева. – Всеукраїнська культурно-освітня асоціація Гуманної Педагогіки. / Дніпро: ТОВ «Домінанта Прінт», 2020. - 90 с.

До збірки «Мистецтво мистецтв» увійшли спогади, педагогічні, поетичні та прозові твори відомих педагогів Закарпаття: першої половини XIX ст. – Олександра Духновича та кінця XIX - середини XX ст. – Августина Волошина.

О. Духнович писав так званою русинською мовою, що є діалектом етнічного відгалуження карпатських українців. Щоб усім читачам був більш зрозумілим виклад педагогічних ідей О. Духновича, його зроблено сучасною літературною мовою, що ніскільки не принижує значення його поглядів на виховання учнівської молоді, бо вони, власне кажучи, адресовані всім українцям.

ISBN 978-617-7371-58-7

* * *

УДК 37 (477.62)(091)

С 38

СИНІЙ ПТАХ ДОНЕЧЧИНИ / Упорядк., примітки Людмили Огневої. – Всеукраїнська культурно-освітня асоціація Гуманної Педагогіки/ Дніпро: ТОВ «Домінанта Прінт». 2020. – 138 с.

У збірці «Синій птах Донеччини» розповідається про відродження української культури у цьому регіоні. Воно почалося в кінці минулого століття завдяки небайдужим педагогам та студентам. Їм випало пройти нелегкий шлях подолання протиположності влади.

ISBN 978-617-7371-60-0

* * *

УДК 37.01(09)

О-36

ОГІЄНКО Іван, ВАЩЕНКО Григорій. УСЕ НА СЛУЖБУ УКРАЇНІ / Упорядкув., прим. Л. Огнева. – Всеукраїнська культурно-освітня асоціація Гуманної Педагогіки/ – Дніпро: ТОВ «Домінанта Прінт», 2020. – 108 с.

До збірки «Усе на службу Україні» увійшли окремі розділи творів українських професорів, які вимушені були покинути Україну, – Івана Огієнка та Григорія Ващенка.

Наскрізною, об'єднуючою ідеєю всіх текстів є гасло «Шануймо своє рідне!», яке народилося на чужині в результаті болісного споглядання за тривожними процесами, що

посиливалися з кінця 20-х років XX століття на теренах радянської України – русифікація, у самій діаспорі – асиміляція українців. Це гасло є особливо актуальним в Україні сьогодні.

Для старшокласників і студентів, учителів і викладачів, усіх, кому небайдужа ідея національного відродження.

ISBN 978-617-7371-64-8

* * *

УДК 821.161.2-1-3(81)

Ш-31

ШЕВЧЕНКО Тарас. УЧИТЕСЯ, БРАТИ МОЇ! / Упор., прим. Л. Огнєва. – Всеукраїнська культурно-освітня Асоціація гуманної педагогіки/ – Дніпро: ТОВ «Домінанта Прінт», 2020. - 90 с.

До збірки «Т. Шевченко. Учитесь, брати мої!» увійшли уривки з поетичних та прозових творів Т.Г. Шевченка. Особлива увага приділена творам, де автор розповідає про долі людей, при вихованні котрих дотримувались, або не дотримувались заповідей Божих та українських традицій.

Збірка «Т. Шевченко. Учитесь, брати мої!» стане у пригоді педагогам, батькам та молоді.

ISBN 978-617-7371-62-4

* * *

УДК 373.2.091.33-027.22:78(07)

В-36

ВЕРХОВИНЕЦЬ Василь. ВЕСНЯНОЧКА (скорочений передрук) / Упоряд., прим. Л. Огнєва. – Всеукраїнська культурно-освітня Асоціація гуманної педагогіки/ – Дніпро: «Домінанта Прінт», 2020. – 164 с.

До пропонованого посібника увійшли лише твори, про які В. Верховинець згадує у методичних поясненнях до дитячих ігор і пісень та у хореографічному додатку попередніх видань «Весняночки». Наше видання здійснено з освітніми цілями.

Особливу цінність має цей посібник для студентів, учителів молодших класів та вихователів дитячих садочків.

ISBN 978-617-7371-66-2

* * *

УДК 37.042:612.821.3

... С914

СУХОМЛИНСЬКИЙ В. Школа – світоч розуму / Упоряд. Л. Огнєва – Всеукраїнська культурно-освітня Асоціація гуманної педагогіки./ – Київ: ТОВ «Альянт», 2021. – 157 с.

До збірки «Школа – світоч розуму» увійшли фрагменти з творів В.О. Сухомлинського про розвиток розумових здібностей дитини.

ISBN 978-617-7819-22-5

При бажанні придбати видання
Всеукраїнської культурно-освітньої Асоціації Гуманної Педагогіки
звертайтеся по тел. 099 073 5253

**ВСЕУКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ
АСОЦІАЦІЯ ГУМАННОЇ ПЕДАГОГІКИ**

АЛМАНАХ

ТВОРЧІ ГОРИЗОНТИ ВЧИТЕЛЯ

№1

АЛЬМАНАХ

ТВОРЧІ ГОРИЗОНТИ ВЧИТЕЛЯ. № 1 / Упоряд. Л. Огнева – Всеукраїнська культурно-освітня Асоціація Гуманної Педагогіки / – Київ: ТОВ «Альянт», 2021, 86 с.

Підписано до друку . 2021 р.
Формат . Папір офсетний.
Ум. Друк. Арк. .
Наклад пр.
ТОВ «Альянт»

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
До державного реєстру видавців, виготівників
І розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 6749 від 08.05.2019 р.
08130, Київська обл., Києво-Святошинський р-н,
С. Петропавлівська Борщагівка,
Вул. Соборна, 10-Г, прим. 201
Email: hahhedruk201@gmail.com

**ВСЕУКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРНО-ОСВІТТЯ
АСОЦІАЦІЯ ГУМАННОЇ ПЕДАГОГІКИ**

НАДРУКОВАНО

Олекса Тихий
МОВА НАРОДУ, ДОЛЯ ЛЮДИНИ

Константина Малицька
ПОРА! ВЕЛИКИЙ ЧАС НАСТАВ!

Борис Грінченко, Христина Алчевська
ЩЕ НЕ ВМЕРЛА УКРАЇНА!

Олександр Духнович, Августин Волошин
МИСТЕЦТВО МИСТЕЦТВ

СИНІЙ ПТАХ ДОНЕЧЧИНИ

Тарас Шевченко
УЧИТЕСЯ, БРАТИ МОЇ!

Іван Огієнко, Григорій Ващенко
УСЕ ДЛЯ УКРАЇНИ

Василь Верховинець
ВЕСНЯНОЧКА (скорочено)

Василь Сухомлинський
ШКОЛА — СВІТОЧ РОЗУМУ